

EESTI RAHVARÕIVA VÖÖD

Koostaja: Tiia Artla

- Juba keskajast alates võib näha igat ametit ja seisust nende riietusest. Kõige suurema osa rahvast moodustasid talupojad ning talupojarõivastust nimetataksegi tänapäeval rahvarõivaiks.
- Talurahvas oli võimeline omastama ja omapärastama igat kirikust, mõisast, linnade mõjust ja võõrast laenu ning sulandama need kokku kohalike pärandtraditsioonidega.
- Enim on rahvarõiva kujunemisel mänginud rolli iga rahva erinev maitse- ning ilumeel, samuti loomisvõime ja -oskus.
- Rahvarõivaste esiajaloost on suhteliselt vähe teada. Kõige varasemad leiud põhinevad rauaaja alguse arheoloogiliste leidudele.
- Eestis valitses kuni 11.sajandini surnupõletamise komme ning seetõttu on rõivaste jäänuseid säilinud väga vähe.
- Arvatavasti kasutati rõivaste valmistamiseks villa ja nõgest, hiljem ka lina. Naiste ja meeste pealistrõivad oluliselt ei erinenud.

- Vööd ja paelad on kuulunud ajast aega eesti rahvarõivakomplekti juurde. Vöö põlist kuuluvust rõivastuse juurde kinnitavad keeleteaduse andmed ja vanemad arheoloogilised leiud Eesti alalt alates 11. - 13. sajandist.
- Enim on andmeid piduliku riietuse kohta, mis oli ka matmisriietus, vähem meeste rõivaste ja argipäeval kantu kohta.
- **Vöö** kuulus ühe kindla detailina rahvarõivaste juurde muinasaegadest saadik. Seda kasutati rõivaste kinnitamiseks, kuid ta moodustas kandja ümber ka kaitsva maagilise sõõri.
- Pidevale vöö kandmise traditsioonile viitavad ka eesti rahvarõivaid käsitlevad illustratsioonid alates 16. sajandist.
- Meid huvitavad täpsemad andmed eri vööliikide levikust ja kandmisest pärinevad siiski alles 18. sajandi lõpust ja 19. sajandist (seoses Eesti Rahva Muuseumi asutamisega 1909. aastal).

VÖÖ - Soome-ugriline üldnimetus

Ööke – Lõuna-Viljandimaa, Põhja-Pärnumaa

Pussak, pussakas – Muhus, Lääne-, Pärnu- ja Viljandimaal,
mõnikord ka Põhja-Eestis

Kusak, kussak – Kirde-Eesti

Höö, hüü – Hargla

Vüü – Kagu-Eesti

Vüö – Kirde-Eesti, Setomaa

Puude, puudõ – Kagu-Eesti

Üü, üüke – Edela-Eesti

Öö – Saare- ja Läänemaal

Üö – Muhu

Üe – Kihnu

Naistevööd = kirivööd valmistati niite ja pulga või tihva abil.

Valgel linasel, mõnikord ka tumedal põhjal (Saaremaal) on villastest lõngadest korjatud kiri.

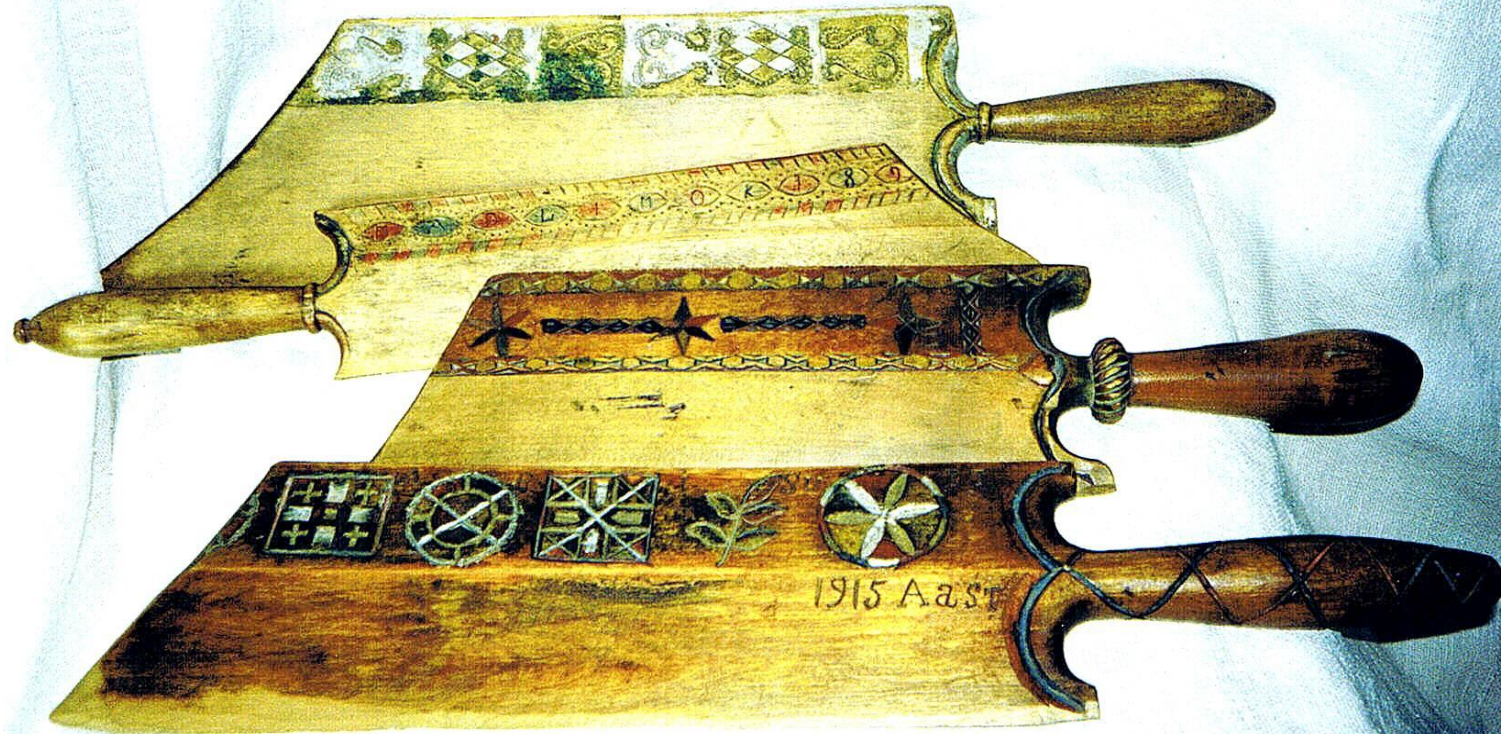
Tihv oli kasutusel 19. sajandil üle-Eestiliselt. Niitega kudumine hilisem. Mõlemad kudumisviisid olid tuntud nii Ida- kui Lääne-Euroopas. Sealjuures Kagu-Soome oli niitega vöökudumise põhjapoolseim ala. Arvatavalt levis see kudumisviis Soome eestlaste vahendusel, sest seal nimetatakse niitega kootud vööid - *vironvyö*.

Tihv. Eesti, Anseküla.

Kirivööde kudumise riist tihv ja vöömõõgad olid peigmehel pruudile kingituseks tehtud.

Muinasajal kandsid naised linast varrukatega särki ning selle peal villast varrukateta umbkuube (mehed kandsid varrukatega umbkuube) või ümber puusade mähitud villast või linast vööga kinnitatud vaipseelikut. Õlgadel kanti villasest riidest *sõba* või linasest riidest *kaali* ehk *palakat*.

Umbkuub (ERM A 509:5462).

- Pealistrõivad olid rikkalikult kaunistatud pronksist spiraalikeste ja rõngakestega ning seetõttu ka hinnalised.
- Peas kanti kas peapaela või abielunaiste puhul pikka linikut või seotud rätti.
- Eesti etnograafia ülevaattetöodes on võid vaadeldud kui rõivastuse koostisosa või rahvakunsti objekti, kuna vöö kuulus ühe olulise väikedetailina nii igapäevase kui ka piduliku rõivastuse juurde.

- Vööde kasutamine oli mitmesugune. Kõige rohkem oli neid võid, mida kanti keha ümber ja nimetati lihtsalt VÖÖDEKS, harvem PAELTEKS, mõnikord VÖÖPAELTEKS.
- Kõige vanemad arheoloogilised andmed põlle kohta pärinevad Saaremaalt. Täpsem informatsioon vanal ajal kantud rõivaste kohta pärineb 16. sajandi lõpust. Seda tänu mõnele pildimaterjalile.
- Suurem osa teadmisi pärineb aga 17. sajandi reisikirjadest, mis muu hulgas sisaldasid erinevate rahvaste rõivastuse lühikirjeldusi.
- Suuremaid muudatusi talurahva rõivastuses võib täheldada alates 17. sajandist (eelkõige Põhja-Eestis). Sellest ajast alates kandsid naised pihakattena lühikest linast pluusi – käiseid.
- Varasema vaipseeliku asemel kanti kitsast kokkuõmmeldud ümbrikku. On täheldatud, et pidulikel puhkudel kaunistati seeliku alläärt helmestikandiga.
- Peakatete puhul hakkasid levima tanud (abielunaistel). Sel ajal tulid ka vööd ja põlled.

Põltsamaa

Kuusalu

- Üldiselt on vöö laiem, pael kitsam. Peale nimetuste VÖÖ (HÖÖ, ÜE Kihnus) ja PAEL on Võrumaal kasutusel olnud nimetus PUIDIK (PUUDIK, PUUDE).

- Suurem osa puidikutest on sõrmelaiused või veelgi kitsamad.
- Puidikuid on valmistatud mitmesugustes tehnikates:
  - kõlodega kootud,
  - punutud,
  - mõõgaga kootud.

	I	II	III	IV	V	VI
1	■	○	○	■	■	■
2						
3	■	■	○	○	■	■
4						
	/	\	/	\	/	\

	I	II	III	IV	V	VI
1	■	○	○	■	■	■
2						
3	■	■	○	○	■	■
4						
	/	\	/	\	/	\

	I	II	III	IV	V	VI
1		○	○			
2						
3			○	○		
4						
	/	\	/	\	/	\

SETU ÖHUKE

	I	II	III	IV	V	VI
1	■	○	○	○	○	■
2		■	■	■	■	
3		■	■	■	■	
4	■	■	■	■	■	■
	/	\	/	\	/	\

	I	II	III	IV	V	VI
1	■	■	■	■	■	■
2		■	■	■	■	
3		■	■	■	■	
4	■	■	■	■	■	■
	/	\	/	\	/	\

SETU PAKS

- Peale nende oli terve hulk erisuguseid võid ja paelu eriotstarveteks: sääre-, suka- põlle-, saapapaelad, külvivööd, mitmesugused pulmapaelad ja pihavööd.
- Siia hulka kuuluvad ka traksid, mis olid vajalikud seeliku ülalhoidmiseks, peapaelad, ka mitmesugused äärispaelad.
- Nii oli näiteks sõbade, kõrikute, seelikute ääres kõladega kootud POOK, seelikute ääres punutud AI.

- Vööde kokkuõmblemine vaipadeks, kottideks jne oli üldine nähtus. Selliselt valmistatud esemeid kingiti õpetajale, mõisahärrale jt-le.

- Meeste riietuse koha pealt hakati seniste pikkade pükste asemel kandma põlvpükse. Siit ka sukkade ja säärepaelte kandmise vajadus.
- Varasemad umbkuued vahetas välja hõlmadega pikk-kuub, mis naistel ja meestel olid ühesuguse lõikega.

Joonis 18. Mustrinäidis 1 (VM 2068/E81).

Joonis 19. Mustrinäidis 2 (VM 6978/E56).

Joonis 20. Mustrinäidis 3 (VM 9356 E).

- Meeste peakatteks pidulikel puhkudel oli kõrge vildist kaapkübar.
- Jalanõudena kandsid nii mehed kui naised veisenahatükist tehtud pastlaid, suvistel töödel ka puukoorest punutud viiske.
- Et juba 17. sajandil elas külas ka kingseppi, on alust arvata, et pidulikel puhkudel võisid talupojad jalas kanda saapaid ja sakste eeskujul ummiskingi.

- 18. sajandi alguse suurima uuendusena levis üle maa vöö juurest volditud kahar seelik.
- Nüüdsest lisandus riietusele ka värv.
- Ühevärvilistest seelikutest said rõõmsavärvilised pikitriibulised seelikud, mis 19. sajandi alguseks jõudsid ka saartele.
- Samuti tuli tarvitusele lopsakas värviline lillkiri, millega kaunistati nii mõnelgi pool käiseid ja tanusid.
- Pihakatte uuendusena võiks ära märkida peamiselt Saaremaal kasutusele võetud lühikese jakitaolise kampsuni ja vestilaadse liistiku.
- Üldiselt hakati tähelepanu pöörama rohkem rõivaste kaunistamisele ning väiksematele detailidele.
- Juba 18.sajandil oli suurenenud ostukaupade tähtsus ning ka maarahvale olid kättesaadavad siidpaelad, erinevad nõöbid ja litrid, lõngad ja niidid, millega sai rõivastust ilustada. Palju kanti ka omanäolisi ehteid.

PAELAD NÖÖRID

Kuidas teha vahet vöö ja paelal?

Üldiselt on vöö laiem, pael kitsam. Samas on see määratlus suhteline, sest tehnikate põhjal ei ole võimalik täpset vahet teha.

Näiteks **VÖÖ!**

Naiste vööd on alati koelõngaga kootud. Meeste vööd valmistatakse aga erinevate tehnikate abil. Mõned on neist lihtsalt riideribad, teised on kõladega kootud, kolmandad varrastel kootud, neljandad heegeldatud, viiendad punutud.

PAEL tehti sageli ilma koeta, palmitsedes või punudes. Teisalt on ka paelu, mis kooti nii nagu naistevööd – kirivöötehnikas (Kihnu särgipaelad).

Sõnal *pael* on eesti keeles palju ununenud sünonüüme. Oma nimi on olnud nii tagasihoidlikel kui ka eredavärvilistel kaunistuspaeltel, mida villasest, linasest või puuvillasest lõngast punuti.

Erinevate väljendite rohkus viitab paelte laialdasele kasutamisele traditsiooniliste tekstiilide juures:

AI, IMBE, **KAARUS**, KABÕL, **KÕÕNUS**, **KÕÕR**, PAAL, PAIL, PAUL, PEE, POBI, **POOK**, **PÕNDUS**, RAIK ...

Peale nimetuste VÖÖ (HÖÖ, ÜE Kihnus) ja PAEL on Võrumaa meeste vööde nimetusena kasutusel olnud **PUIDIK** (PUUDIK, PUUDE).

- Suurem osa **puidikutest** on sõrmelaiused või veelgi kitsamad.
- Puidikuid on valmistatud mitmesugustes tehnikates: kõladega kootud, punutud, mõõgaga kootud.

Vööde kasutamine oli mitmesugune.

Kõige rohkem oli neid vööid, mida kanti keha ümber ja nimetati lihtsalt VÖÖDEKS, harvem PAELTEKS, mõnikord VÖÖPAELTEKS.

Peale nende oli terve hulk erisuguseid võid ja paelu eriotstarveteks:
sääre- ja sukapaelad

Põlle- ja lahttaskute paelad

Pöide-
Jaani

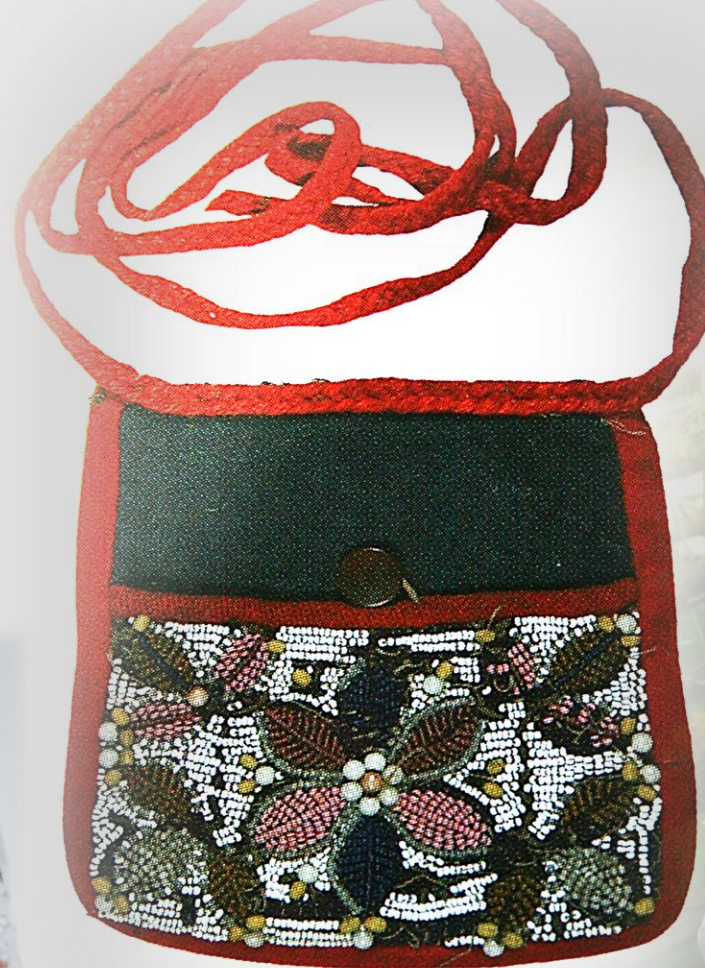
Taskute paelad

Tasku kandmisest:

- Taskuid tarvitati väikeste tarbeasjade hoiupaigana.
- Lääne - Saaremaal köideti lahttasku seeliku peale (mujal seeliku alla).
- Ulatus veidi allapoole vööd.
- Nähtaval olevaid taskuid kaunistati rikkalikult helmes- või aplikatsioonikandiga.
- Tänapäeval nimetatakse ekslikult kotiks.

Kihelkonna neiu

Kihelkonna pruudi tasku kinkis muuseumile 1914. aastal Tiina Valge Koimla Sake talust. (ERM 16507)

Kihelkonna naine

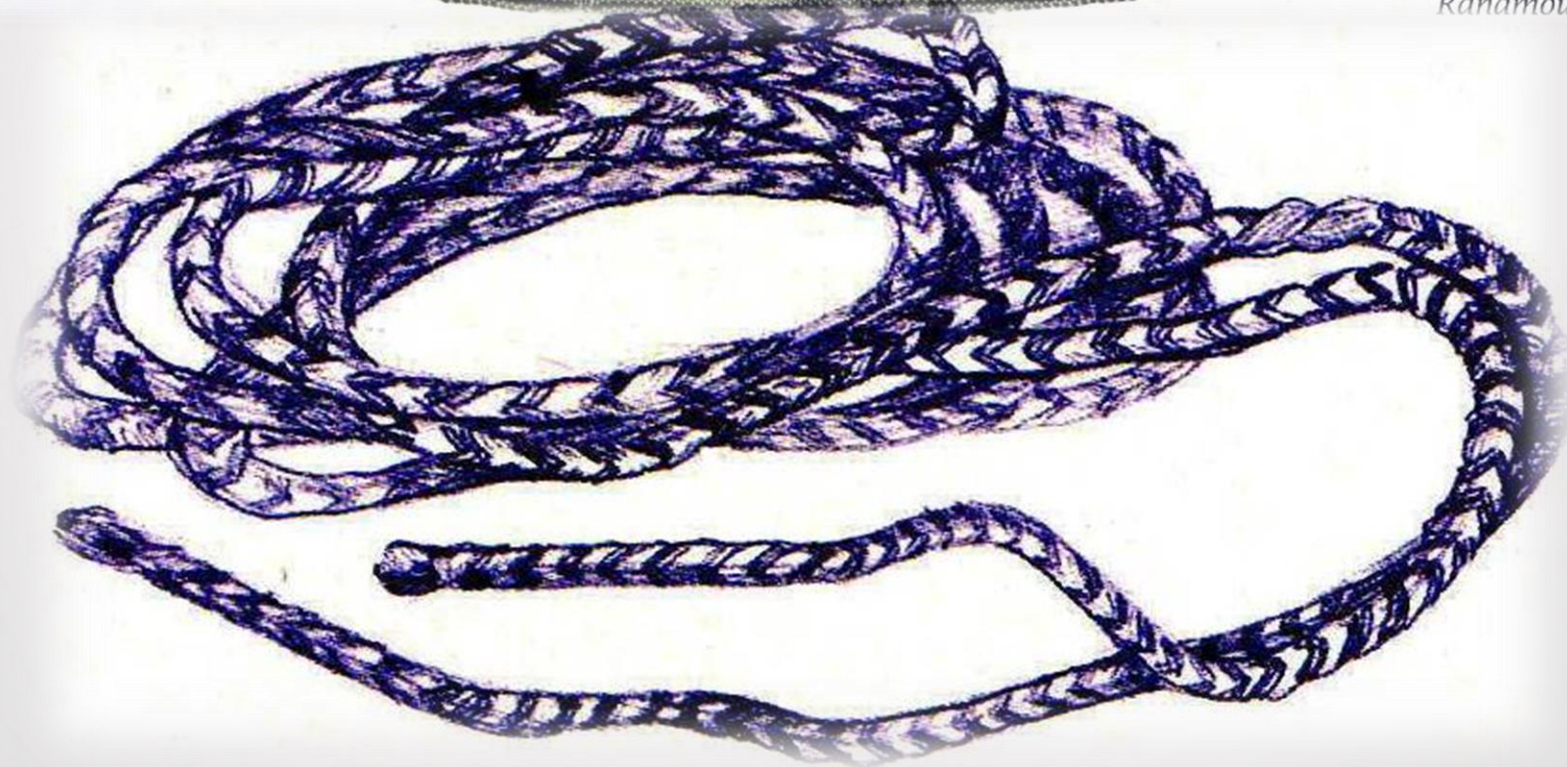
pulmapaelad

Kihnu paelad – randmevöö ja naiste püksipael

Randmõie

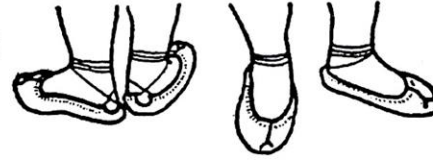
pastla- ja saapapaelad

PASTLAPAELE SIDUMISVIISID

(Eesti Rahva Muuseumi materjalid)

Lääne-Eesti
saared

Harjumaa,
Läänemaa
idaosa,
Hiiumaa,
Vormsi, Pakri

Pärnumaa
loodeosa,
Lääne-Eesti
(Nigula,
Värbla,
Lihula),
Kihnu saar

Vändra

Noarootsi,
Martna,
Ridala

Lõuna- ja
Ida-Eesti
põhjapool-
sem osa,
hiljem ka
lõunapool-
sem osa

Pärnu-
Jaagupi

Lõuna- ja
Ida-Eesti
põhjapool-
sem osa,
hiljem ka
lõunapool-
sem osa

Viljandimaa

Rõngu

külvivööd ja pihavööd.

Siia hulka kuuluvad ka traksid, mis olid vajalikud seeliku ülalhoidmiseks

mitmesugused seelikute ja kuubede ääripaelad

Nii oli näiteks sõbade, kõrikute, seelikute ääres kõladega kootud POOK, seelikute ääres punutud AI.

Peapaelad

Tarvastu

Lõuna-Eesti

Paistu

Halliste

Mulgi neiud on kandnud kitsaid peapaelu, ERMi on neid saadud Paistust ja Tarvastust.

Need on kitsukesed 1 cm laiused kirivöötehnikas kootud sinise-punase-valgekirjalisest paelast võruks kokku õmmeldud.

Iseloomulik on kuklast rippuv värvilistest villastest lõngadest umbes 40 cm pikkune lopsakas tutt, mis on pead ümbritseva võruga ühendatud vaskspiraalidega ümbritsetud lõngarühmade abil.

Nähtavasti olid sellised peapaelad Lõuna-Eestis kasutusel laiemalt, kuid 19. saj. esimesel poolel olid sellised peapaelad Mulgi kihelkondades veel üksnes jõukamate tüdrukute ja pruutide peaehteks.

Rahvasuust saadud andmete põhjal olid Halliste ja Karksi peapaelad ehk pealõngad Tarvastu-Paistu omadest hoopis peenemad. Hallistest on pärit peapael, mis koosneb 4 oranžist ja 2 rohelistest villasest lõngast kimbukesest, mis on piisavalt pikk ümber pea köitmiseks.

Peapaelu on kandnud ka Saaremaa neiud. Kõik need on valmistatud kirivöötehnikas. Mustjala 4,5-5 cm laiused paelu on nimetatud ka otsmikupaelteks ja ulatusid need täpselt ümber pea.

Ülejäänud paikkondade peapaelad olid pikemad kuni 90 cm. Neil on üks lõikeots, teises otsas ripuvad värviliste lõngadega ja metallniitidega spiraalselt ümbermähitud narmad.

Pikemaid paelu kandsid nii poisid kui tüdrukud 19. saj. I poolel Mustjalas – olid ju mõlemal ühtviisi lühikeseks piiratud juuksed.

Ida-Saaremaal, kus juuste lõikamise tava kauem püsis, kanti peapaelu veel 19. saj. keskpaikugi.

Karja, Püha ja Valjala kihelkonna peapaelad olid 2-2,5 cm laiused ning 60-80 cm pikkused, otstes värviliste lõngadega täiendatud narmastutid.

Vööd kandsid ümber keha nii naised kui ka mehed. *"Puutõga kiskus siis iga naisterahvas pääle karjas käija latsekese enda keskpaigast kõvasti kinni. Ega peetud seda täieliseks naiseks, kes ilma puuteta käis"* (Põlva).

“ KUI KOSILANE OLI NEIULE MEELEPÄRANE, SIIS SOETAS TA PAARI KINDAID ÖÖ JOOKSUL PUDELI KAELA ÜMBER JA ANDIS PUDELI TAGASI, MIS TÄHENDAS, ET KOSILANE ON VASTU VÕETUD.”

Laskumata põhjalikult pulmakombestikku, võiks rõhutada ainult mõningaid asju, mis on seotud vööde- ja paeltega.

Vanimad kirjalikud teated vööde kasutamisest pulmakinkidena ehk veimetena pärinevad Rootsi riigi seadustest 17. sajandi II poolest (1671), mille järgi lubati pulmas kinkida vaid kindaid ja linaseid vööid, keelates ära suuremate riietusesemete kinkimise.

Kuna punutud paelte valmistamine oli lihtsam, siis kasutati Hiiu- ja Läänemaal pulmades ohtrasti just erilisi palmitsetud pulmapaelu. Toris, Pärnumaal, olevat veimesukad ja -kindad vööga kokkuköidetult pandud kaela rippuma.

Läänemaal oli üldine komme siduda pulmapaelad pulmavõõrastele, eriti noortele meestele, ümber parema käsivarre. Sama paela või paelte vahele pisteti käsivarrele kingiks saadud suka- või kindapaar.

Nii kanti neid kogu pulmade aeg (Martna, Mihkli, Ridala, Vigala).

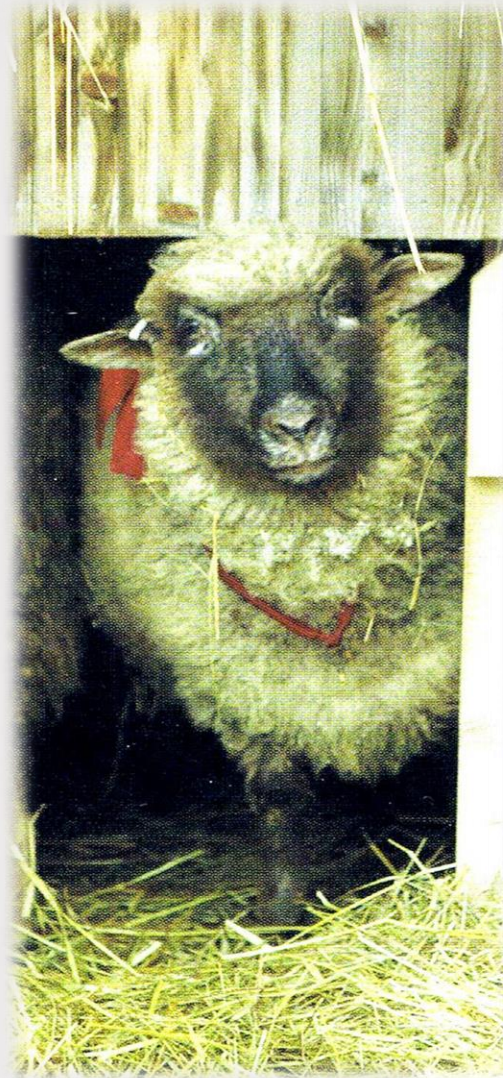

Paeltega ehiti peiu piits, peiupoisi pulmamõõk, nooriku kann ja lühter või küünlajalg, mis pulmalauas põles peiu ja nooriku ees. Paelte kinkimine pulmas pillimehele oli laialt tuntud komme.

Meil seoti pael torupilli külge (Rootsis kogunes pillimehele lõpuks nii palju pulmapaelu, et ta võis lasta nendest vaipu valmistada. Inglismaal mässiti torupillile ümber tükk pruudi sukapaelast).

Pruut annetas võid teel peigmehe koju, eriti palju vajab ta neid aga uue koduga tutvumisel. Võid asetati näiteks ukسلävele, pajakonksu külge, lauale, kulbile, kaevurakmetele, voodi otstele, loomade sarvede külge, tööriistadele jne.

UUE KODU TUTVUSTAMINE MÕRSJALE. PEIU EMA TALUTAS MINIAT LÄBI TALUMAJA KÕIGI RUUMIDE, MÕÖDA ÕUE JA MAJAPIDAMISHOONEID. IGALE POOLE, Kuhu NOORIKUT VIIDI JA KÕIGELE, MIDA TALLE NÄIDATI, PIDI MINIA ANDEID PANEMA.

KEERUPAEL

Ühe,- kahe- ja kolmevärviline nöör.

Keerutatud paela kasutatakse vahel vardakoti paelaks, linasest lõngast keerutatud ühevärvilisi paelu on kasutatud ka pastlapaelteks. Lina- ja kanepitakku keerutades on tehtud tarbenööre ja köidikuid.

Keerupaelana on viimistletud sõbade ja suurrättide narmad. Ka seelikute alaserva iluks ja kaitseks on õmmeldud mitmevärvilisi villasest lõngast keerutatud paelu.

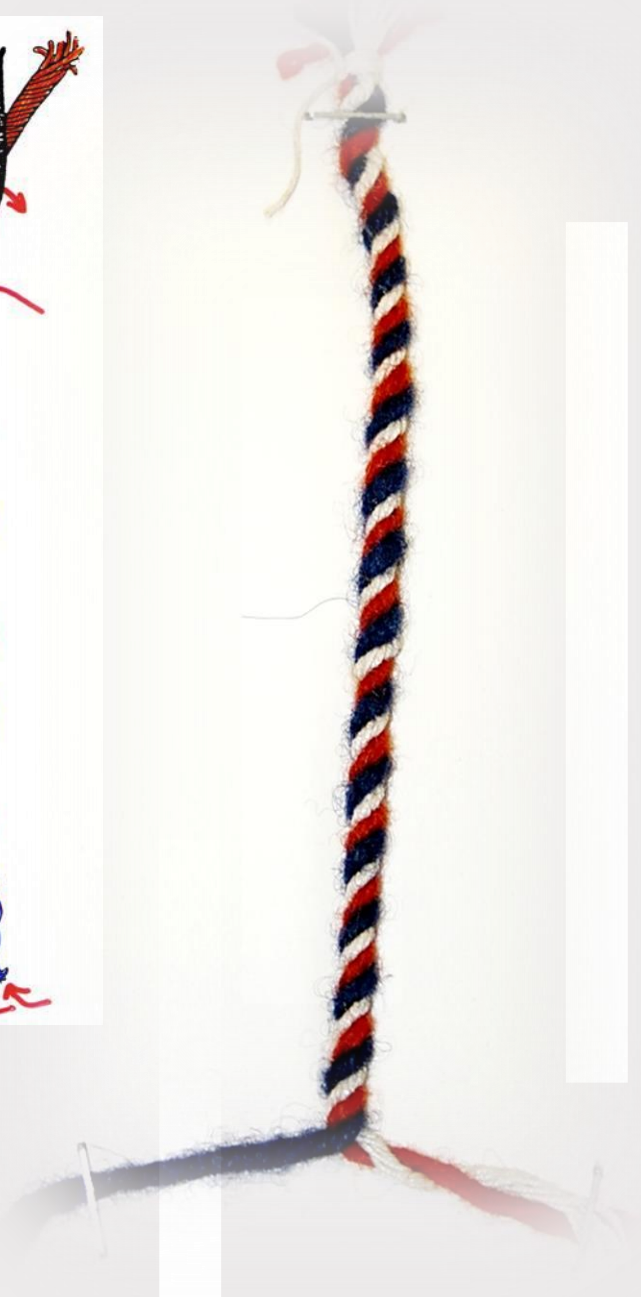
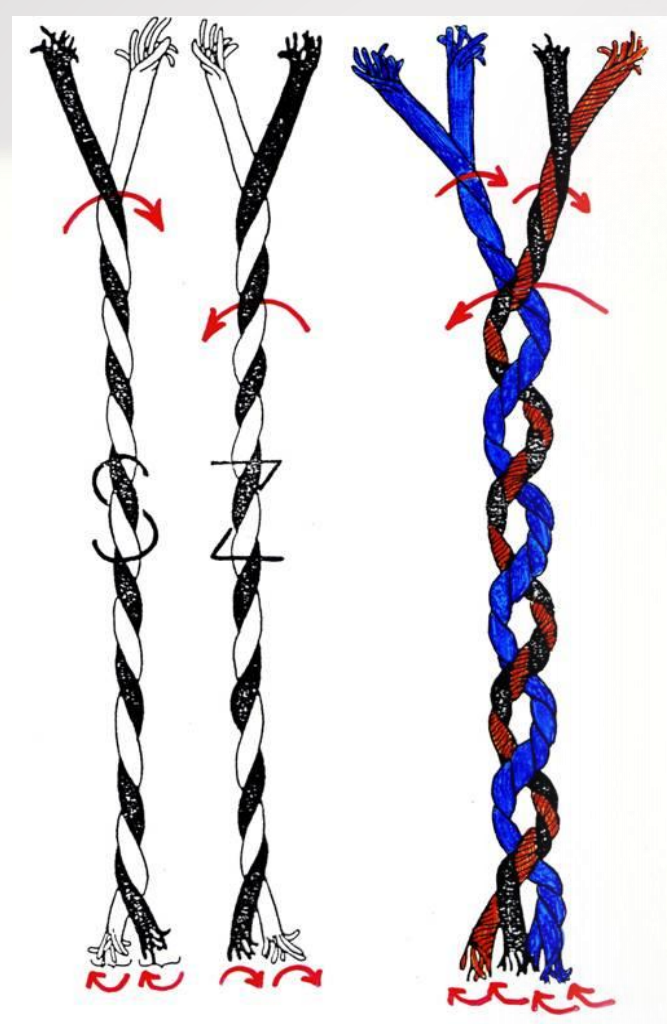
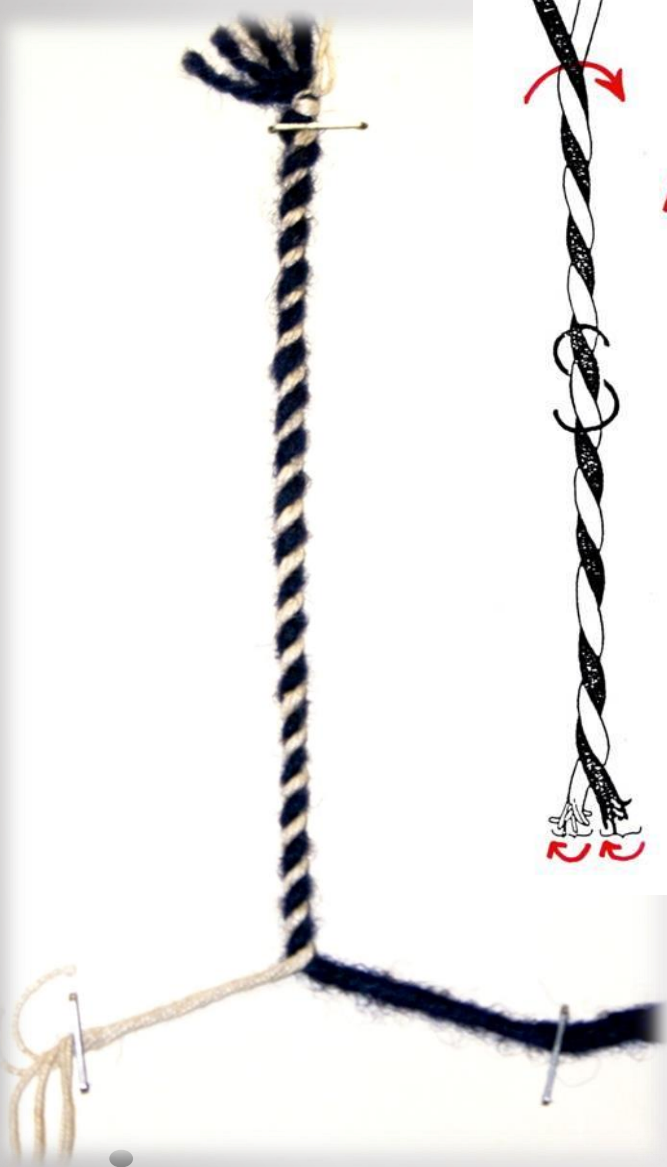

Ruhnu

Sangaste, Otepää, Palamuse

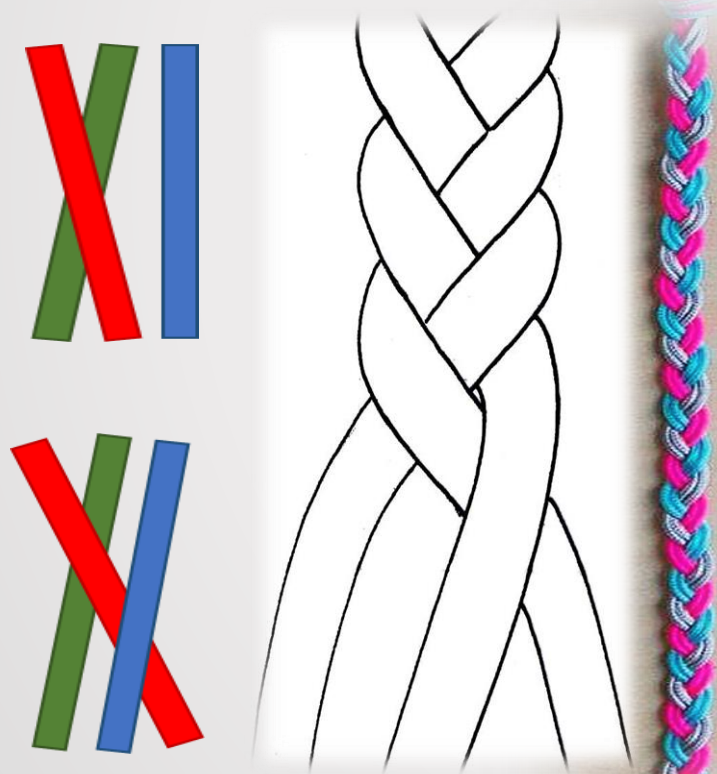

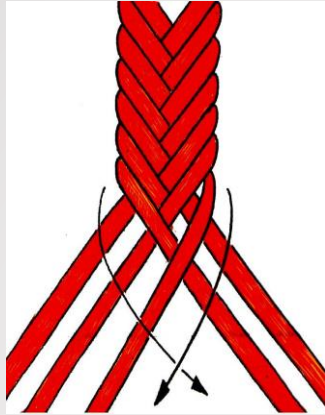

KOLMEHARULISTE PATSIDE PALMITSEMINE

Selliselt põimitud linaseid nõõre kasutati särkide juures kaelaava või kätise kinni köitmiseks – nimetati **SÕLTU**Seks. Palmikusse punumist tarvitati laiemate paelte, näit. sukapaelte lõpetamiseks, neid võib leida ka meeste tubakakottide küljest.

Materjal kahaneb põimides ca' 30 %

PALMITSETUD PAELAD

Kördipael

Punane 9, 11 või 13 lõngaga palmitsetud pael õmmeldakse Kihnus kordi (seeliku) alumisse serva ääripaelaks ja nimetatakse seda *kördipaelaks*.

Seda paela on kasutatud ka kordiaugu kinni sidumiseks. Samas tehnikas on veel Kihnu pastlapaelu pununud.

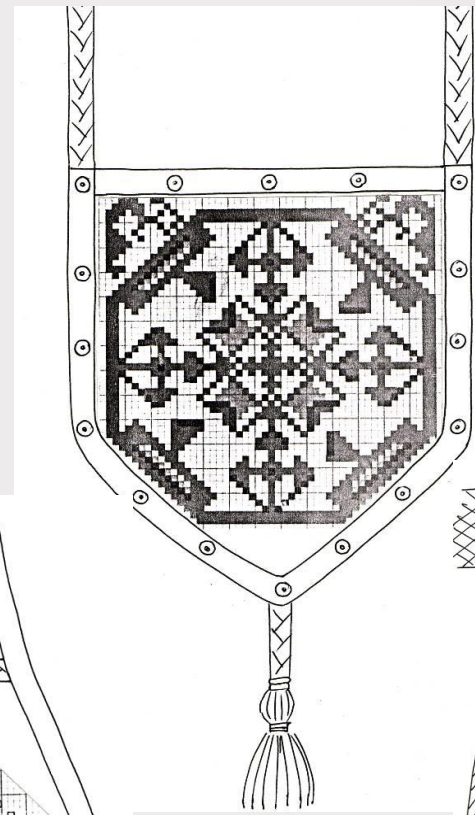
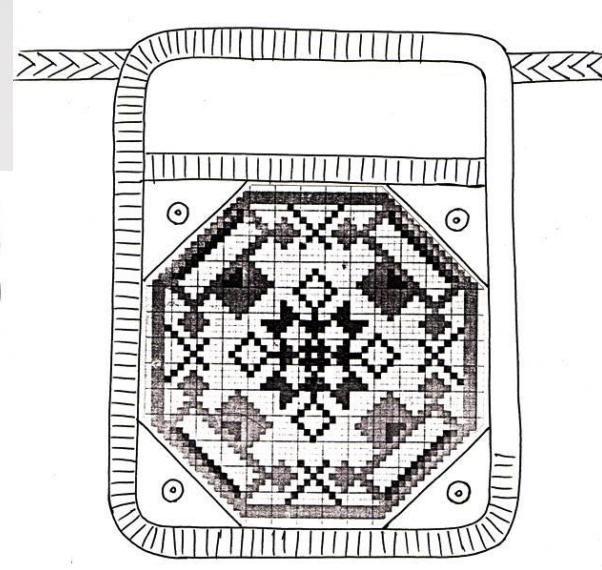

PAARISARVU LÕNGADEGA PALMIKUD

Paarisarvu lõngadega palmitsemist on kasutatud kirivööde, sõbade ja suurrättide narmaste korrastamiseks. Niisugune punasest ja rohelistest lõngast pael on õmmeldud mulgitanu maali välisäärele. Saaremaa tuttmütside sidumispaelad ning kolmevärviliselt Muhu vanema seeliku ehk ümbriku ai on palmitsetud samuti sel viisil.

INSPIRATSIOON

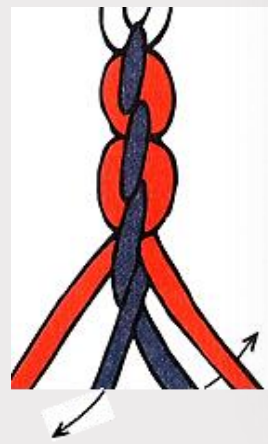
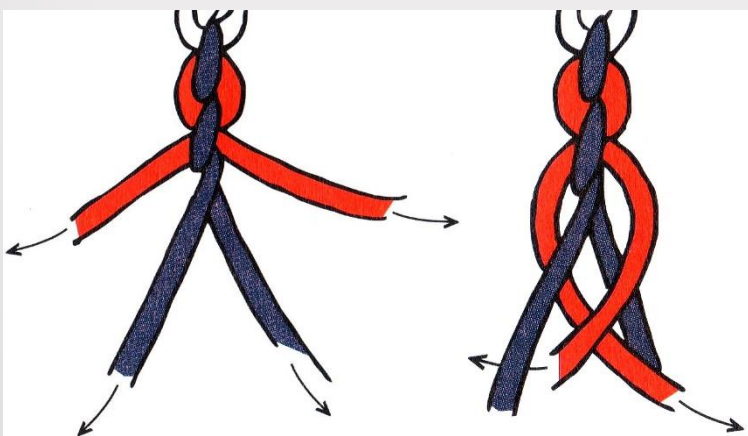
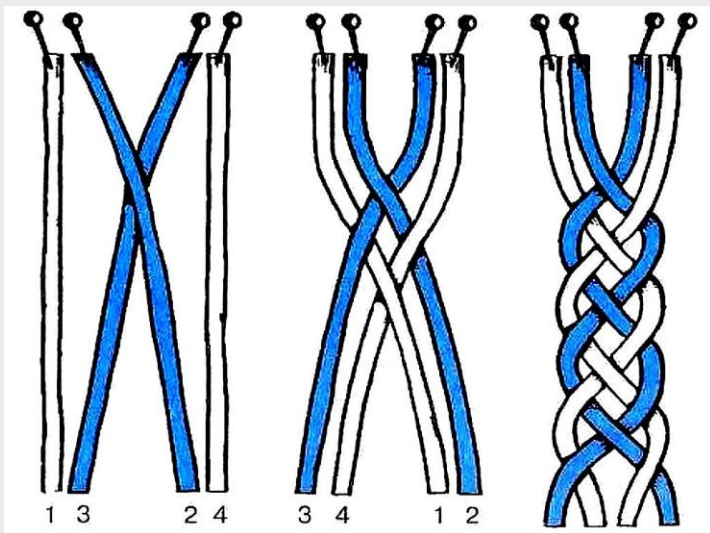
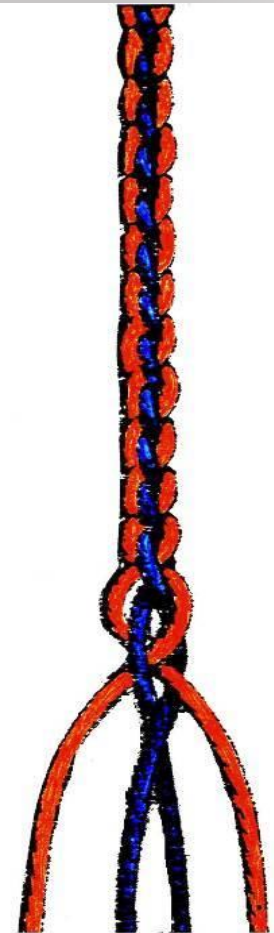
PONIMUS

Ponimust on kasutatud Kihnus vardakotipaelana, kördiaugu paelana ning säärepaelte ja vööde narmaste põimimiseks.

Ponimuse paelad kuulusid ka Ida-Virumaa poluvernikute rõivastuse juurde.

Setu mehed ja poisid kandsid särgi peal pikki kitsaid, erinevates tehnikates valmistatud, sh ka ponimuse tehnikas põimitud võid, mida kaunistasid lõngatutid.

SÜDAMETEGA PAEL

Südametega paela on Kihnus põimitud vööotstesse, kõrdiaugu ja sukapaelaks, vahel ka vardakoti paelaks. Muhus on kasutatud seda ka põllepaelana. Seda paela leiab mujaltki Eestist

AI ehk SEELIKU ÄÄRISPAEL

Sel viisil valmistati
Saaremaal Anseküla,
Kihelkonna ja Jämaja
seelikute
erksavärvilised
äärispaelad ehk aid,
mis kaitsesid
seelikuserva
kulumise eest ning
jäigad paelad aitasid
hoida pika seeliku
alaosa sopilist vormi.

Ai laiuseks on ca' 0,7-1 cm. Jämaja uuemad aid on muutunud laiemaks, värvid eredamaks, neist on saanud 4 cm laiune heegeldatud seelikujätk.

Kihelkonna, Karja, Põide

Jämaja

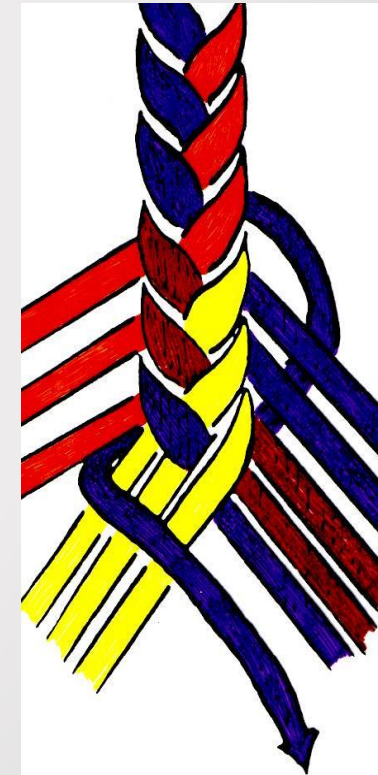
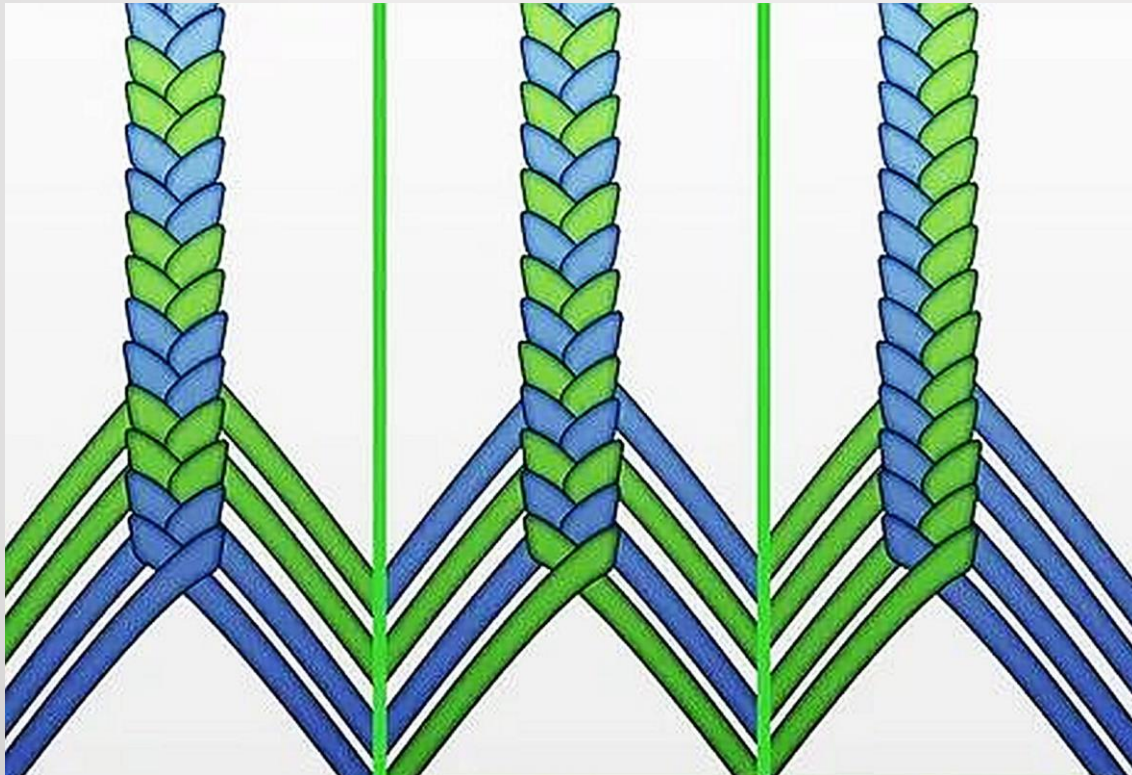

TAHULISED PAELAD

Setu mehe vööd olid kitsad lihtsakirjalised kirivööd või kõlavööd. 20.-dal sajandil levisid Setumaal ka heegeldatud, hargil palmitsetud, ponimuse tehnikas põimitud ja pudelikaela vööd. Laiema levikuga olid heegeldatud vööd, mida kanti argipäevaselt ja nimetati laisavöök. Varrastel patentkoes kootud vööga seoti villasärki. Vööd kanti särgi peal. Seoti kaks korda ümber keha ja ette jooksva sõlmega, otsad jäid ette rippuma. Abielumehel rippusid vööotsad paremal küljel, poissmehel vasakul.

Neljatahulist paela on Setumaal kasutatud säärepaelana ja poistevööna. Neljatahulised säärepaelad kuulusid ka Pärnumaalt Parisselja rabast leitud 14.-15. sajandist pärineva rõivakomplekti juurde.

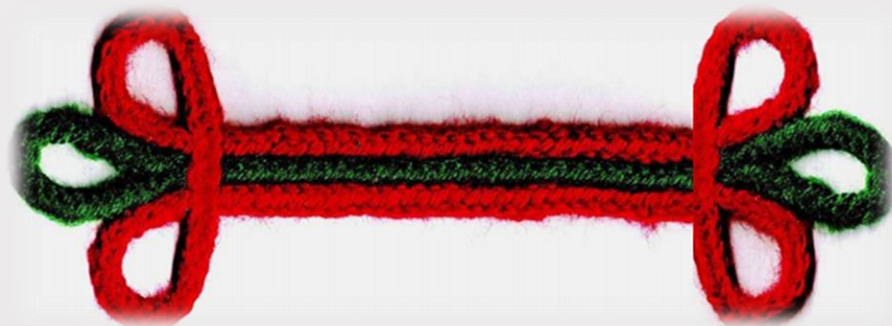
Paela ilme sõltub sellest, kuidas ja millises järjekorras on värvilised lõngad põimimiseks asetatud.

KAARUSPAEL on neljatahuline pael

Mulgi pikk-kuub (vammus, särk, pikksärk, nöörikuub).

Paistu pikk-kuub nagu Tarvastu omagi õmmeldi mustast villasest toimesest vanutatud riidest ning kaunistati all külgedel punasest kalevist lõhandikulapi ning punase, roheline ja/või sinise kaaruspaelaga. Kaaruspaelast kaunistus oli ka hõlmadel, krael, varrukasuudel, puusadel ning kuue allääres. Kaaruspael valmistati hargiga, kuid võimalik oli teha ka varrastega. Meestekuubi kaunistati rikkalikult punase nööriustuse ehk kaaruspaelaga. Nöörikaunistused olid peamiselt krael, ees hõlmade ääres kuni vööni, varrukasuudel ja küljelõhendikel.

Pikk-kuubede kaunistuste kirjeldamiseks on kasutatud erinevaid sõnu nagu **nöör**, mis oli kasutusel eriti laialt ja suurel alal, ka **kaarus**, mida kasutati peasjalikult Võrumaal. Tarvastus ja Paistus oli ilustuste nimetuseks **pael**, Häädemeestes, aga hoopis **karras**. Täpsem on kasutada nimetust **nöör**, sest sõnad **pael**, **lõng** ja **karrad** tähendavad tegelikult midagi muud. Tänapäeval on rohkelt kasutusel **kaarus** ja **pael – kaaruspael**.

Kaunistused

Kaarus tehti lingides väikese puuhargi abil. Kaaruspaela tunneb kergesti selle nelinurksest kujust.

Kuubesid kaunistavat kaaruspaela on Tarvastus ja Paistus kutsutud paelteks. Kaaruspael on enamasti valmistatud punasest lõngast. On tuntud ka südamega nööri - peenele nöörile punutakse punast või muud lõnga juurde.

Nööride kirju on nimetatud Tarvastu ja Vooru pool säbalaks.

Nöörilustused asusid mööda hõlmu 2-5 reas, moodustades silmuseid nn kõõrusid (ka kõõrid, kõõred, keerud).

Viimased olid sagedasti rühmade kaupa, ühel nööril enam või vähem - kuni paarkümmend tükki. Punase nööri kõrval esines ka rohelisti ja siniseid nööre.

- Peale hõlmade oli nööre ka varrukasuudel ja kraelapil.
- Kraelapp pandi Viljandimaal punasest, sinisest või rohelisest poekalevist.
- Puusadel käisid nöörid mööda siilusid, nende algusest umbes vaksa võrra allapoole.
- Veel kaunistati nööridega lõhandikke. Kuna nöör käis mööda lõhandiku äärt, oli lõhandiku ülalpool põigiti nelinurkne kaleviribake nn lõhandikulapp. See oli punasest kalevist. Tarvastus oli naistekuuel lõhandikulapp karrast, meestel kalevist. Ka lõhandikulapp ümbritseti kõõrutatud nööridega.
- Sagedasti olid nööridel väikesed kolme oksaga käpad küljes.

Kaaruspaelast moodustatud silmuseid võis kuuel mustriks olla ühel nööriil rühmade kaupa kuni paarkümmend tükki. Üldised motiivid ikkagi kordusid, neist moodustati kaari, jooni ja neid paigutati kuue äärtesse. Motiivid moodustasid kuue ümber alati ringi. Punane on paljudes ühiskondades maagilise tähendusega ja punane pael on kuue, käe, kaela ja piha ümber olnud kaitsva ning hoidva tähendusega. Mustriid moodustasid niimoodi kuue ümber kaitseringi.

Hargla

Äksi

Saarde

Tõstamaa

Audru

Häädemeeste

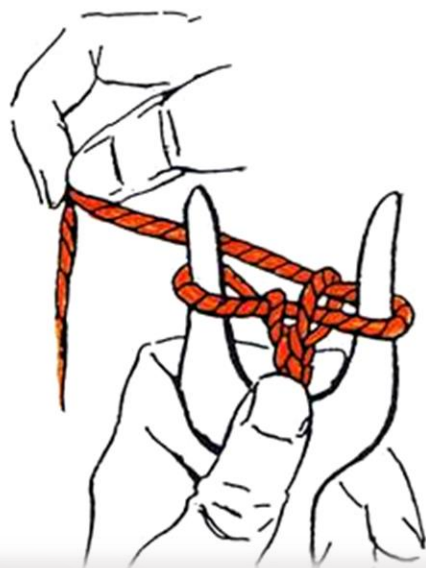
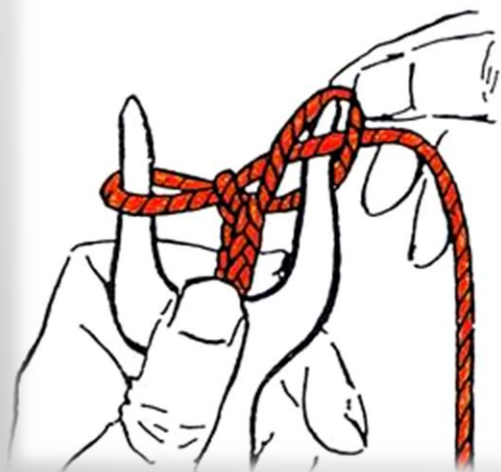
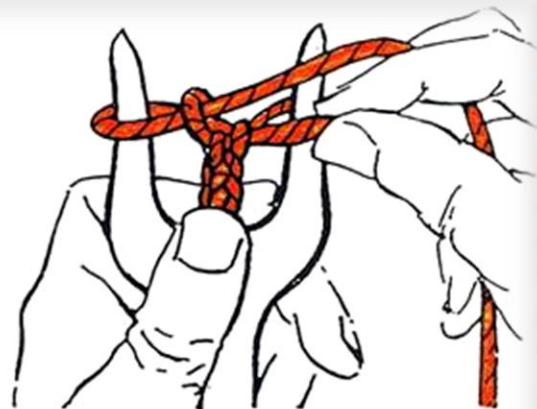
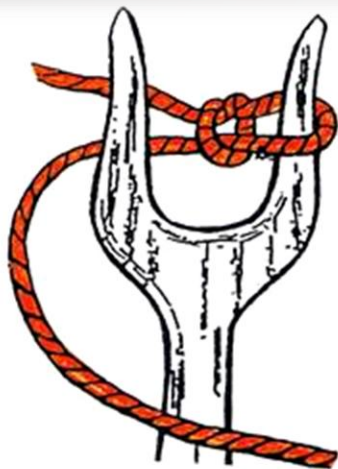
Pärnu-Jaagupi

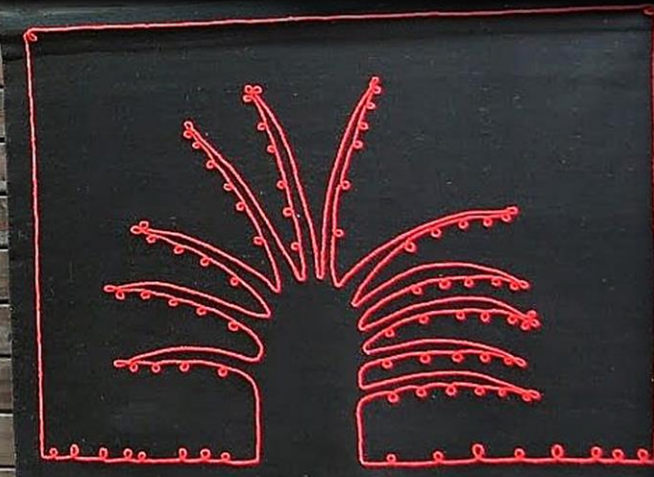
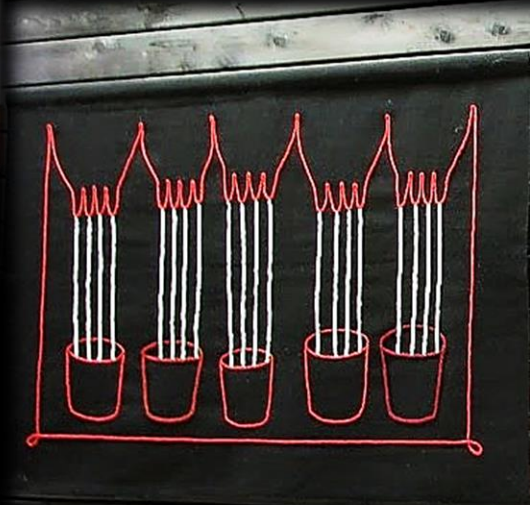
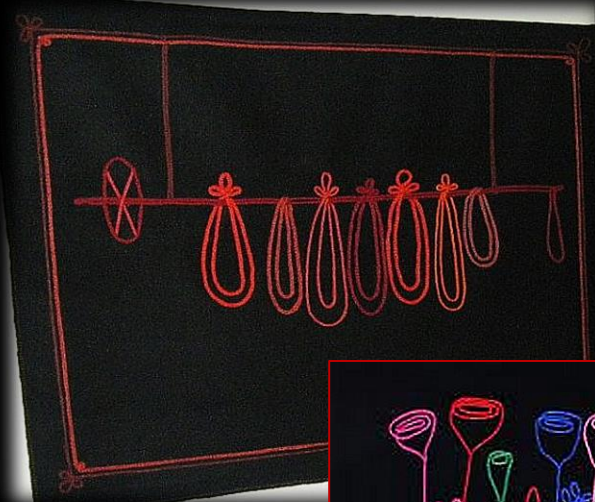
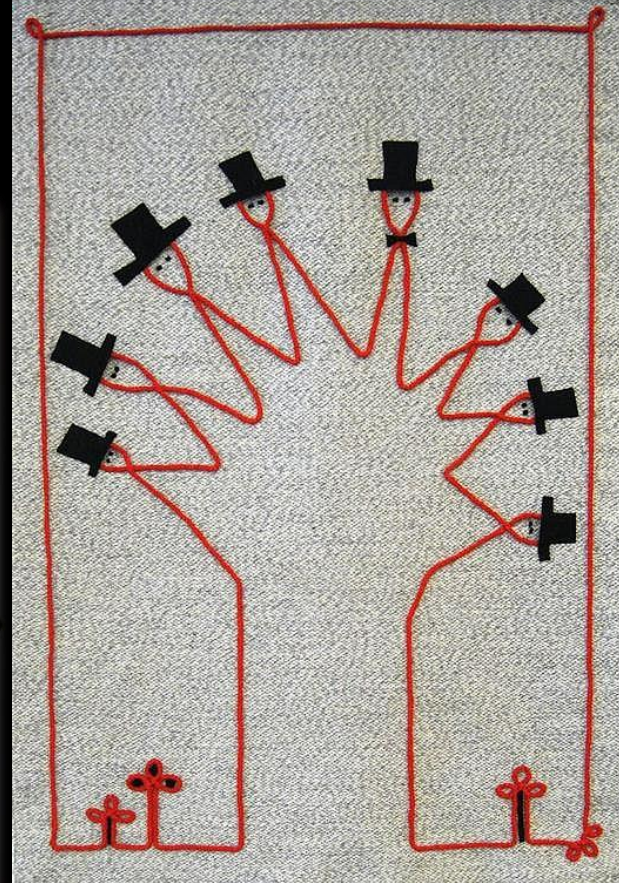
Setu

HARGIL KOOTUD KAARUSPAEL

SÄÄRE- JA SUKAPAEELAD

Sukapaelu kandsid naised ja säärepaelu mehed põlve alla seotuna. Naistel jäid nad seeliku varju. Et naistel sukad või sukavarred jalas püsiks, seoti need põlve alt kirjude sukapaeltega kinni. Ega seal pole mingeid uhkeid lipse-tutte olnud. Põhiline, et sukk püsti püsiks ning sukapael käimise ajal sääre ümbert ei kaoks. Siduda tuleb hoolikalt.

Meestel hoidsid sukapaelad üleval nii sukki kui ka ühtlasi kinnitasid põlvpükste sääreotsad. Otstes tuttidega varustatult olid nad samas värvikaks rõivastuse lisandiks.

Põimitud säärepaelad olid Eestis üldlevinud, kootud paelu kasutati peamiselt saartel ja Võrumaal Räpina kihelkonnas. Neid tehti värvilistest villastest lõngadest labaselt või toimselt põimides, tulemuseks vastavalt iseloomulik kalasabakiri või ruuduline kiri. Üldisemad Eestis olid labaselt põimitud säärepaelad, toimselt tehti neid Lääne- ja Kagu-Eestis.

Säärepaelte pikkus ja laius on üsna varieeruvad, ulatudes vastavalt 80-130 ja 1-3 cm-ni. Pulmapaelad võisid olla ka laiemad ja pikemad 3,5-4,5 cm x 170 cm. Säärepaelad on valdavalt 3-4 värvilised. Pulmapaelte juures pöörati erilist tähelepanu otste töötlusele – tutid, näiteks sitsiriide ribadest.

Lühemaid, eriti naiste sukapaelu põimides murti kahekordses pikkuses võetud lõngad pooleks ja palmitseti neid keskelt ca' 8 cm pikkuselt kolmeharulise palmikuna. Seejärel ühendati lõngad ja põimiti labaselt pael valmis. Nii jäi paela ühte otsa aas, millest jala ümber seotud paela teine ots hiljem läbi tõmmati. Teise otsa lahtised lõngad mähiti spiraalidena ja seoti kinni.

POOLIK SÄÄREPAEL nn poolkalasabaline

Levinud viis sääre-, suka- ja põllepaelte põimimiseks.

Valdav osa etnograafilisi paelu on põimitud labaselt (lõngad ristlevad üle ühe) või toimselt (ristlemine üle kahe lõnga). Labased paelad on levinud üle kogu Eesti, välja arvatud Kagu-Eesti kaugemas nurgas. Toimset põimet võib kohata eelkõige Lääne- ja Kagu-Eesti paelte puhul.

Enamik põimitud paeltest on sümmeetrilised, kuid eri paigus võib kohata ka paelte poolikuid variante, kus lõngad ei jookse peegelpildis keskele kokku, vaid liiguvad pidevalt ühest äärest teise või vahelduvad värvid mõlemas servas erinevalt.

LABASELT PÕIMITUD SÄÄREPAEL nn täiskalasalaline

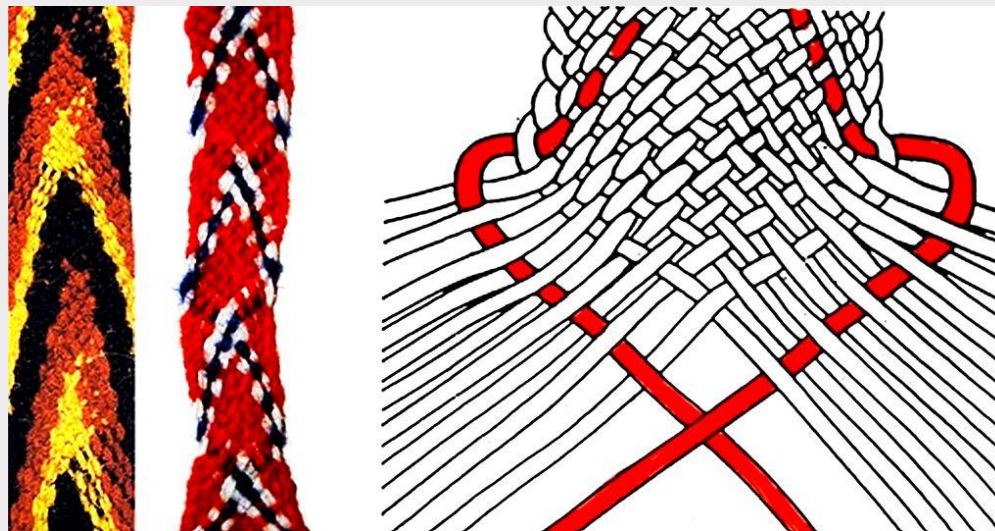

Labast pöömimist on kasutatud sääre-, suka- ja põllepaelte tegemiseks, aga ka pikemate ümber keha seotavate vööde punumiseks nii saartel, Põhja- ja Lääne- kui osalt ka Edela- ja Lõuna-Eestis. Näiteks Muhu naiste sukapaelu pöömiti labases tehnikas 40-60 lõngaga. Paelte ilme sõltub värvilõngade asetusest.

Täiskalasaaba kirjas põimitud paelte puhul asetatakse värvilised lõngad sümmeetriliselt keskelt äärteni. Põimitakse kahes salgas, kord paremast, kord vasakust äärest keskmeni.

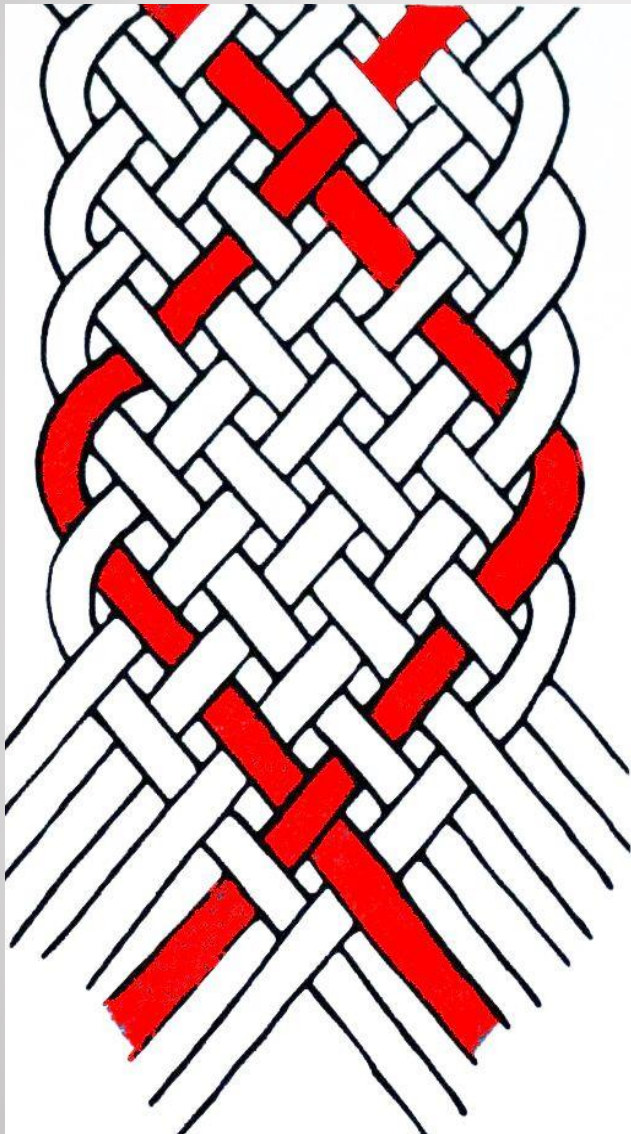
PAARITU ARVU LÕNGADEGA LABANE SÄÄREPAEL (nt lõngu 11/12)

- Paela punumist võib alustada kas otsast või keskelt.
- Enne põimimise alustamist tuleb mõõdetud lõngad lisapaela abil kinnitada näiteks lauajala külge.
- Lõngad rühmitatakse värvide järgi kahte salka sümmeetriliselt keskmest äärteni, kusjuures paaritu arvu lõngade puhul tõstetakse **paremasse salka 1 lõng rohkem**. Põimimine toimub
- kahes eri salgas.

PAARISARVU LÕNGADEGA LABANE SÄÄREPAEL

NB! Põimised servadel algavad erinevalt!

- Lõngad jaotuvad salkadesse võrdselt.
- Sõlmi lõngad kokku, jaga värvide järgi sümmeetriliselt kahte kätte ning põimi alustuseks mõni cm palmikut.
- Alusta põimist paremast servast, liikudes kõige välimise lõngaga (**1. pealt**, 2. alt jne), kuni lõng jõuab vasaku käe sisemiseks lõngaks.
- Võta vasaku käe kõige välimine lõng ning põimi (**1. alt**, 2. pealt jne), kuni lõng jõuab parema käe sisemiseks lõngaks.
- Jätka samamoodi rida-realt.
- Lõpeta pael palmikuga, nagu alustasidki.

1. Säärepaela alustamine. Keeruta kõik lõngad ühekaupa järjekorras vardale.

2. Põimi paela üks pool valmis.

3. Kinnita valminud pael ja tõmba varras välja.

TOIMSELT PÕIMITUD SÄÄREPAEL

Toimset põimimist on tarvitatud säärepaelte valmistamiseks Lääne- ja Kagu-Eestis. Sama tehnikat kasutati ka Setu naiste peavööde tegemiseks. Umbes 5 cm laiusi

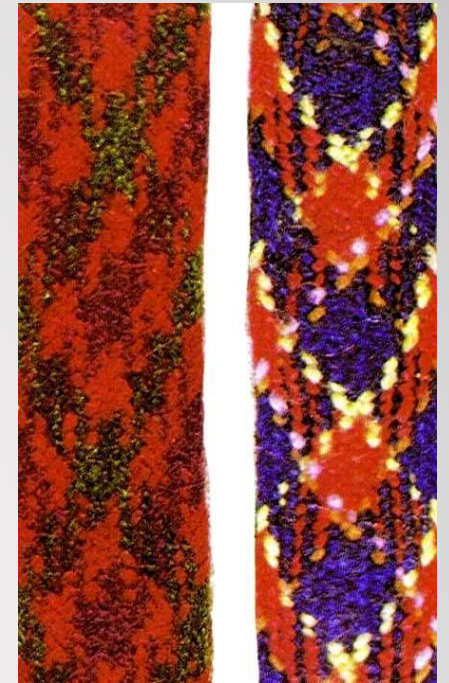
peavööid põimiti rohkem kui 80 lõngaga (põhivärviks punane, mida läbivad joontena üksikud rohelised, mustad, kollased ja

valged lõngad; peavööde otsad mähiti spiraalidena ühendades neid võreks, otstesse jäid rippuma tutikesed).

TOIMSELT PÕIMITUD SÄÄREPAEL

Paaritu arv lõngu (11/10)

- Mõõda paaritu arv lõngu.
- Kinnita lõngad ja jaga need sümmeetriliselt kahte kätte nii, et vasakus käes on 1 lõng rohkem.
- Alusta põimimist vasakust servast, liikudes kõige välimise lõngaga vaheldumisi **2-e lõnga pealt** ja 2-e lõnga alt, kuni lõng jõuab parema käe sisemiseks lõngaks (2 lõnga jäävad sõrme alla, 2 sõrme peale).
- Võta parema käe kõige välimine lõng ning põimi **2-e lõnga pealt** ja 2-e lõnga alt, kuni lõng jõuab vasaku käe sisemiseks lõngaks.

MULGI SÄÄREPAELAD
(seerepuudiku, seerepuidiku)

Helme (kirivöötehnika)

Säärepaelad. Viljandi khk. Mõõdud 90×1,7 cm.
Saadud Minna Villermannilt Viljandi kihelkonnast
Uue-Võidu vallast 1933. a. *Kantud Uue-Võidu*
vallas 80–90 aastat tagasi. VM 56

Helme (labane)

Lõngad Helme säärepaelale:

- 8 hallikassinist
- 8 roostepunast
- 4 leherohest
- 5 valget

Säärepaelad. Helme khk. Mõõdud 90×2 cm.
ERM A 509: 1891

Tarvastu (toimne)

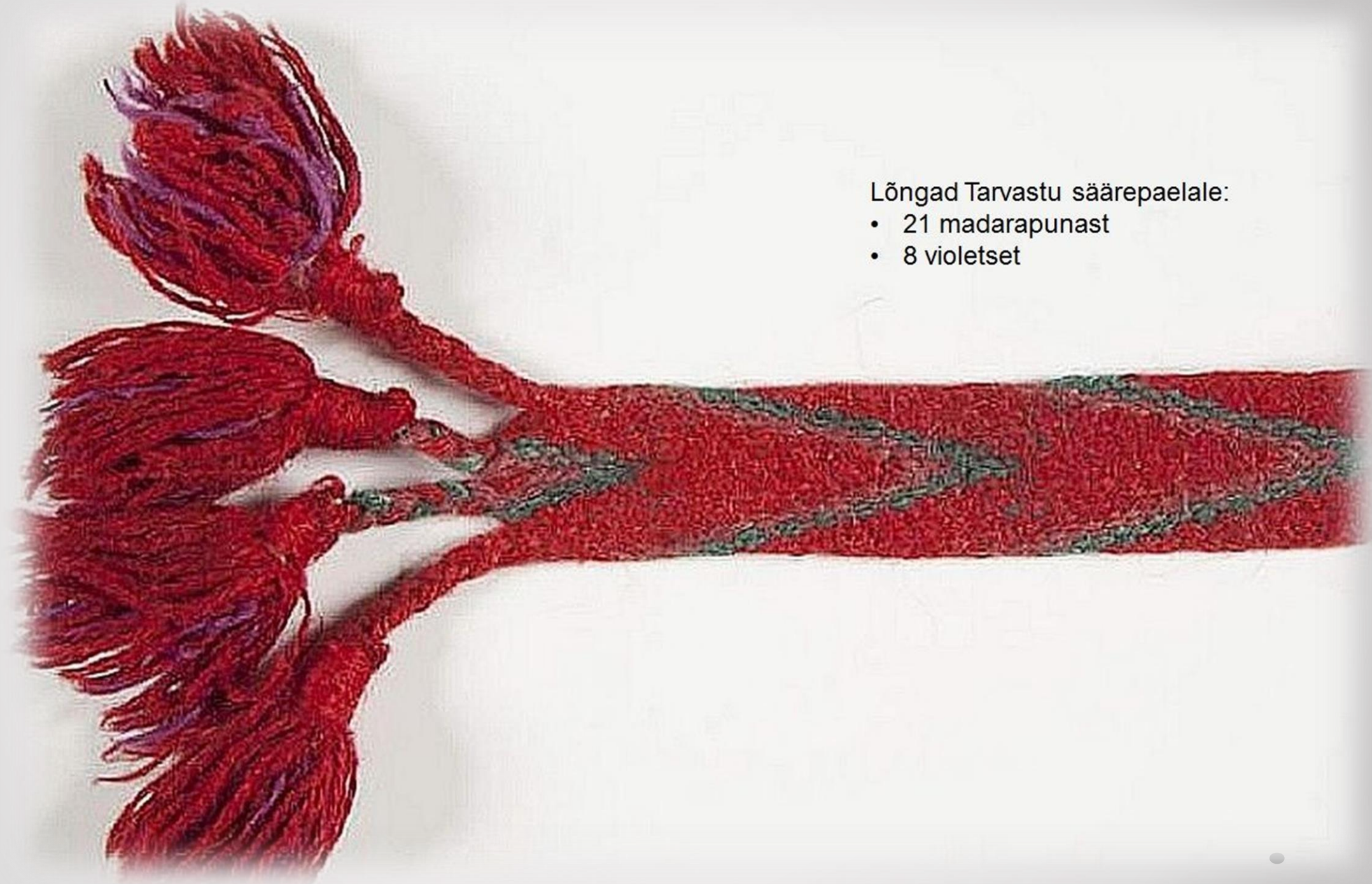

Lõngad Tarvastu säärepaelale:

- 9 punast
- 12 rohelist

Säärepaelad. Viljandi khk. Mõõdud 68×1 cm. Valmistatud Viljandi vallas Mustapali külas Kaasiku talus u 1879. Muuseumile kinkis Salme Volmer sealtsamast 1939. a. VM 3218

Tarvastu (labane)

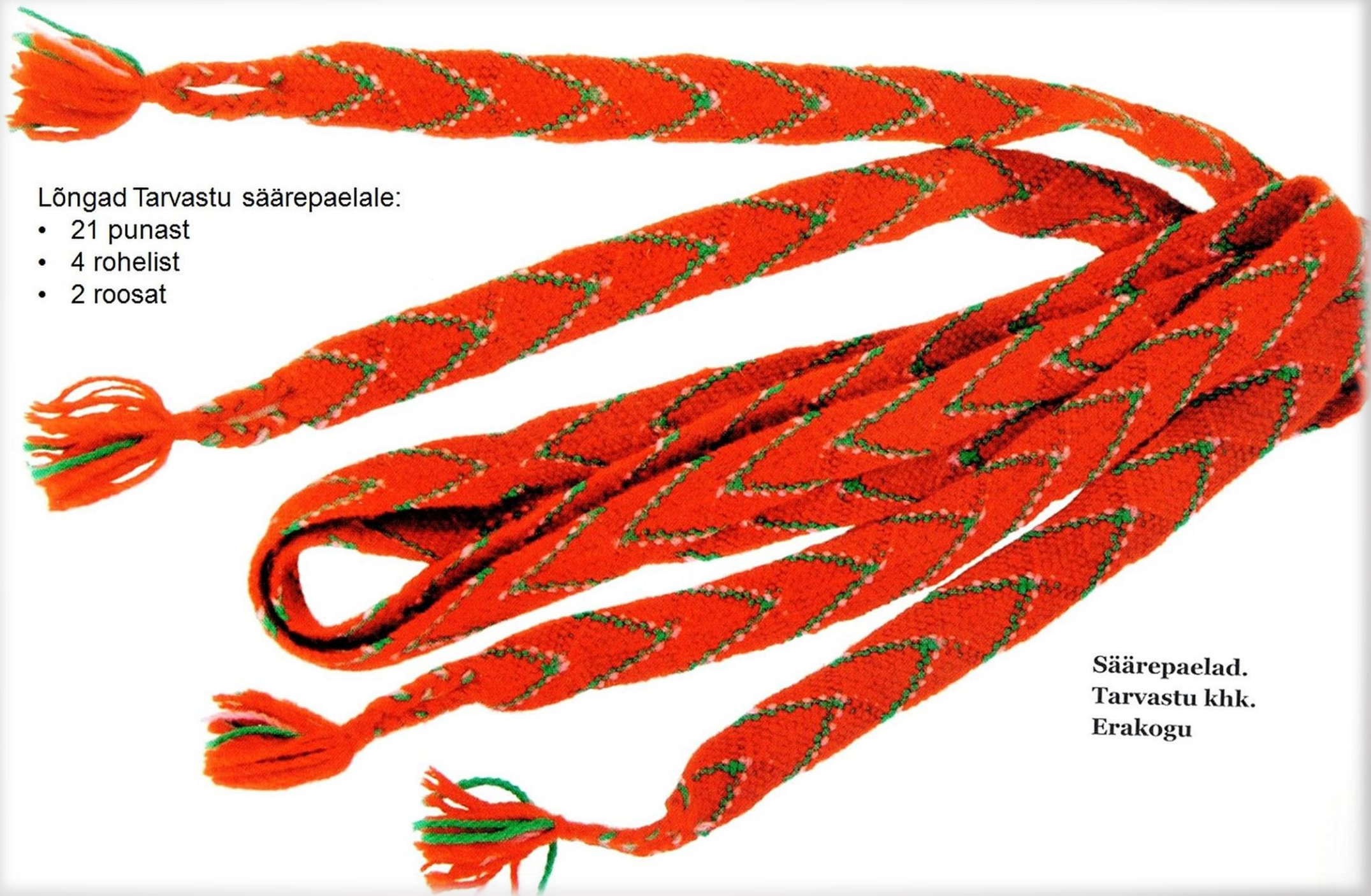
Lõngad Tarvastu säärepaelale:

- 21 madarapunast
- 8 violetset

Tarvastu (labane)

Lõngad Tarvastu säärepaelale:

- 21 punast
- 4 rohelist
- 2 roosat

Säärepaelad.
Tarvastu khk.
Erakogu

HEEGELDATUD VÖÖ

Setumaal kandsid mehed heegeldatud ühe- või mitmevärvilist vööd särgi peal. Vööotsad kaunistati värviliste tuttide ning vahest ka helmestega. Seda on nimetatud ka laisavööks.

KLAASISUUVÖÖ

Klaasisuuvöö on kõige uhkem Setu meeste vöö, mida kanti särgi peal. Abielumehed tegid vöösõlme paremale, poisid ja vallalised mehed vasakule küljele. Vöö otsi kaunistati villasest lõngast valmistatud tuttidega.

Klaasisuuvöö tegemiseks läheb tarvis laia põhjaga pudelit, mis tasasel alusel kindlalt püsti püsib, ning pikka kudumisvarrast, mis pudelisse asetatuna peab vähemalt 10 cm jagu pudelist välja ulatuma. Vöö moodustub villaste lõngade sõlmimisel ümber linase südamikulõnga.

- Vööd kandsid ümber keha nii naised kui ka mehed.
- *"Puutõga kiskus siis iga naisterahvas pääle karjas käija latsekese enda keskpaigast kõvasti kinni. Ega peetud seda täieliseks naiseks, kes ilma puuteta käis"* (Põlva).
- Noorele tüdrukule olevat varakult köidetud vöö peale, *"et ei kasvaks poisi moodi, vaid keskelt peenem"* (Karula).
- Vööd kanti nii särgiväel käies kui ka seelikut kandes, pükstel, ülerõivastel.
- Paljudes kihelkondades köideti vöö enne seeliku selgapanemist särgi peale, nii et see ainult mõningal määral seeliku alt välja paistis (Rõngu, Harju-Madise, Lääne-Nigula, Martna, Mihkli, Kihelkonna, Karja, Kihnu). Nähtavasti pärandub see ajast, kui särgiväel käimine oli üldine mood.
- Vööga kinnitatud rõivad kaitsesid enam külma eest ja nägid kandmisel korralikumad välja kui lahtised.

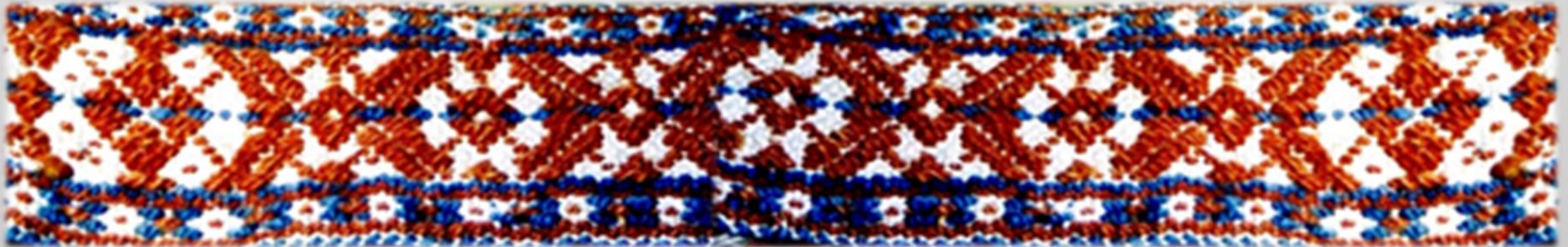

- Vöö kandmist põhjendati ka rahvameditsiini ja mitmete maagiliste uskumustega. Rahval oli arvamus, et vöö annab kehale tugevust ja seda rohkem, mida pingumale see on köidetud.
- Arvati, et vöö *"kinnitab keha"*, kui vöö on hästi ümber, on keha *"kõvem"* või *"kindlam"*. *"Vöö pidi inimese keha keskelt koos hoidma"* (Peetri). *"Kui vöö oli ümber, siis oli inimese ihu kinni (Kanepi), ta ei katkestanud ega venitanud seest ära"* (Lääne-Nigula, Mihkli, Kolga-Jaani).
- Kui puudus vöö, siis ei olevat inimene kannatanud tõsta (Mihkli, Rõngu). Isegi öösel hoiti vööd ümber, *"et kõhtu ära ei sirutaks"* (ERM 6150, 7430, Nõo, Kõpu).
- Risti kihelkonnas kinnitati vanavarakorjajale, et *"vööde kadumisega on ka osalt inimeste tervis kadunud, enne olnud venimise häda haruldane nähtus, nüüd aga igapäevane asi"* (ERM 2237).
- Ka naaberrahvastelt pärit andmetel kaitses vöö kurjade vaimude eest, venelased uskusid, et vöö lisab inimesele jõudu, ilma vöota käimine olevat patt, kurat ei puutu vööga inimesesse.

- Kirivöö omadusi on peetud ka kaitsvateks ja ravivateks. Kaitsvaks peeti vöö mustreid ja lõnga värve.
- Ravimise eesmärgil on kirivööd kasutatud näiteks roosi ravimiseks.
- Vanades allikates on säilinud ka teave, et vööd ei tohtinud pesta, muidu kaob vöö ravivõime ära.
- Lisaks ravimisele ja kaitsmisele arvati naiste kirivööol olevat ka sigivust edendav jõud – külvivööd.
- Lisaks mähibi neisse ka lapsi.
- Konkreetseid andmeid on vööde kasutamise kohta haiguste raviks.
- Muuseumi kogudes on haruldane ca 3 m pikkune *"nõiduse juures tarvitatud"* vöö Urvastest (ERM 957).

- Vöö on tehtud 1830. aasta paiku ja saadud pruudilt kingituseks, muster on silmiline nn kolmekitsekeri.
- Vöö seoti ussihammustuse arstimiseks inimesel ja loomal "ümber ussipistetuse".
- Viru-Jaagupist on teada, et veel 1913. aastal tarvitas ümbruskonnas tuntud külaarst vööd roosi arstimiseks.

- Võid on rakendatud ka kauba kinnitamisel, teenijatüdruku tööle palkamisel (Kolga-Jaani, Märjamaa). Kirjalikud andmed selle kohta on juba 18. sajandist.
- Laskumata põhjalikult pulmakombestikku, võiks rõhutada ainult mõnigaid asju, mis on seotud vöödega. Vanimad kirjalikud teated vööde kasutamisest pulmakinkidena pärinevad Rootsi riigi seadustest 17. sajandi II poolest (1671), mille järgi lubati pulmas kinkida vaid kindaid ja linaseid võid, keelates ära suuremate riietusesemete kinkimise.
- Igal abiellujal tütarlapsel pidi olema veimevakk tekstiilesemetega nagu särgid, kindad, sukad, vööd, säärepaelad, mida pulmas kingiti mehe sugulastele, pulmaametikele, aga ka teistele külalistele.
- Kuigi paikkonniti on andide koosseisus suuri erinevusi, on siin vöödel alati kindel koht olnud.

Kuna usuti, et naiste vööl on sigivust edendav jõud, siis kasutati seda juba ammustest aegadest kevadisel külvamisel külimitu kandmena, et külvaja käed oleksid vabad.

Eriti esines külvivööid Saaremaal, aga ka Viljandi-, Pärnu- ja Valgamaal. Kasutati nii vanemaid kui spetsiaalselt selleks otstarbeks kootud vööid, mis pidid olema laiad, vastupidavad ja pehmed, et oleks mugav töötada.

Naistevöö kasutamist on põhjendatud ebausuga, et põld hästi sigineks ja vili tärkaks ning oleks niisama vastupidav kui naisterahvas.

Kirivöödega seostub meil alati värvide ja geomeetriliste kujundite ornamendipilt. Geomeetriline ornament meie vanima rahvapärase ornamendina ulatub tagasi esiaega. Nii kohtame juba esimese aastatuhande ehetel ringi, kolmnurga, rombi, ristide jm ornamendaalseid kujundeid.

Eesti vöödes hämmastab motiivide rohkus. Ristide, rombide, ruutude põhisüsteemis esineb hulk variante, mis optiliselt loovad taas uusi variante ja kujundeid. Tekivad uued ristid, rombid, ruudud, kolmnurgad, silmusnelinurgad.

Seejuures kirja rütmi aktiivseks elemendiks on peamiselt 1 motiiv. Mitme motiivi vaheldumist võrdse rõhuasetusega kohtame harvem (kahe otsaga vööd Kihnus).

- Võid vajati juba enne pulmi. Nimelt sidus pruut kosjakaubaga nõusoleku märgiks vöö ümber tühjaks joodud kosjaviinapudeli, see oli nn PUDELIKAE LAVÖÖ (Kadrina, Kuusalu, Pilistvere) või kinkis selle peigmehele koos sukkade ja kinnastega (Kadrina, Rõuge).
- Sageli kinkis pruut peigmehele 19. sajandi II poolel just helmevöö (Vändra, Lihula, Rapla, Äksi).

- Ühe vanema teate järgi kasutas peigmees vööd kosjas kokkuleppe sümbolina, riputades vöö või mõõgarihma väljavalitu voodi külge.
- Kosjade tagasilükkamise puhul pani tüdruk vöö järgmisel päeval ukse külge.

Kosjakaup koos

- Kui peigmees läks pruudile järele, seoti talle naistevöö kübara ümber, samuti peiupoisile.
- Peale nende on teateid vöödest, mis seoti peiule ja peiupoistele üle rinnaõla pealt vastasolevale puusale, ühe teate järgi olevat pihavöö küljes rippunud pulmamõõk (ERM 13966 Pilistvere), teiste teadete järgi hoiti pulmamõõka käes.
- (Pulmamõõkadest võib lähemalt lugeda ERMi aastaraamatust nr 5, 1929. a.)

- Kui pruut käis kosjaviina viimas ja sugulasi ning tuttavaid pulma kutsumas, andis igaüks jõudumööda midagi, kes sukki, kes kindaid, kes võid jne. Pulmas kasutas ta neid ande osavasti veimetena.
- Paljudest tekstiilesemetest (särk, põll, rätt, kindad, sukad, sokid, vöö) koosneva veimekimbu said eelkõige peigmees, ämm ja sageli ka peigmehe õed, vennad, tädid, onud ja vahel isegi pulmaametimed.

- Teistele pulmalistele kinkis pruut enamasti väiksemaid üksikesemeid.
- Tihti seoti ühele isikule kuuluvad esemed vöö või paelaga kimpu.
- Andmed eelnevalt kinniseotud veimetest pärinevad 19. sajandi I poolest.

- Kuna punutud paelte valmistamine oli lihtsam, siis kasutati Hiiu- ja Läänemaal pulmades ohtrasti just erilisi palmitsetud pulmapaelu.
- Toris, Pärnumaal, olevat veimesukad ja -kindad vööga kokkuköidetult pandud kaela rippuma.
- Läänemaal oli üldine komme siduda pulmapaelad pulmavõõrastele, eriti noortele meestele, ümber parema käsivarre. Sama paela või paelte vahele pisteti käsivarrele kingiks saadud suka- või kindapaar. Nii kanti neid kogu pulmade aeg (Martna, Mihkli, Ridala, Vigala).
- Ka kirstupoistele seoti vöö käsivarre ümber, et nad jaksaksid tõsta (Märjamaa). Kahtlemata valiti selleks puhuks ilusamad vööd.
- Lüganusel oli tuntud eriline LUKUVÖÖ, mis jäeti täidetud annikirstu kaane vahelt välja paistma ja hiljem kingiti ämmale.

- Paeltega ehiti peiu piits, peiupoisi pulmamõõk, nooriku kann ja lühter või küünlajalg, mis pulmalauas põles peiu ja nooriku ees.
- Paelte kinkimine pulmas pillimehele oli laialt tuntud komme. Meil seoti pael torupilli külge. (Rootsis kogunes pillimehele lõpuks nii palju pulmapaelu, et ta võis lasta nendest vaipu valmistada. Inglismaal mässiti torupillile ümber tükk pruudi sukapaelast.

- Pruut annetas võid teel peigmehe koju, eriti palju vajab ta neid aga uue koduga tutvumisel.
- Võid asetati näiteks ukسلävele, pajakonksu külge, lauale, kaevuraketele, voodi otstele, loomade sarvede külge, tööriistadele jne.

- On andmeid, et pulmas saadud võid ja paelu kingiti edasi naissugulastele, kel olid pulmad tulemas (Tori).

UUE KODU TUTVUSTAMINE MÕRSIALE. PEIU EMA TALUTAS
 MINIA TÄBI TALUMAJA KÕIGI RUUMIDE, MÕODA ÕUE JA
 MAJAPIDAMISHOONEID. IGALE POOLE, KUHU NOORIKUT VIIDI
 JA KÕIGELE, MIDA TALLE NÄIDATI, PIDI MINIA ANDEID
 PANEMA.

- Kui jälgida täpsemalt vööde hulka veimetes, siis on näha eri teadete puhul suuri erinevusi. Koguarv on ära toodud harva. Seejuures võib oletada, et sadadesse ulatuvate esemete puhul on tegemist siiski vaid jõukate pruutide veimevakaga.
- Nii näiteks oli ühel Karksi kihelkonna suurталust pärit pruudil 1870. aasta paiku 150 särki ja vööd.
- Võnnust ja Kodaverest pärit teadete järgi pidi korralik veimevakk sisaldama kõige muu kõrval ka 100 vööd.
- Setu alalt on andmeid 100-150 vöö kohta.
- Mihklis oli ühel 1878. a sündinud pruudil oma pulmas lisaks teistele esemetele ka 73 vööd.
- Seevastu oli aga Põltsamaalt pärit andmetel 1859. aastal sündinud informaatoril veimevakas 12 vööd.

- Üksikud andmed vööde kasutamise kohta on ka seoses rahvakalendri kombestikuga.
- Kevadel suvistepühadeks (mis olid ühtlasi ka kiigepühad) andsid tüdrukud poistele kiikede valmistamise ja kiigutamise eest tasuks ka võid, samal pühäl said kosjad sobitatud, kui poiss viis tüdrukule kase ja viimane sidus sellele vöö ümber.
- Maarjapäeval oli kombeks Mari-nimelisi tüdrukuid salaja kinni siduda (Viljandi, Kihnu, Mihkli). Selleks kasutati peamiselt vööd, mille kinniseotu endale sai. Tasuks pidi ta pakkuma maarjapuna (veini).
- Näärisokule, kes Saaremaal uue aasta õhtul ringi käis, seoti sarvede külge kingiks kindad või sukapaelad.

- Kuigi naiste vöökudumise oskus oli üldine, telliti võid ka vähese maaga või maata külakäsitöolistelt. Nende oskusi kasutasid jõukamad eelkõige veimete ja kaasavara valmistamisel. Seda tunnistab Kuusalust pärit rahvalaulgi:

"Ei ole neiu neida teinud,
küla on vööd kudunud,
leivakannikas kadunud,
suolavakk on saanud surma,
tanguvaagenad tasunud,
lihakints on kirjutanud."

- Teiste tarbeks võid tegevatest käsitöolistest on 19. sajandi lõpust ja 20. sajandist üle maa ligi poolsada teadet.

- Vööde kõrval kooti müügiks veel mitmesuguseid teisigi tekstiilesemeid. Ilmselt olid aga vööd nii mõnegi käsitöölise peamiseks toodeteks. Mõned neist käsitöölised olid hinnatud ja tuntud valla või isegi kihelkonna ulatuses (Rõngu, Karksi).
- Mõnikord tuli vöökuduja tellija peresse tööle (Halliste).
- Setu naistel oli vöökudumine sageli lisasissetuleku allikaks. Vööid turustati peamiselt Petseri laatadel. Vööde eest maksti tasu nii natuuras kui ka rahas.
- 19. sajandi lõpust ja 20. sajandi algult on tasu maksmise kohta mitmeid andmeid. Palgaks võis olla näiteks külimit vilja, 20- 30 kopikat, isegi 50-60 kopikat. Hinda võidi arvestada ka 1 kopikas iga värvilise kirjalõnga pealt (Kolga- Jaani, Karja, Torma, Rõngu, Viru- Jaagupi, Kaarma).
- Vöökudujate suurest meisterlikkusest annab tunnistust 54 eri kirjaga vöö, mis on tehtud muuseumile 1913. aastal (Tõstamaa ERM 14504).

Tõstamaa ERM 14504

Kirivöö ehk korjatud kirjaga vöö

Vööd - Helme Trees

Paistu VM 9106 E 423:3

Lõuna-Eesti
paikkondade
seast paistab
silma
Põhja-
Viljandimaa,
iseäranis
Kolga-Jaani
oma laiade
kirivööde
poolest. Vöö
laius võib
ulatuda seal
15 cm-ni.

Kõpu VM 1935 E 119 a

Seevastu **Halliste** ja **Karksi** vööd on kitsad, peentest lõngadest kirjadega.

Läti piiri lähedal
Mulgi alal, Sangastes
ja Lõuna-Võrumaal
kooti ka läbi villaseid
kitsaste vöötidena
kulgevate nn
lapiliste
kirjadega (lätilapilised)
vööd.

Halliste

Võib öelda seda, et Lõuna-Eesti vanemad vööd (taimedega värvitud lõngadest) olid tunduvalt laiemad kui hilisemad (aniliinvärvidega värvitud). Erinevus laiuses keskmiselt 2 cm.

Eesti kõige laiemate kirivööde levikuala on seotud peamiselt 3 kihelkonnaga:

- Põltsamaa (laius keskmiselt 5-9 cm)
- Kolga-Jaani (5-10 cm)
- Häädemeeste (6-11 cm)

Omaette rühma moodustavad Saaremaa vööd:
kui Mandri-Eesti vööde põhi on valge, siis Saaremaa vöödel
esineb punaste ornamentidega nii sinise kui musta põhjaga
vööid. Neist laiemad võivad olla 7-8 cm laiad.

Püha

Kihelkonna

- Rahvarõivana on meil praegusel ajal tuntud 18.-19. sajandi talurahva pidurõivad. Sel ajal oli naisterõivastuses olulisemaks vööliigiks kirivöö.
- Seni vanim kirivöötehnikas leid Eestis pärineb 13.-14. sajandist Iisaku kandi Jõuga kalmest. Esimesed kirjalikud teated kirivöödest on aga 17. sajandist.
- Naiste kirivööd on olnud väga erineva laiusega. Näiteks Lüganuse kandi vöö laiuseks oli 1,5 cm, aga Kolga-Jaani ja Põltsamaa kandis võis sama lai olla ainuüksi juba äärekiri.
- Kirivööde tavaliseks pikkuseks on 2-3 pihaümbermõõtu ehk umbes 2,4-2,7 meetrit, kuid leidub ka pikemaid.
- Näiteks võib ERMi arhiivist leida ka 3,7 meetrise (koos narmastega) vöö Võnnu kandist.

- Vöö olevat olnud niivõrd pikk, et see ulatus mitu korda ümber keha, kuni rindade alla ja kui see oli kõvasti kinni mähitud, paistis keskkeha kaunis õhukesena (Hupel).
- Kõige pikemad naiste vööd olid Muhus, kõladega kootud ja 30 küünra pikkused. Selleks, et sellist vööd endale ümber mähkida, tuli see alguses täies pikkuses põrandale lahti harutada. Ots keerati ühe tiiru võrra ümber keha, igal järgmisel tiirul samuti. Vöö lahtisest otsast üle sammudes seisti peaaegu ühe koha peal, ainult jalgu vahetades. Kui aga taheti vööd ära võtta, vihiti see vasaku käelaba ja küünarnuki vahele, kuna parema käega harutati tiirusid keha ümbert ära.
- Nii pikki vööid nagu Muhus mujal ei esine. Mõnes kohas mäletatakse, et vöö on ulatunud 5-6 korda ümber keha (Põlva, Võnnu), kuid need vööd, mis leiduvad ERMI kogudes, on enamasti ainult 2-3 ümbermõõdu jaoks.

**Muhu kõlavöö 8-10 m
pikk ja 1,5 cm lai**

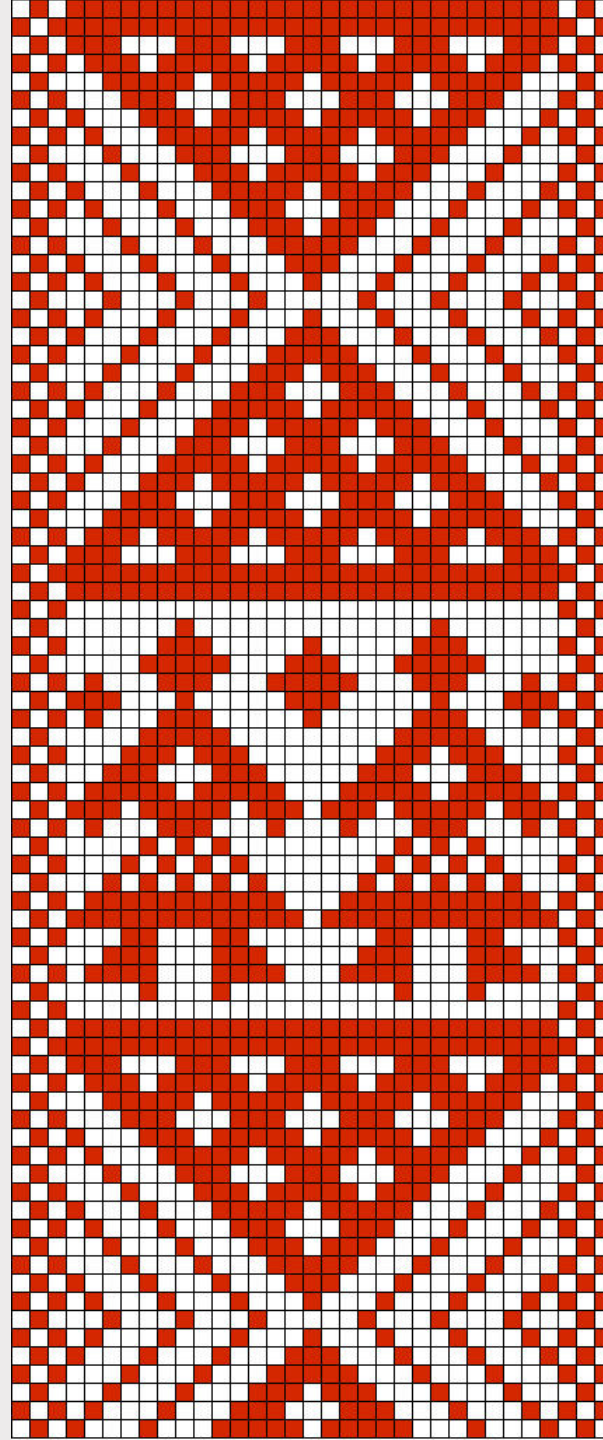

- Lõuna-Eestis, Läti piiri lähedal Mulgi alal, Sangastes ja Lõuna-Võrumaal kooti ka läbivillaseid, kitsaste vöötidena kulgevate lapiliste kirjadega nn LÄTILAPILISI VÖID.

Inimfiguurid Tõstamaa vöödel

Kahe otsaga vööd

Põltsamaa

Kihnu

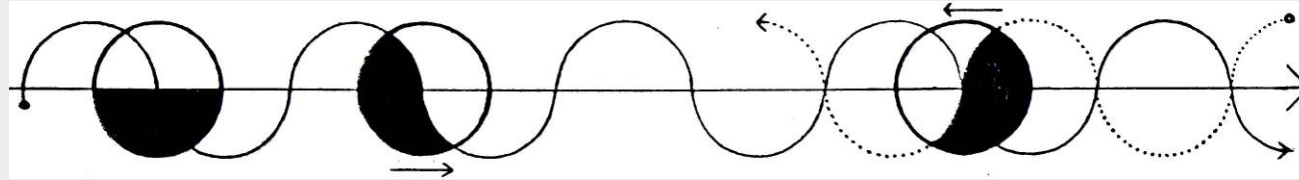

Vöö ornamendist

TAO KULG TEE

TAO

KULG

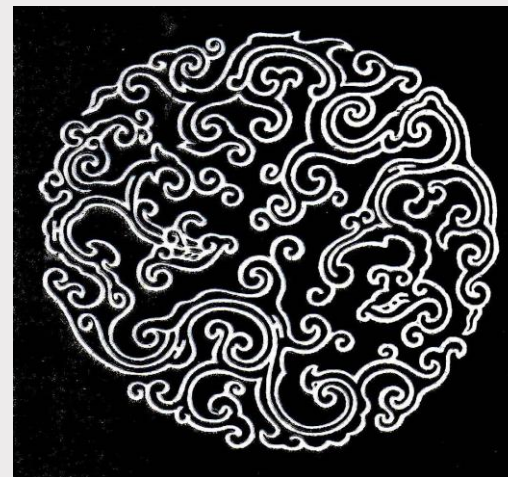
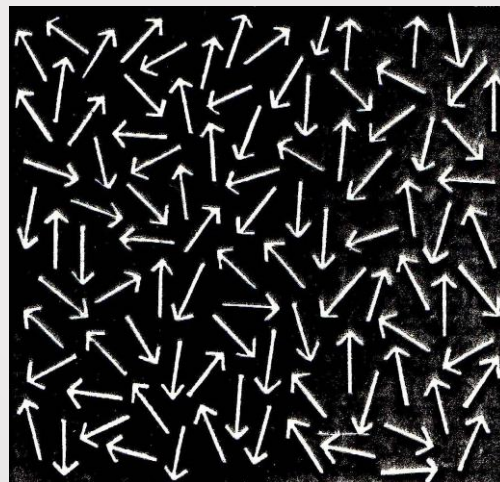
TEE

WAY

LIVONIA

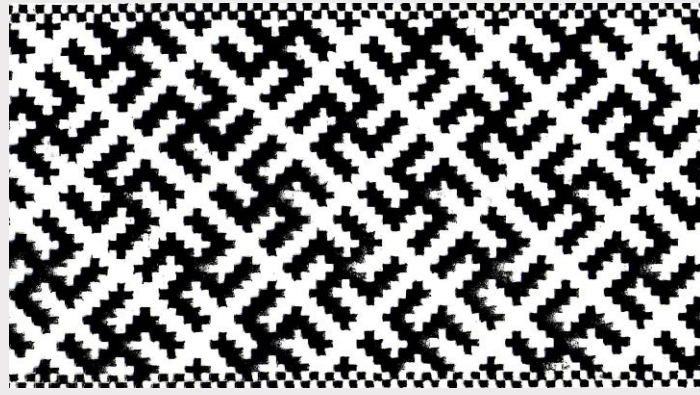
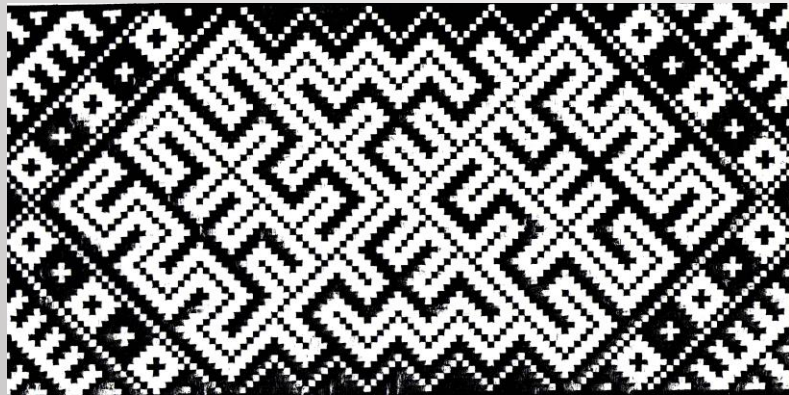
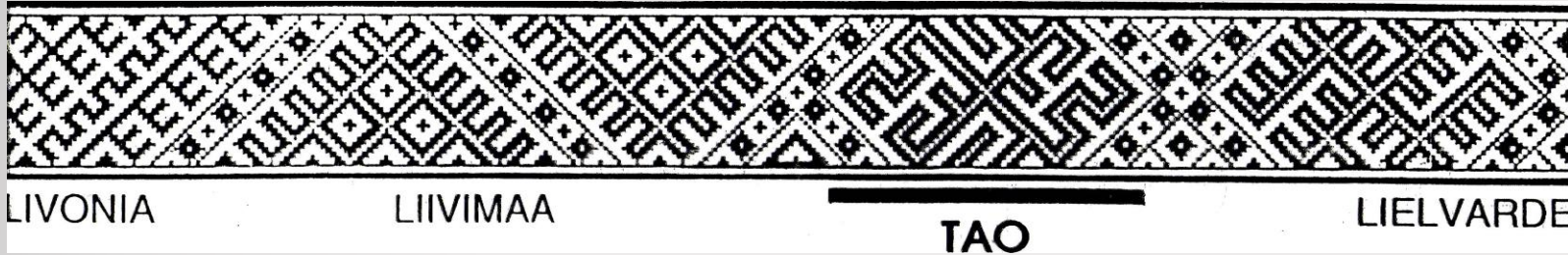
LIIVIMAA

TAO

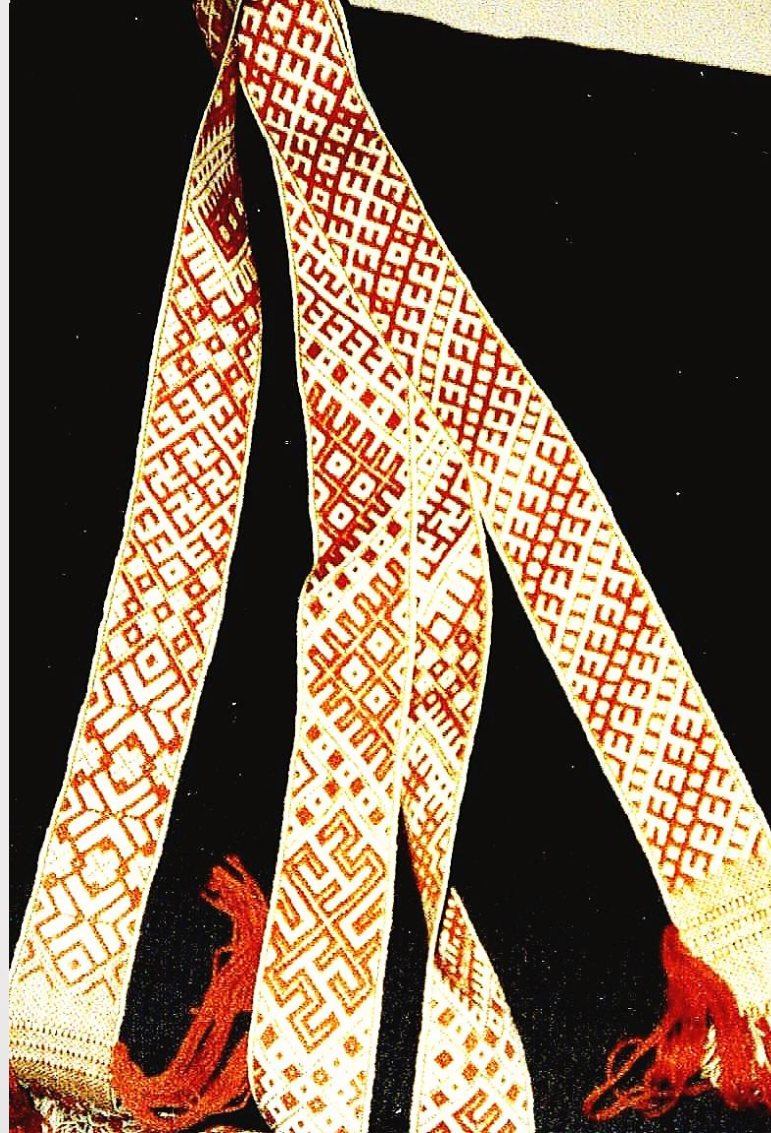
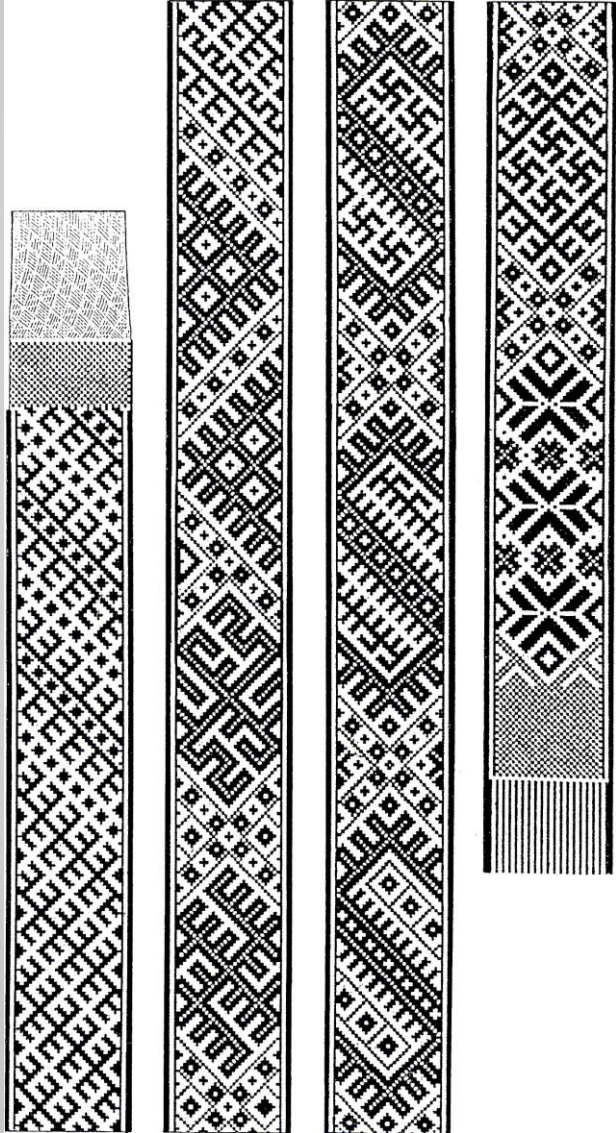
KULGEMISED

TAO

TAO + KULGEMINE LIIVI VÖÖL

LAIUSE

KURSI

Vöö kandmisest

Algselt oli vöö ülesandeks
vaipseeliku ülevalhoidmine.

Halliste

Rahvarõivavöööl on olnud mitu ülesannet.

- Esimesena oli see vajalik riiete kinnitamiseks, et särgid, püksid ja seelikud alla ei kukuks. „Üüke seoti särgi („amme“) pääle, et kört („seelik“) paremini üleval seisaks.“ (Karksi, ERM 170: 14) Tarvastu kandis oli ka vanasõna: „Hääl rüal om ööke ümmer.“
- Teiseks oli vöö vajalik, et keha n-ö kinni tõmmata. See aitas rasket talutööd tehes, et keha ära ei vajuks ning et selg oleks toetatud. Võrdlusena saab siin tuua tänapäevased jõutõstjad, kes samuti seovad endale piha külge laia vöö, et lihaseid hoida.
- „Mõned vanad naesterahvad kannavad vööd aga praegugi. Tähendati, et vööde kandmisega ka inimeste tervis osalt kadunud olla. Enne olnud venimise häda haruldane nähtus, nüüd aga igapäevane asi.“ (Risti, ERM 2237)
- „Vöö seoti tugevasti ümber keha. Arvatavasti kanti vööd selleks, et tervis parem oleks. Viletsad inimesed mässisid tema õige kõvasti ümber keha.“ (Lääne-Nigula, ERM A 509: 1333)

- Kirivööd kuulusid peamiselt naisterõivastuse juurde, mehed on neid üldjuhul kandnud vaid Kagu-Eestis, kus neid kanti pükste peal särgi vööna.
- Meeste vööd olid üldjuhul kitsamat sorti.
- Lisaks võisid mehed kanda kirivööid pulmas nn ametiülesandeid täites. „Sarnaseid laiu vööid kandsid peiupoisid „pihtvööks“, kui nad pruuti ära tooma läksid. Vöö küljes rippus mõõk, millega peiupoisid pruuti mehekodu viies ristisid ukse ette lõid. Ka sõitsid nad (ratsa) ümber pulmarongi ja lõid tagasi maja juurde jõudes mõõgaga vastu katuse räästast. Isamees tõstis mõõga otsaga „sõba“ pruudi näo eest ära.“ (Pilistvere, ERM 13966)
- Nagu öeldud, kandsid Kagu-Eesti mehed vööid särgi peale seotuna. Setu meeste puhul näitas sõlme asukoht aga ära nende perekonna-seisu: vallalistel meestel oli sõlm tehtud vasakule poole, abielumeestel aga paremale poole. „Mõnikord kaldus aga kodust kaugemale minnes see sõlm järjest rohkem vasakule.“

Setomaa

- Lisaks eestlastele leidub kirivööid ka skandinaavia rahvastel: norrakatel, rootslastel, saamidel, soomlastel.
- Soomes on need vööd tuntud *viron vyö* nime all.
- Seda vööliiki tuntakse ka idapoolsetel Soome-Ugri aladel.
- Läti, nähtavasti ka Eesti alade Liivivööd.

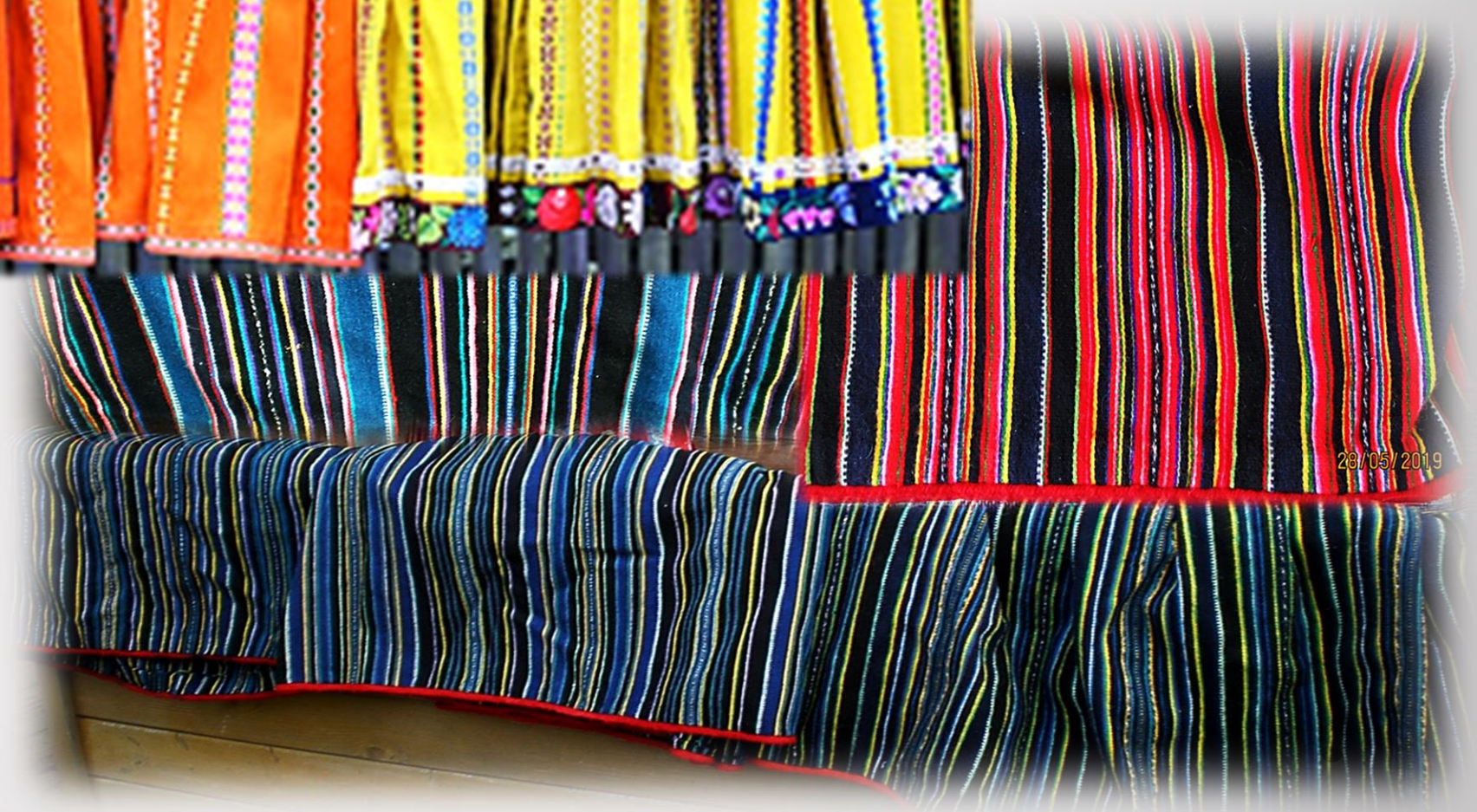

- Umbes 19. sajandil rahvarõivavõidukäik lõppes.
- Kirik keelas värviküllaste ja elurõõmsate riiete kandmise.
- Lõpliku hoobi rahvarõivastele andsid 19. saj teisel poolel toimunud suured talurahvaelu uuendused ning valdavaks sai linnamood.

- Selle kõige eelduseks oli talumajanduse suundumine üha turutoodangu poole ja talupoeg muutus olude sunnil tootjaks ja tarbijaks, mis oli iseloomulik valitsenud tööstusühiskonnale.
- Naised kandsid nüüdsest linnamoele lähedast põiki- triibulist või ruudulist seelikut, hilisemal ajal ka kaapotkleiti.

- 19. sajandi aastakümnetel rahvarõivaste kandmine küll taandus, kuid siiski rõhutati nende tähtsust just rahvuslikust seisukohast. Rahvarõivaste kandmist õhutati erinevatel rahvuslikel üritustel ning kindlasti laulupeol.
- Huvi rahvarõivaste vastu oli madalaimas seisus 20. sajandi alguses.
- Uuesti äratas huvi rahvuslike rõivaste ja nende elustamise vastu 1928. ja 1933. aastal toimunud üldlaulupidu.
- Alates 1937.aastast on olnud seisukohal, et rahvarõivas olgu originaaltruu ning maakoored esinegu oma kodukandi rõivastes, sest mõni aeg miksiti erinevate piirkondade rahvarõivaid omavahel ning see ärritas paljusid.
- Osades piirkondades jätkus traditsioonilise rahvarõiva kandmine ja veidi selle areng ka 20. sajandil.
- Sellisteks piirkondadeks olid veidi eralduses olnud alad nagu näiteks Setumaa, ka Kihnu saar, kus triibulist seelikut kantakse tänapäevalgi.

- Märkimisväärne on ka Muhu saare rahvarõivaste areng, mis 19.sajandil oli üsnagi kiire. 1870. aastal vahetus näiteks terve rõivakomplekt, eriti muutus seelik.
- Algselt muhulastel olnud musta värvi seelik asendus oranžitriibulisega, seejärel oranžist sai munarebukollane ning siis sidrunikollane (1930.a), mis on tänapäeval kõige levinum.
- Muutused toimusid ka mustrites. Näiteks männamotiividega geomeetriline ornament asendus algul taimgeomeetriliste segakirjadega, seejärel looduslähedase lillkirjaga, mis on Muhule väga omane.
- Rahvarõivad kujutasid endast peale praktilise kehakatte ka üsna keerukat märgilist süsteemi, milles väljendus talupoja elukorraldus. Rõivastus andsid teavet kandjate sotsiaalsest seisusest, perekonnaseisust, ealistest erinevustest, päritolust jms.
- Riietuse ja elukorralduse järgi oli elu jaotatud erinevateks etappideks: lapsepõlv, vallaspõlv, abielu, vanadus (ka lesepõlv).

28/05/2019

- Kõik lapsed kandsid valget linast särki, noortel oli lisaks peal veel vöö.
- Poiss sai omale püksid jalga alles 10-11 aastaselt ning tütarlaps õige seeliku 14-15 aastaselt.
- Poisid ja tüdrukud said oma esimese piduliku rõivakomplekti alles pärast leeriskäimist.
- Saartel said tüdrukud pärast leeri oma esimese põlle.
- Neidu võis abielunaistest eristada peakatte järgi, samuti võis ära tunda lapseootel tüdruku ning mõnel pool ka lesknaise.
- Meeste rõivaste järgi aga polnud maal võimalik määrata kandja perekonnaseisu, kuid on täheldatud, et poissmees võis olla habemeta, aga naisemehed kandsid kõik kas pikemat või lühemat habet.

- Eesti Vabariigi algusajal hakati rahvarõivaste kandmist uuesti propageerima, kuid siis ei pööratud erilist tähelepanu sellele, kuidas midagi ajalooliselt kanti. Siis oli tavaline praktika see, et kirivöö seoti lõdvalt ümber keha ja jäeti vöö otsad rippuma. Tihti lõigati ka vanad kirivööd pooleks ning neid kanti lihtsalt kleitide jms vöödena.
- Tavaline praktika oli ka see, et vanad vööd pandi üksteise kõrvale ning neist õmmeldi kokku üks suur vaip. Samuti kasutati vööid ka kottide ja toolipõhjade valmistamiseks.

VÖÖDE MÄHKIMISEST

- Tavaliselt on Eesti kirivööd seotud tugevalt ümber piha, olles nagu korsett, mis toetab selga.
- Vöö kerimist alustatakse vasakult küljelt või eest keskelt ning jätkatakse ringselt nii, et iga järgmise ringiga jäetakse 1-2 cm ulatuses alumist kihti näha.
- Vöö lõpuotsad (narmad k.a) torgatakse vöökihtide alla.

Hiljem, kui seelikutele juba värvel õmmeldi, siis säilis vöö kordadena mähkimise tava.

Seto naised sõlmisid 1x
ümber keha rüü või
sukmani peale kirivöö nii,
et selle otsad jäid pikalt
rippuma.

Setomaa

Vormsi

Vöö mähiti piduliku ülikonnaga seeliku- ja põllevärvli peale, tööl harilikult särgi peale.

Varasemast ajast on teateid, et vööd, kui seelik seljas oli, ei köidetud seelikuvärvli peale, vaid kordadena otse särgile ümber nii, et see ainult natuke välja paistis (Rõngu, Harju-Madise, Lääne-Nigula, Kihelkonna, Karja, Martna, Mihkli).

Vööga kinnitatud rõivad kaitsesid enam külma eest ning nägid kandmisel ka korralikumad välja.

Rahval oli kujutlus, et vöö annab kehale tugevust seda rohkem, mida pingumale see on köidetud.

Vöö „kinnitab keha“; on vöö hästi ümber, on keha „kõvem“ või „kindlam“.

Kui vöö oli ümber, siis oli „inimese ihu kinni“, ta ei „katkestanud“ ega „venitanud seest ära“.

Isegi öösel hoiti vöö ümber, et „kõhtu ära ei sirutaks“.

Võid kandsid naised juba lapseeast peale.

Noorele tüdrukule olevat varakult vöö peale köidetud, et „ei kasvaks poisi moodi, vaid keskelt peenem“.

Oli naisel mistahes rõivad seljas, ikka pidi tal vöö ümber olema.

Peale selle, et vöö pidi andma kehale tuge, uskus vanarahvas vöösse kui „kurja“ eemale peletajasse.

Vööd on rakendatud ka kauba kinnitamisel, teenijatüdruku tööle palkamisel (Kolga-Jaani, Märjamaa). Kirjalikud andmed selle kohta on juba 18. sajandist.

Igal abiellujal tütarlapsel pidi olema veimevakk tekstiilesemetega nagu särgid, kindad, sukad, vööd, säärepaelad, mida pulmas kingiti mehe sugulastele, pulmaametimestele, aga ka teistele külalistele. Vööd vajati juba enne pulmi. Nimelt sidus pruut kosjakaubaga nõusoleku märgiks vöö ümber tühjaks joodud kosjaviinapudeli, see oli nn PUDELIKAELAVÖÖ (Kadrina, Kuusalu, Pilistvere) või kinkis selle peigmehele koos sukkade ja kinnastega (Kadrina, Rõuge).

Ühe vanema teate järgi kasutas peigmees vööd kosjas kokkuleppe sümbolina, riputades vöö või mõõgarihma väljavalitu voodi külge. Kosjade tagasilükkamise puhul pani tüdruk vöö järgmisel päeval ukse külge.

Kui peigmees läks pruudile järele, seoti talle naistevöö kübara ümber, samuti peiupoisile.

Peale nende on teateid vöödest, mis seoti peiule ja peiupoistele üle rinna õla pealt vastasolevale puusale, ühe teate järgi olevat pihavöö küljes rippunud pulmamõõk (Pilistvere), teiste teadete järgi hoiti pulmamõõka käes.

- Tänapäeval kasutavad tantsijad vööde kinnitamiseks ka haaknõuelu, mis kinnitatakse vööde külge nii, et need kuskilt välja ei paistaks.
- Ajaloolistest allikatest on teada ka, et teinekord kasutati kaht erinevat vööd: üks seoti otse särgile seeliku alla, teine keerati ilu pärast seelikule peale.
- Vöö pealmiseks pooleks jäeti värviline pool. „Enamasti olid vööd punase mustaga, seda polnud mõtet ära peita.
- Punase lõnga värvimisega oli palju vaeva nähtud ning pealegi usuti just punasel värvil olevat suur kaitsevõime.“
- Tegelikult leidis Eestis paikkondi, kus vöö sidumine erines tavaliselt praktikast.
- Näiteks Saaremaal ja Kihnus seoti kõik vöökihid üksteise peale ja paistma jäi vaid pealmine pool.

- Setumaal aga vöö otsi ei peidetud ning need jäeti rippu.
- Tehti sõlm ja otsad jäeti põlle alla.

- „Tüdrukule pandi varakult vöö ümber, et ei kasvaks poisid moodi, vaid keskelt peenem”.

- Läänemaal hakati vööd mähkima eest, kuhu pandi vöö keskkoh, otsad jäid sinna, kuhu need ulatusid, nii nagu pikkus välja andis, ja topiti siis vöökihtide alla.
- Harju-Jaanis jäi üks ots alla, teine pisteti vahele.
- Põhja- Eestis topiti vöö otsad kordade alla.
- *"Vöö keerati enne kaks korda ümber keha ja nimelt nii, et ülemine kord tuli pooleks alumise peale ja vöö paistis niiviisi laiemana otsad pisteti kordade alla ega jäetud rippuma, nagu nüüd mõnel inimesel näha on, kes vöö täitsa vastikult ümber niuete kõlkuma pannud"* (Juuru).
- Lõuna- Eestis jäeti vöö otsad rippuma, seda saab järeldada nende vööde järgi, millel oli otstes suured ilututid.
- Heikeli järgi olevat Viljandimaal vöö tutid rippunud küljel.
- Saaremaal Kärlas olevat pulmaaegsed *"kerepaela"* tutilised otsad kõlkunud ees.

Kui üldiselt on levinud teadmine, et vöö mähkimist alustati vasakult küljelt ja mähiti kihtidena nii, et alumine kiht jäi ca 1 cm võrra paistma ja lõppots pisteti vöökihtide vahele, siis Kihnus mähiti vööd põhimõttel, et lõppots jäi alati ette keskele ja see pisteti kihtide vahele.

- Vöö otstesse olid jäetud lõimest narmad.
- Põhja-Eestis, Saare- ja Hiiumaal palmitseti vöönarmad harilikult kokku. See põhines võib-olla eelmainitud kombel toppida otsad vöökihtide alla.
- Lõuna-Eestis aga pisteti vöö narmad ainult harvadel juhtudel vöö alla.

Vormsi vöödest ...

- Vormsi naised kandsid vööd kurruseeliku peal, kus villane osa kinnitub pihiku külge.
- Võrreldes teiste Eesti piirkondade kirivöödega on Vormsi oma lühem, kuna seda kanti vaid üks ring ümber keha. On teada, et kirivöö kinnitati vasaku käe all kas sõlmega nii et üks ots jäi rippu või siis nõelaga.
- Vastavalt sellele võis kirivöö olla mõlemast otsast kanditud või siis ühest otsast kanditud ning teise otsas lõpetatud palmikutega, mis olid alt tupsuks kokku seotud. See palmikutega kaunistatud ots jäi siis külje peale rippu.
- Stockholmis SOV arhiivi ekspositsioonis olev kirivöö on aga sõlmitud hoopis selja pealt ning palmikutega ots rippus koos põllepaeltega seljal.

Vöö kudumine

Käsitöökooli hakati noortele tüdrukutele õpetama juba varakult, sealhulgas ka vööde kudumist. Kirivöö kudumise võimalusi on mitmeid:

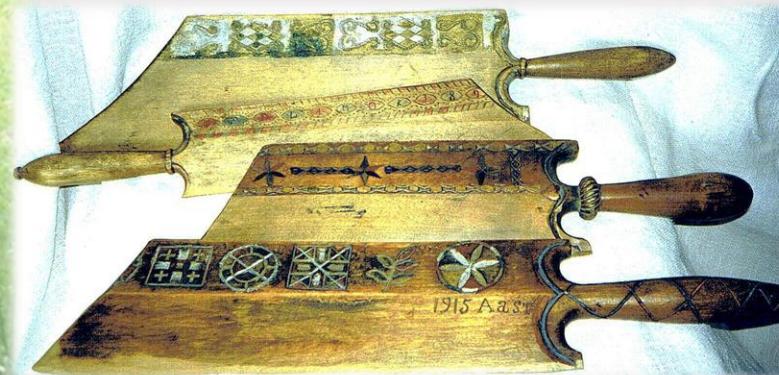
- **Arhailine tehnoloogia vahelikupulga ja niiepulgaga** – See on olnud kõige levinum tehnika kirivöö kudumisel. Selle tehnika puhul läheb vaja ühte umbes 30 sentimeetrist jämedamat pulka (tänapäeval sobib selleks ka nt papprull, millele on keeratud foolium või toidukile) ja niite kinnituseks üht pliiatsijämedust pulka.

Vöö kääratakse üles kinnise ringina ning kuduja istub lõimeringi sisse ja hoiab seda oma kehaga pingul.

Enamasti käib lõim selja tagant läbi.

- **Tihvaga (vöötihv, vöösuga)** – Algselt ühest lauakesest välja lõigatud piidega raam, mille iga pii keskel oli auguke. Praegusel ajal tehakse tihvasid puust detailidest. Lõngad veeti vaheldumisi läbi igast piivahest ja augukesest. Tihva tõstes või langetades tekkis kudumiseks vahelik.

Tihv. Eesti, Anseküla.
Kirivööde kudumise riist tihv ja vöömöögad olid peigmehel pruudile kingituseks tehtud.

- **Vöotelgedega** – See tehnika on kudujate seas populaarsuse saavutanud alles viimase paarikümne aasta jooksul.
- On teada, et ühe esimesena Eesti kirivöö kudumiseks vöotelgi kasutanud kuduja oli Kanadas elav väliseestlane Mihkel Salusoo, kes tegi seda juba 1970. aastal.

- **Kangastelgedega** – Kirivööid on võimalik kududa nii lauatelgedel kui suurtel kangastelgedel. Lauatelgedel kootakse vööid ühekaupa ning mustrit korjatakse käsitsi. Suurte telgede puhul on võimalik lihtsamad vöömustrid sidusesse rakendada, sest seal pole vaja mustrit korjata. Suurtel telgedel kududes on mõttekas teha mitu vööd korraga ja kudumiseks kasutada ka telgedele rakendatud vööraami.

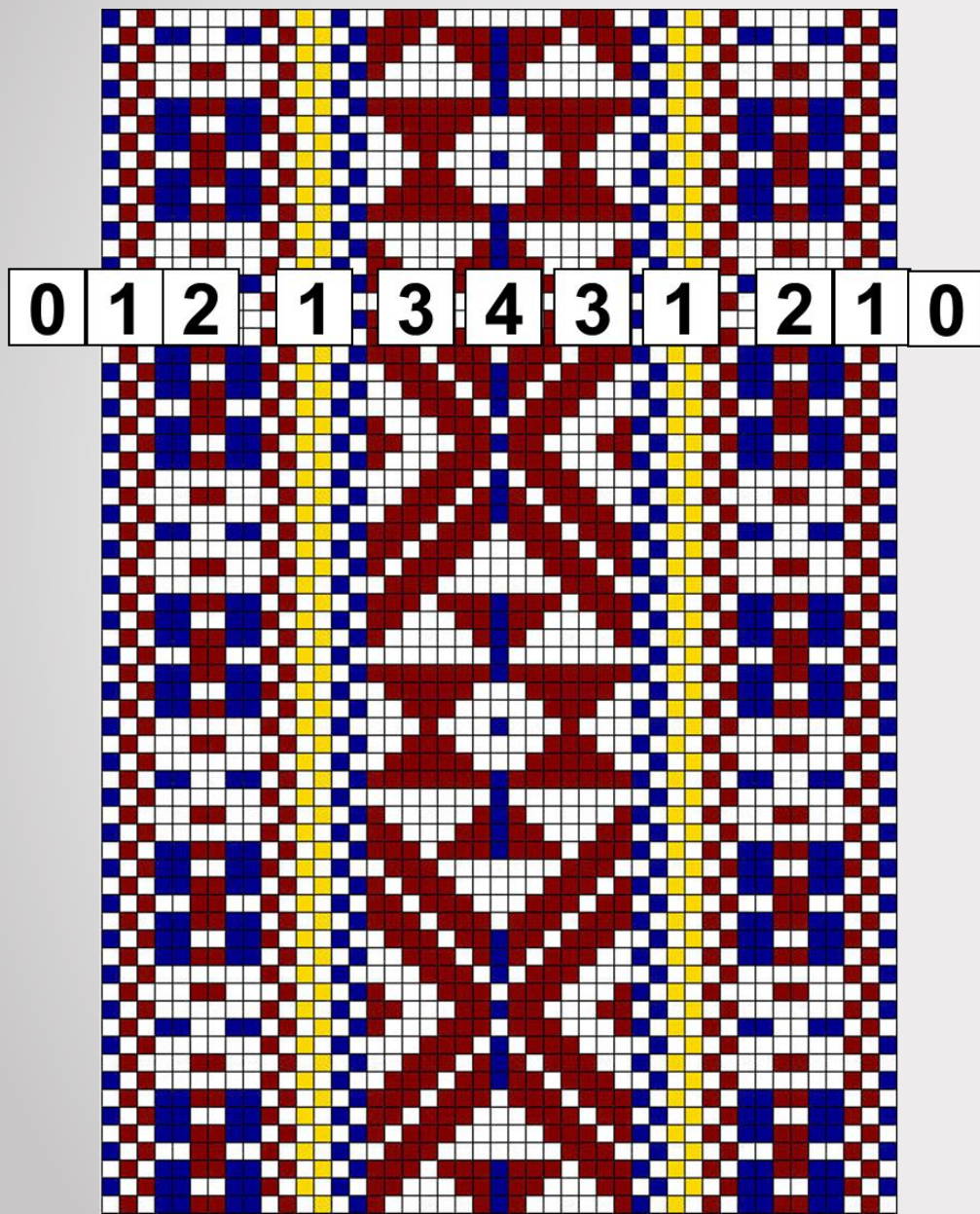

- **Vöömõõk**

Vöökudumise tehnoloogia puhul läheb vaja head vöömõõka ehk rabajat, mis tehakse lehtpuust. See peab olema hästi sile ja terava õhukese otsaga ja piisavalt pika sirge teraga. Mõõgal peab olema piisavalt kaalu, et saaks iga rea korralikult kinni lüüa. Liiga õhuke ja õrn laast selleks tööks ei sobi. Vöö jääb liialt pehme ja ei täida oma ülesannet.

- Vöökiri

0. äärelõng
1. küü(d)
2. äärekiri
3. keskkiri
4. vöö süda

Vöökirja
 ülesmärkimisel
 märgitakse enamasti
 ainult villased
 lõngad, linaseid ei
 märgita. Kiri

moodustubki ainult
 villastest lõngadest.
 Kudumise käigus
 linased ristlevad
 labaselt ja mustri
 kudumisel tõstetakse
 või langetatakse
 vastavalt mustri
 ainult villaseid
 lõngi

„Vöömustritel on olnud oma nimetused ja tähendused nagu kindakirjadelgi, aga aegade jooksul on palju sellest teadmised kaduma läinud. Ilmari Manninen on oma raamatus „Rahvariiete ajalugu“ nimetanud 114 erinevat vöökirja nimetust.“ Sealsest raamatust võib leida selliseid mustrite nimetusi:

aknaruudukiri;
hangeline kiri;
kaheksakannuline
kiri;
kalarooline kiri;
karukäpeline kiri;
kitsesilmaline kiri;
küüsiline kiri;
loogeline kiri;
lätilapiline kiri;

maasikalehekiri;
pandlakiri;
ratuline kiri;
rehakiri;
roosikiri;
sõelapõhjakiri;
tõhukäpakiri;
vahtralehekiri

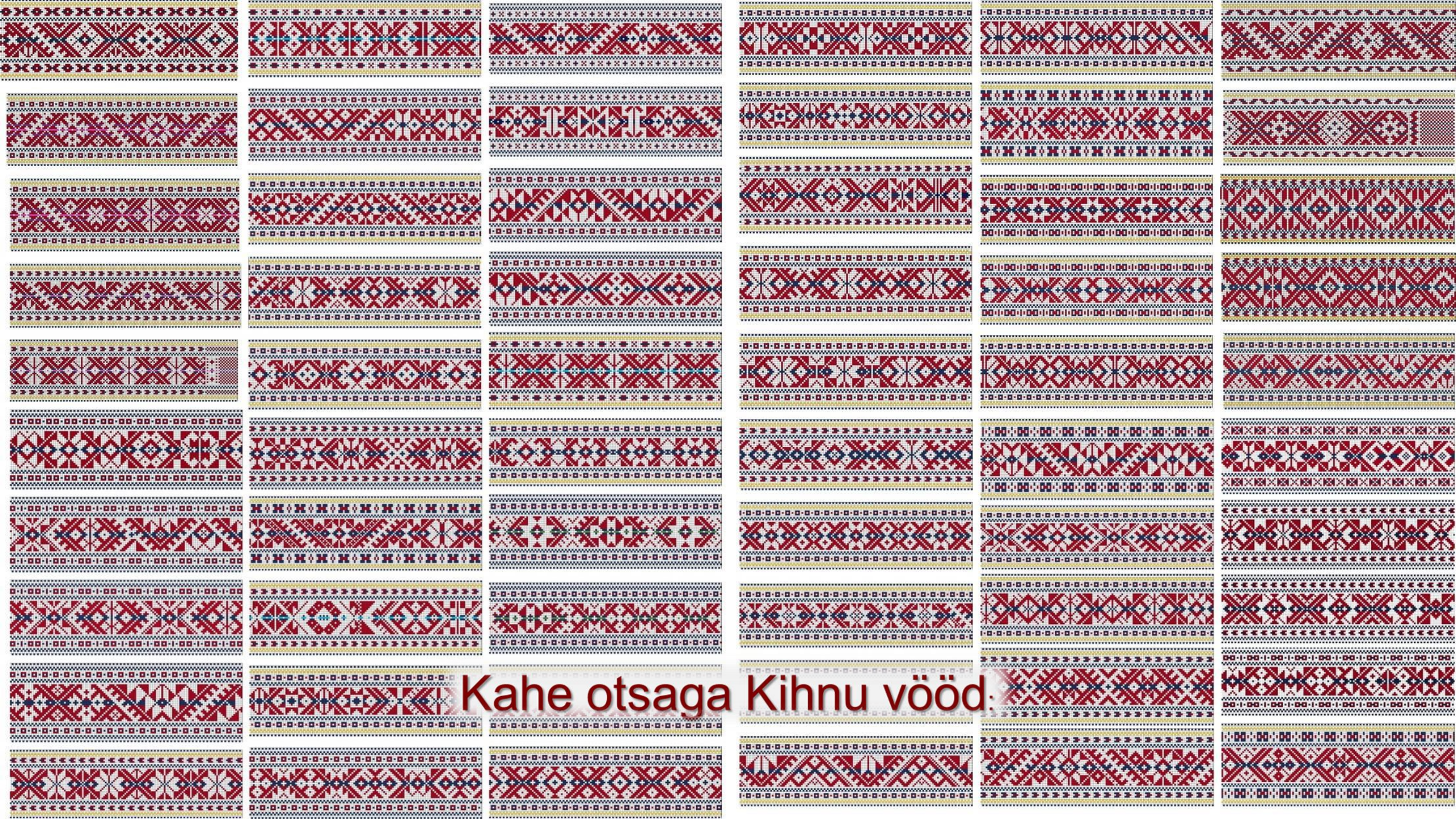
- Ühes vöös võidi kasutada ka mitut mustrit.
- On teada ka, et kui vöö üht poolt oli jupp aega kantud, siis vahetati teine ots peale ja vöö paistis nagu uus.
- Sageli on vöö otsas erinevaid mustrikatsetusi.

- Ühel ERM-is oleval Tõstamaa vööl on 54 erinevat mustrit. Vanavarakorjaja lasi vöökudujal kõik tolele teadaolevad mustrid ühte vöösse kududa. Enamiku kohta on ka mustri nimetused teada.

Tõstamaa ERM 14504

- Põhja-Eesti rõivastuse tüüpi võib lugeda ka Kihnu riided.
- Kihnu vööde ornamentikas on näha kindlaid traditsioone. Pool vööd on nn KÜÜSILIST, teine pool LAPILIST (siidilapid) kirja.
- Vöö küüsiline pool jäeti mähkimisel pealepoole, kuna arvati, et see hoiab ära kurja silma. Vöö mähkimisel seati vöö kekskkoht, kus toimus ühelt kirjalt teisele üleminek, selja keskele ja vööotsad suruti vöökordade vahele sinna, kuhu ots parasjagu ulatus.
- Kui jälgida muuseumites olevaid Kihnu vööid, siis võib öelda, et naiste käsitöö tase on sellel saarel olnud tõesti äärmiselt kõrge.
- Kui Viljandimaa vööd paistsid silma laiusega, siis Kihnu vööd oma ornamenti rikkuse ja korrektse teostuse poolest.

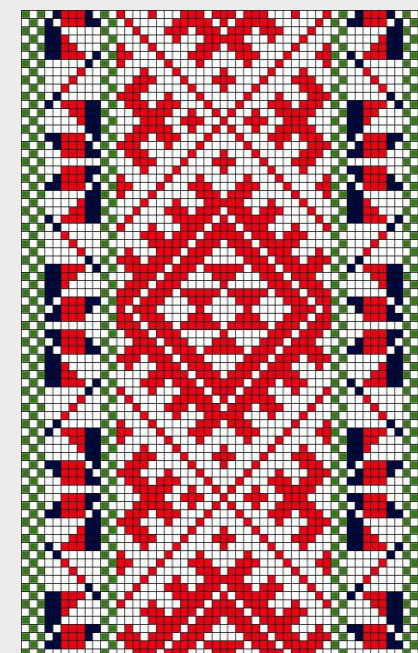
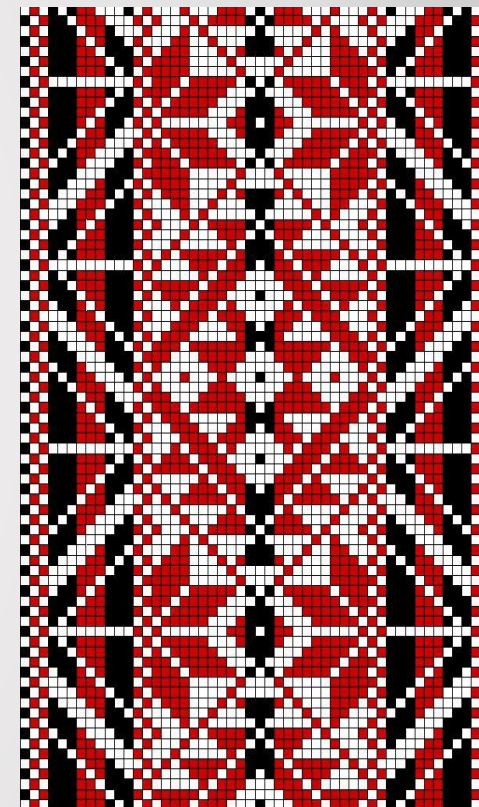
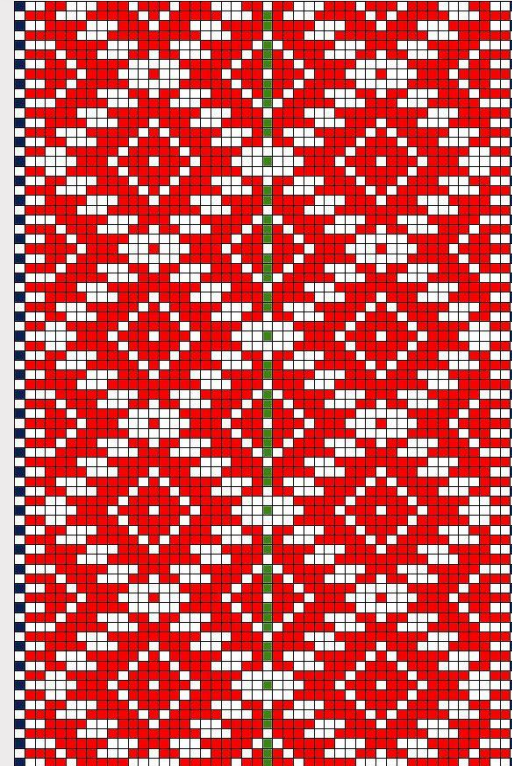
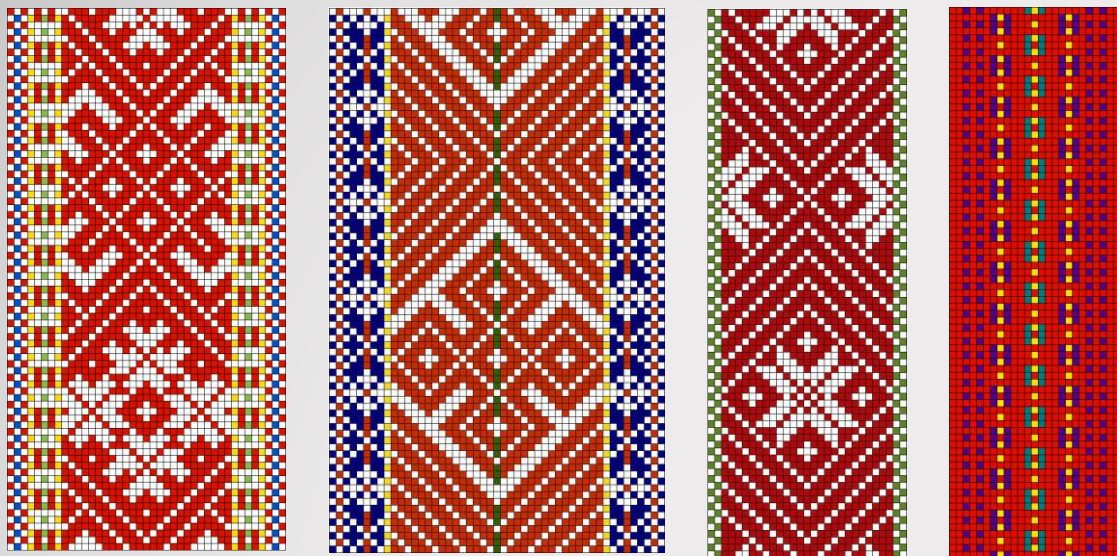

Kahe otsaga Kihnu vööd.

LÕUNA-EESTI KIRIVÖÖD

- **VILJANDIMAA (Mulgi alal ÜÜKE)**
- Kuna Viljandimaa võib jagada rõivastuse poolest kaheks, Põhja- ja Lõuna-Viljandimaaks, siis võib seda jagunemist märgata ka kirivööde juures.
- Põhja-Viljandimaa alla kuuluvad Kõpu, Kolga-Jaani, Suure-Jaani, Pilistvere, Põltsamaa ja osalt Viljandi kihelkond.
- Lõuna-Viljandimaa on Tarvastu, Paistu, Helme ja teine osa Viljandi kihelkonnast. Nende kihelkondade omapäraks on eredad punased aniliinvärvid endiste mahedate taimevärvide asemel. Need vööd sarnanevad veidi Pärnumaa punaste vöödega, eripäraks on Lõuna-Viljandimaa vöödel äärekiri, mida Pärnumaal esineb vähem.
- Äärekirjadeks on tavaliselt lihtsad, lõngajooksudest moodustatud ruudukesed või ka kolmest lõngast nn KALASABAKIRI.

- Vööd, mis on lõunas keskmise laiusega, saavutavad põhja rühmas suurima laiuse Eestis. Nimetamist väärt on Kolga-Jaani ja vanemad Põltsamaa ning Pilistvere vööd, mille laius ulatub 15 sentimeetrini.
- Erinevalt mujal kantavatest vöödest on nende vööde äärekiri arenenud iseseisvaks kirjaks, mis tihti on niisama lai kui kogu vöö mõnes teises kibelkonnas

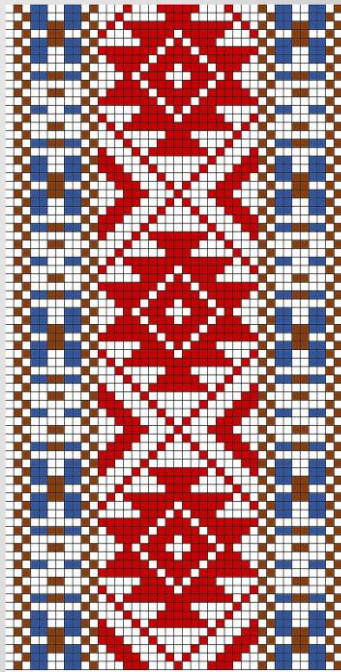
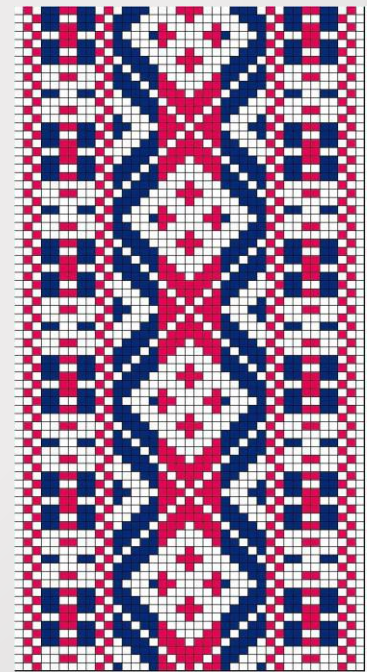
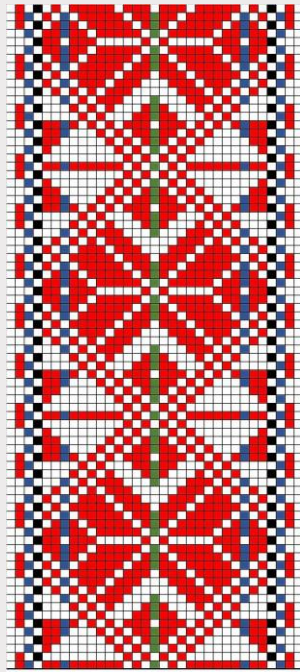
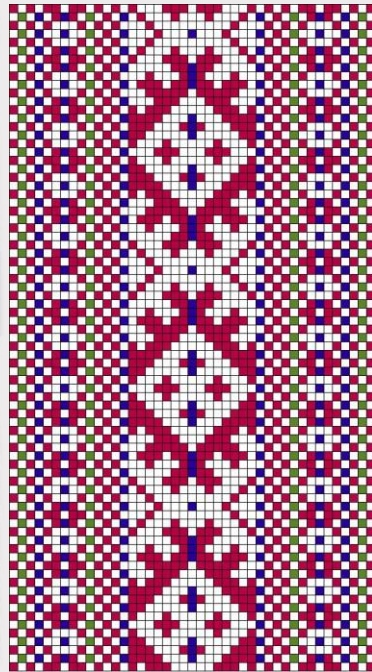
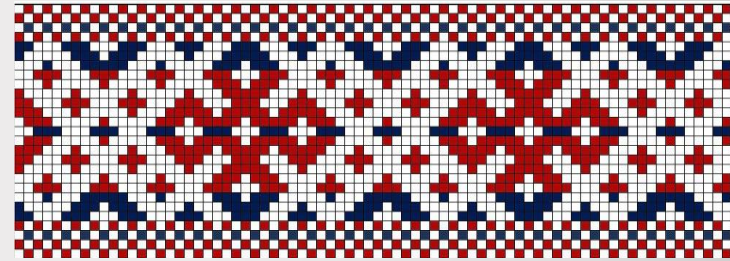
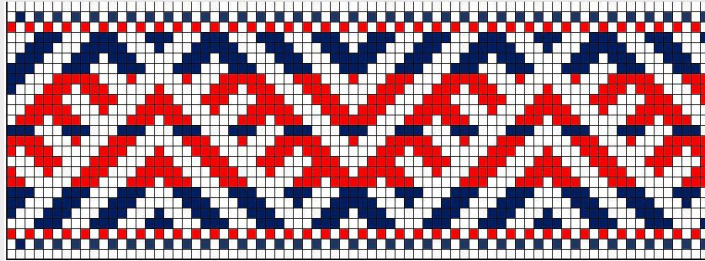
- **TARTUMAA**

Niisama värviküllased ja mitmekesised nagu Tartumaa seelikud on ka selle maakonna vööd, kuid seejuures alati kooskõlas seelikutriibustiku värvidega. Vöö narmastatud otsad jäetakse kohati rippuma puusale. Lätilapilisi läbivillaseid vööid on kantud näiteks Otepääl ja Sangastes.

VÕRUMAA (VÜÜ, HÜÜ, PUUDÕH)

Sarnanevad põhiosalt Tartumaa vöödega. Ülevõrumaalistest korjatud kirjaga vöödest erinevad Hargla nopsilise kirjaga laiad vööd. Väga ilmekad värvide poolest on Rõuge vööd, tumepunase ja tumesinise kirilõngaga.

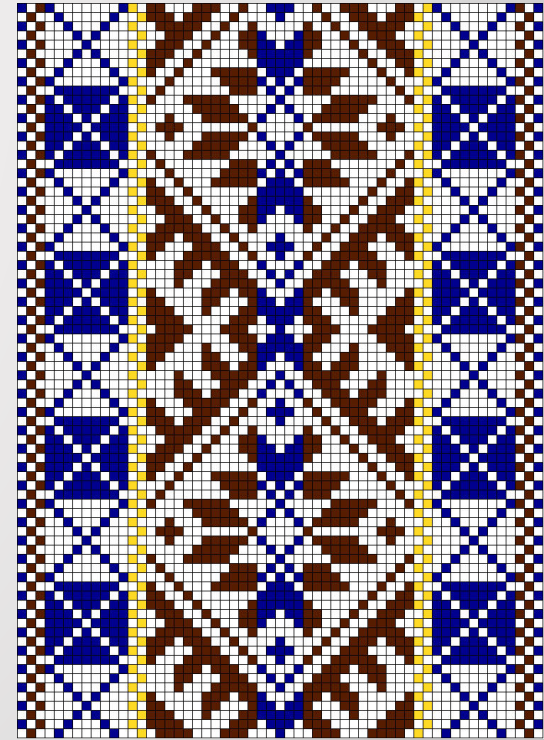
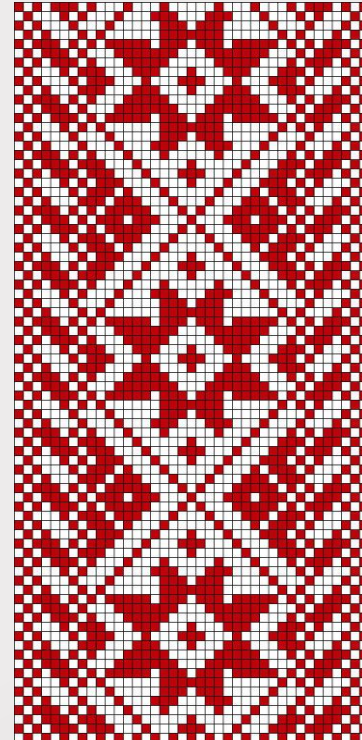
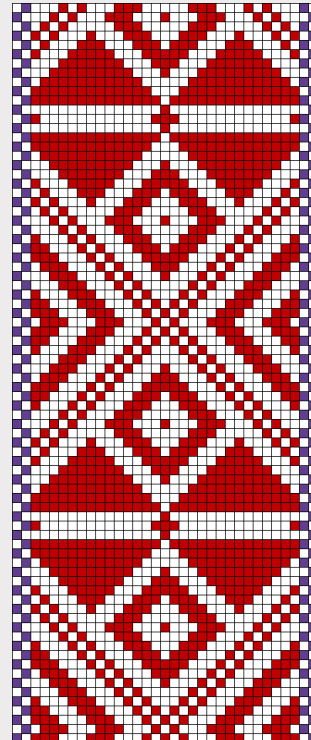
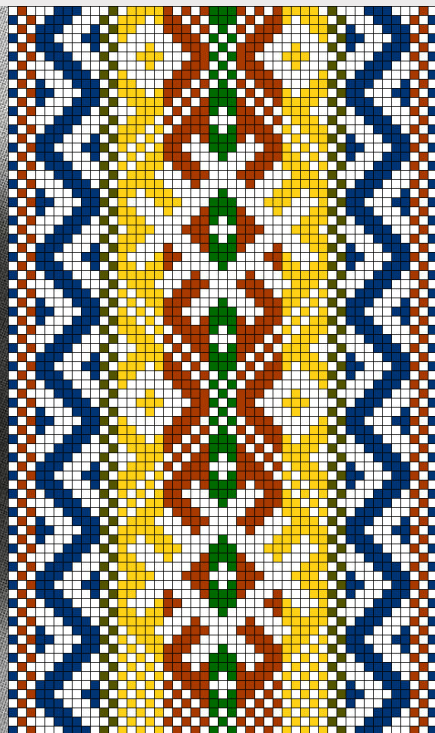
- **SETUMAA**
- Vöö sidumine käis teisti kui mujal. Kaks korda seoti ümber keha eest tahapoole üle rippuva linikusaba, sealt tagasi, haarates rüü liigvarrukaid, Vöö seoti eest seosesse.
- Vöö põhitooniks on punane värv.
- Vööde eripäraks on äärekirjade puudumine. Ääres on tihtipeale põhitoonist erinevat värvi lõng, mis on kootud üle kolme koelõnga vöö ühel, üle kolme koelõnga teisel pool (mujal Eestis 1:1).
- Vöö muster koosneb keerukamatest ornamentidest kui Tartu- ja Võrumaal.
- Setumaa naistevööid on nn PAARIS ja PAARITUID. Erinevus seisneb rakendamises. Kui tavaliselt kirivöö rakendamisel kääritakse ühele villasele lõngale lisaks kaks linast niiti, siis Setumaal kasutatakse ka teist rakendamisviisi, kus ühe villase lõngaga rakendatakse kolm linast niiti. Setumaai kandsid ka mehed kirivööd, see oli aga naistevööst kitsam.

- **LÄÄNEMAA**

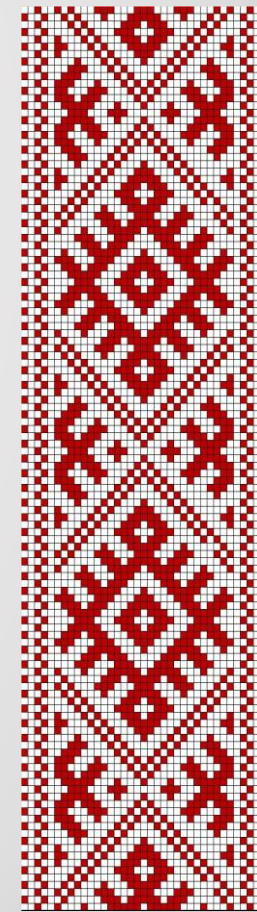
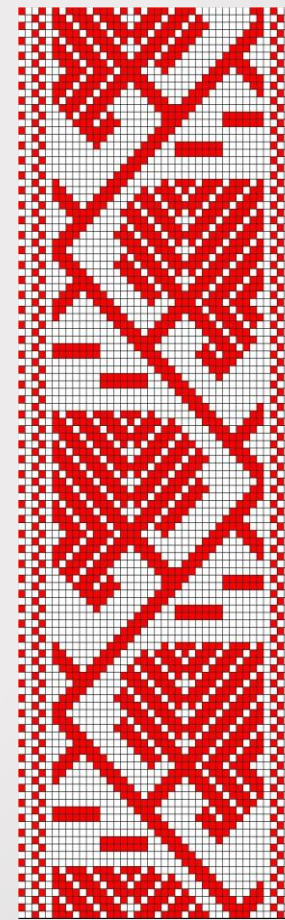
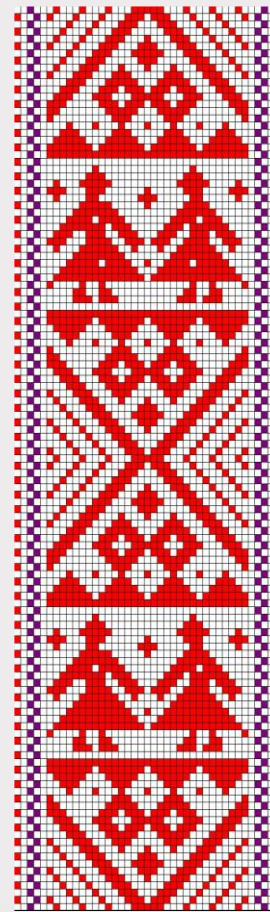
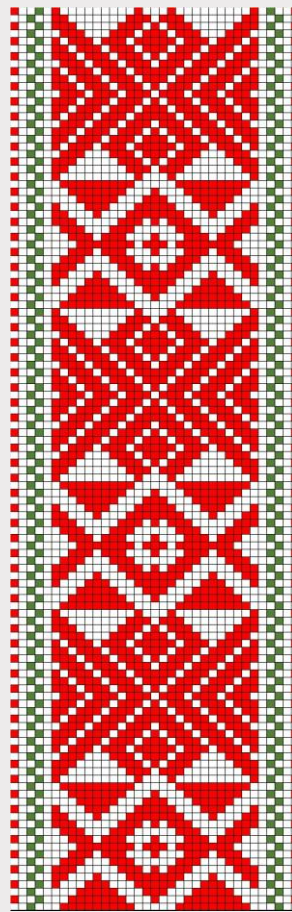
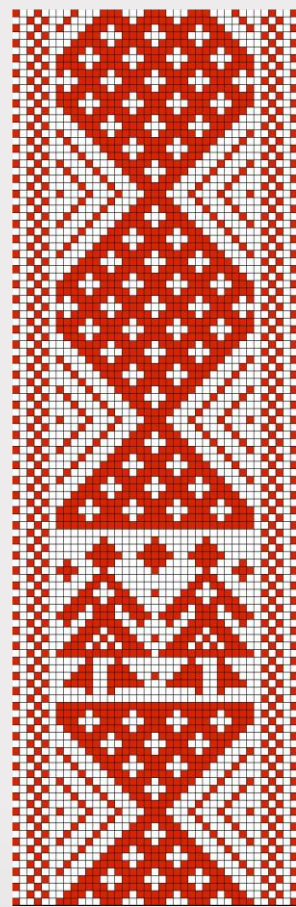
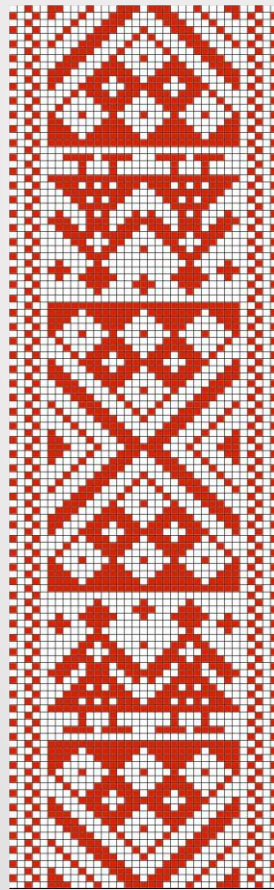
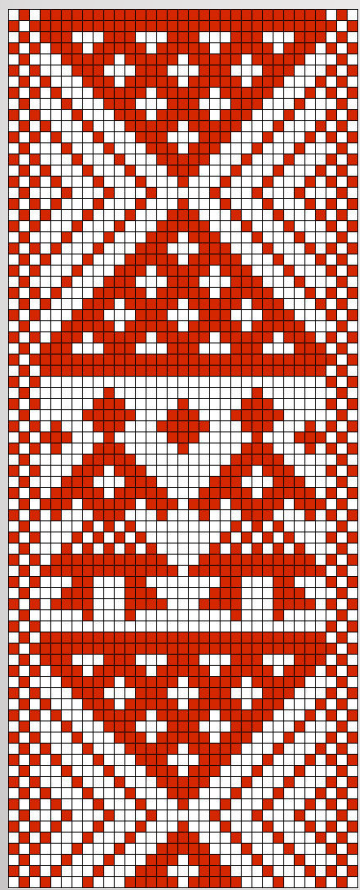
Vööd on valgele linasele põhjale korjatud värviliste villaste kirjadega, milles 19. sajandi keskpaigani domineeris madarapunane, sajandi teisel poolel erkpunane toon.

- Nn traditsioonilist äärekirja esineb üksikutel vöödel. Läänemaa vööde eripäraks võib pidada ka seda, et osa vööid on rakendatud nii, et kesk-kirja paar äärmist lõnga on teist värvi (sinine, roheline, lillakaspunane).

- **PÄRNUMAA**

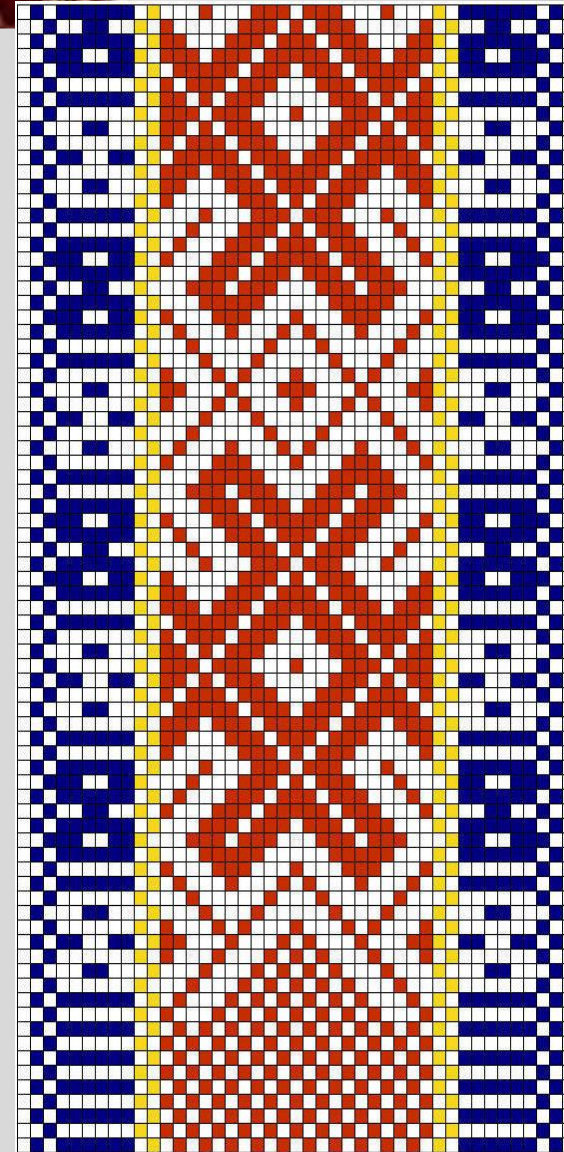
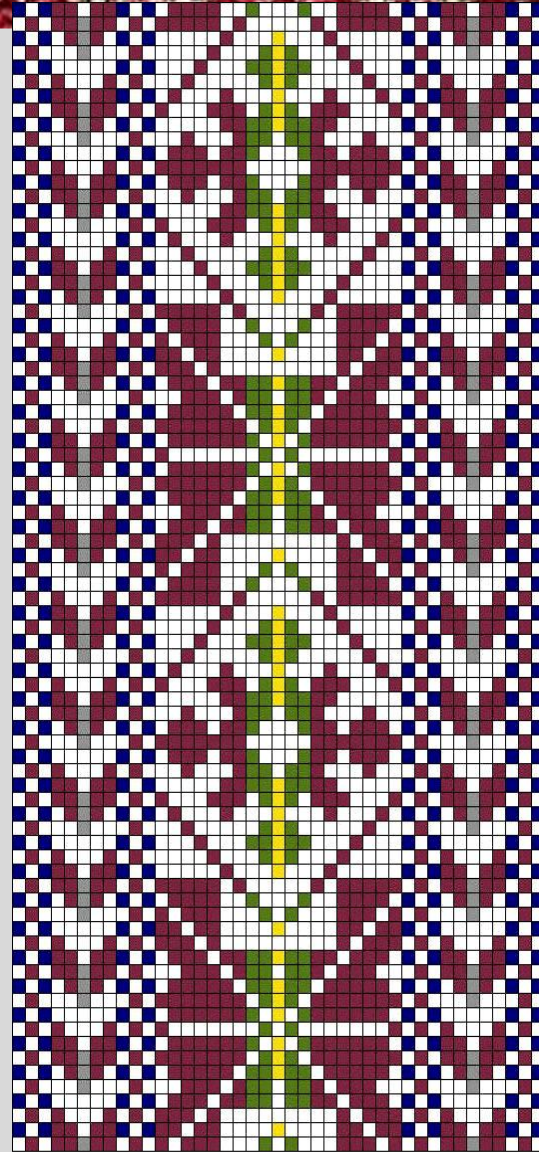
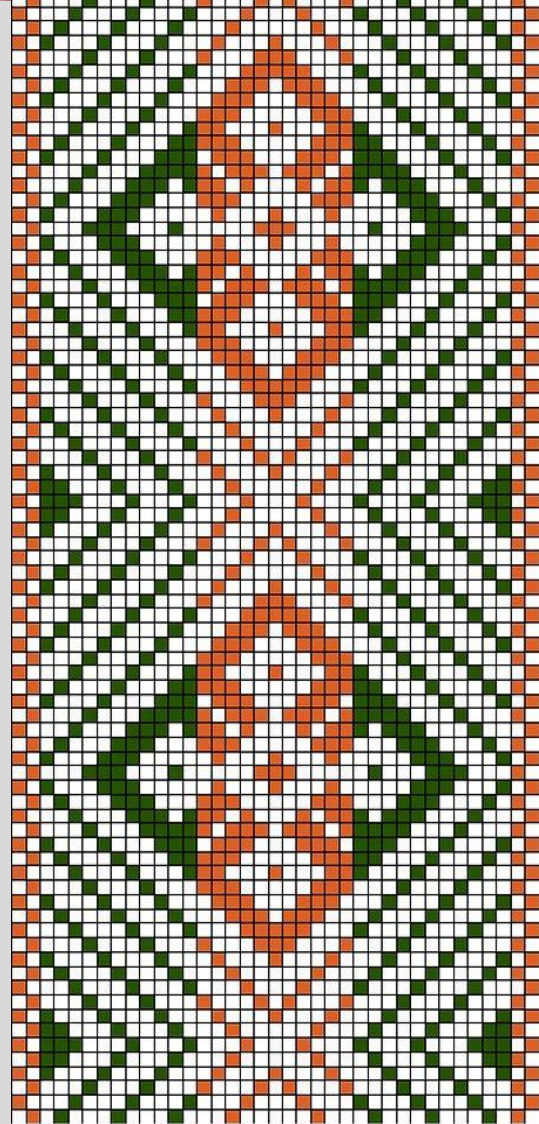
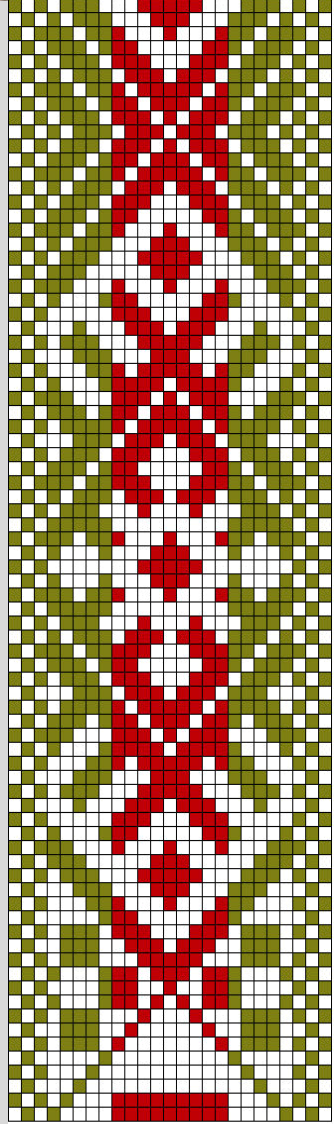
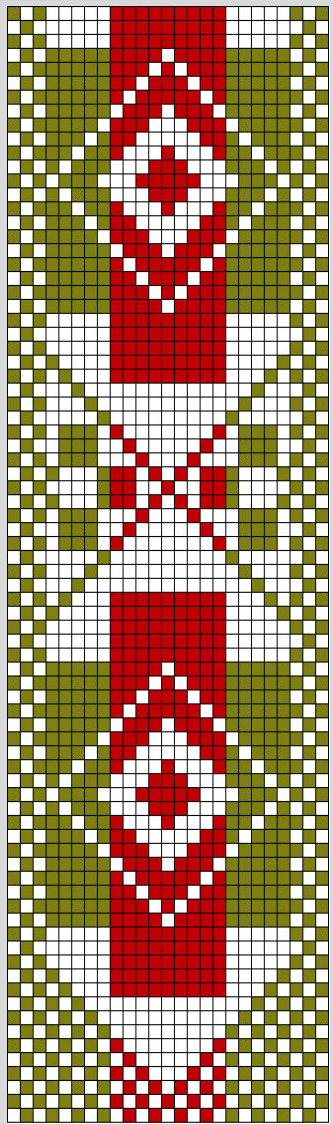
Vööd sarnanevad osalt Läänemaa vöödega, teisalt jälle Lõuna-Viljandimaa vöödega. Läänemaa vöödega sarnanevad need, mis on punase kirjaga ja ääres tumeda küü reaga, Viljandimaa vöödega need, mis on tiheda punase kirjaga ja millel on ka äärekiri

PÕHJA-EESTI HARJU-, JÄRVA- JA VIRUMAA

- Põhja-Eesti vöödele on kuni 19. sajandi keskpaigani iseloomulikud mahedad taimevärvid. Võib märkida, et Virumaal kasutati vöökirjades rohelisi toone sagedamini kui Harjus ja Järvas.
- Põhjus, miks vööd on tagasihoidlikes toonides, kirjas ja mõõdus, võib olla asjaolu, et pearõhk on käiste värvilisel tikandil, mis ei nõua täiendamist silmatorkava vööga.
- 19. sajandi II poolel kasutusse tulnud aniliinvärvidega ilmusid ka vöökirjadesse eredamad toonid, seda eriti Ida-Virumaal.
- Veel 18. sajandini oli vähemalt idapoolse Põhja-Eesti naistel kasutusel vanapärane vööilustus - vöö küljest puusadelt tahapoole rippuvad vaskkettidest rõhud, nagu need viimati 19. sajandi lõpukümnenditeni püsisid Hiiumaal.

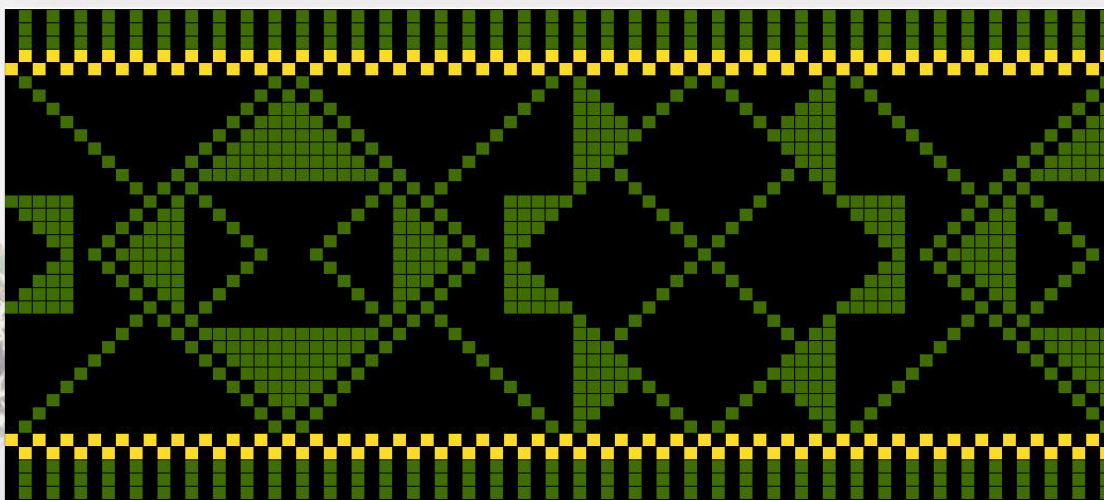
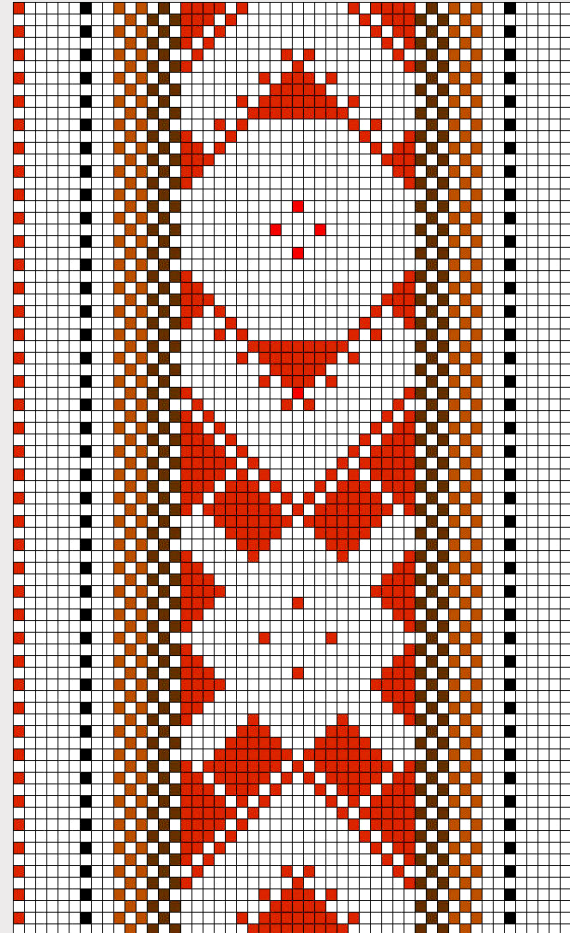
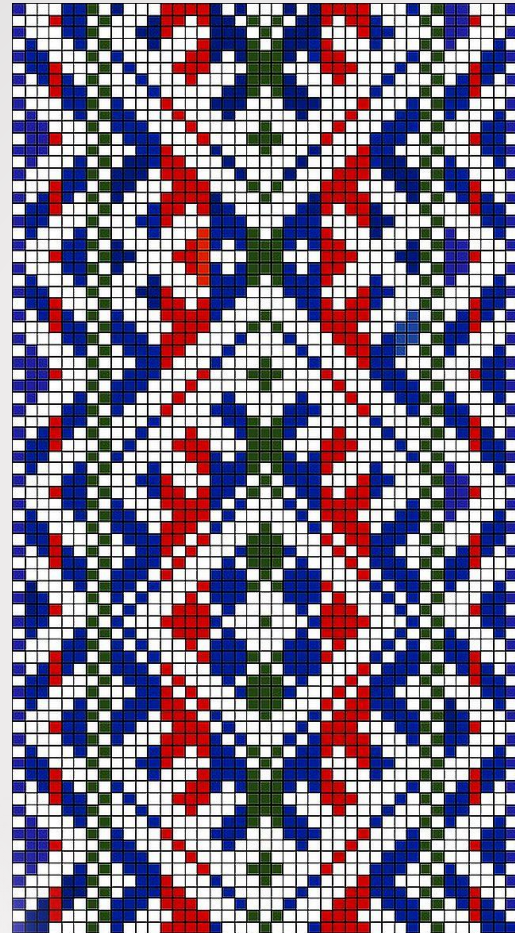
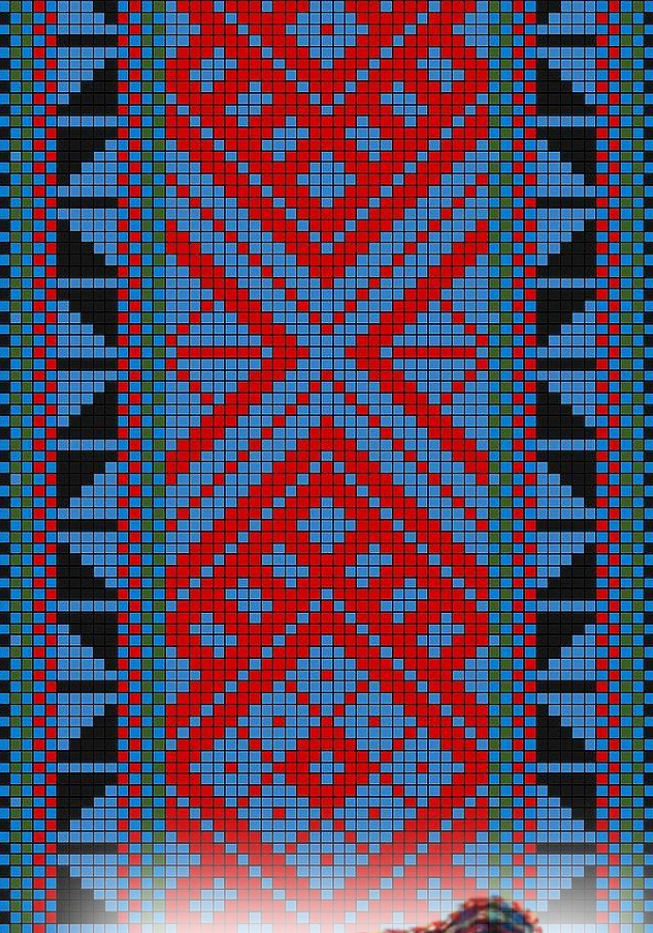

- **SAAREMAA**

Ka Saaremaal kanti korjatud kirjaga kirivööd. Erinevalt mandri omadest esines siin valgepõhjaliste kõrval ka tumedaid, musta- ja sinisepõhjalisi.

- Vöö mähibi ümber keha nii, et see kattis seeliku ja põllevärvli, Lääne-Saaremaal ka taskupaelad. Saaremaa vööde äärekiri erines mandri omadest.

KIRIVÖÖ SKEEMID

Korjatud kirjaga ehk **kirivöö**
tunnuseks on reljeefne geomeetriline
kiri, mis moodustub piki vööd jooksva-
test värvilistest villastest lõngadest ja
katmata jäänud linasest põhjast.

Näib, nagu oleksid lõngad eelpistelisel
läbi tõmmatud linasest pinnast, sest
vöö paremal küljel kaetu jääb katmata
pahemal ja vastupidi. Villasemat pinda
loetakse vöö paremaks pooleks.

Vöökiri koosneb enamasti kolmest osast:

1 kesk- ja 2 äärekirjast.

Neid eraldavad üksikud värvilised jooned, nn *küüded e küüd*.

Vöö keskel on sageli 1-3 (5-9) lõnga teist värvi – nn *vöö süda*.

Leidub ka ilma äärekirjata vööid.

Laiematel vöödel on kogu pind jagatud mitmeks erivärviliseks osaks.

0 1 2 1 3 4 3 1 2 1 0

0. äärelõng
1. küü(d)
2. äärekiri
3. keskkiri
4. vöö süda

Materjal

Põhjalõimeks ja koeks võtta kas pleegitamata või pleegitatud 3-kordne linane niit või looduslikvalge puuvillane niit; *kirilõimeks* jämedam (näiteks 8/3) tihedamalt korrutatud tugev ja sile villane lõng,

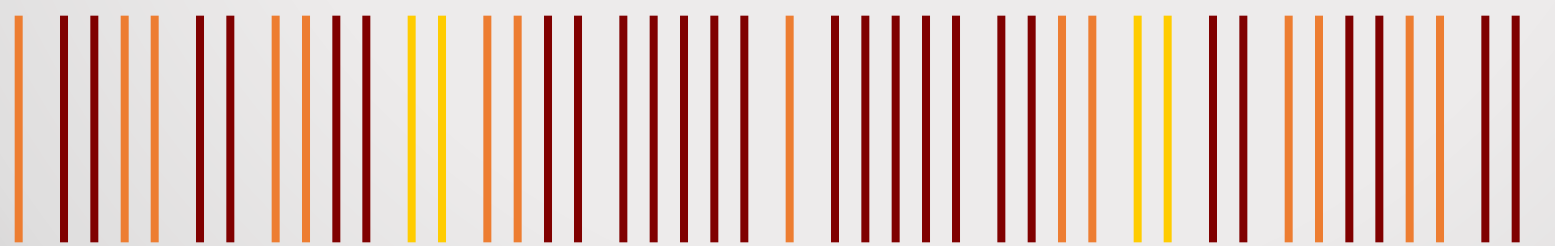
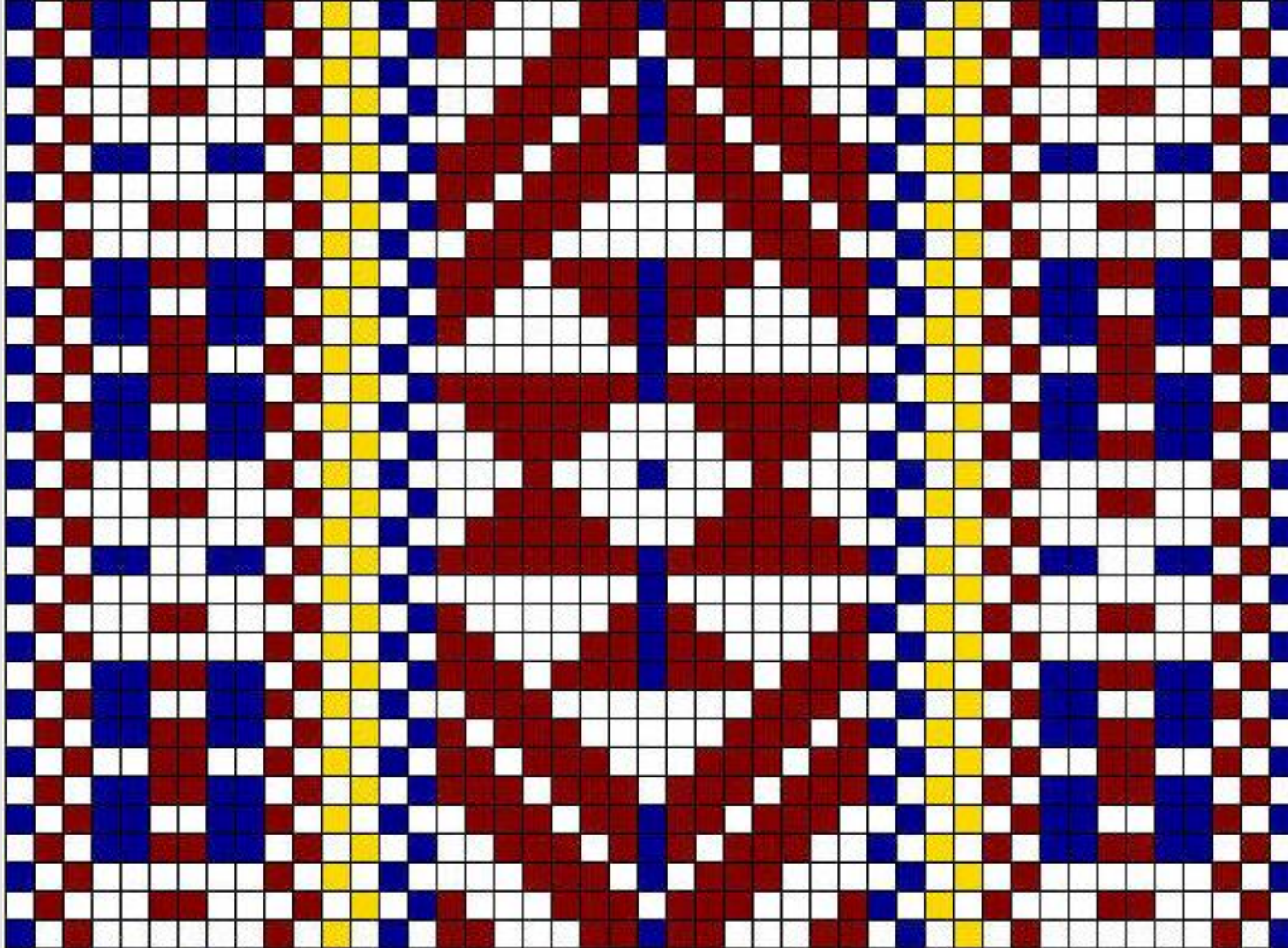

Kirja lugemine

Kirjas on märgitud ainult villased kiri- ja põhilõngad.

Iga horisontaalne rida skeemis vastab ühele vahelikule ja vertikaalsel real iga märgiga ruut ühele kiri- või küülõngale.

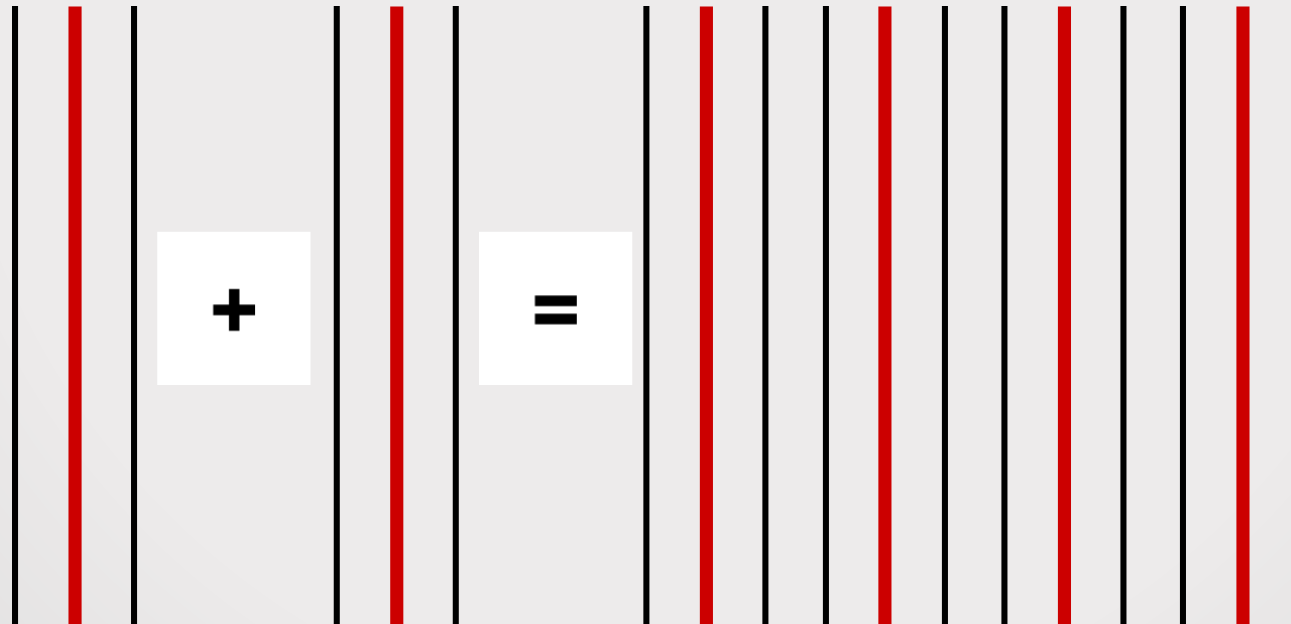
Kirilõng jookseb sagedamini üle ühe, kolme, viie kuni 11 koelõnga, harvem üle paarisarvulise koelõnga.

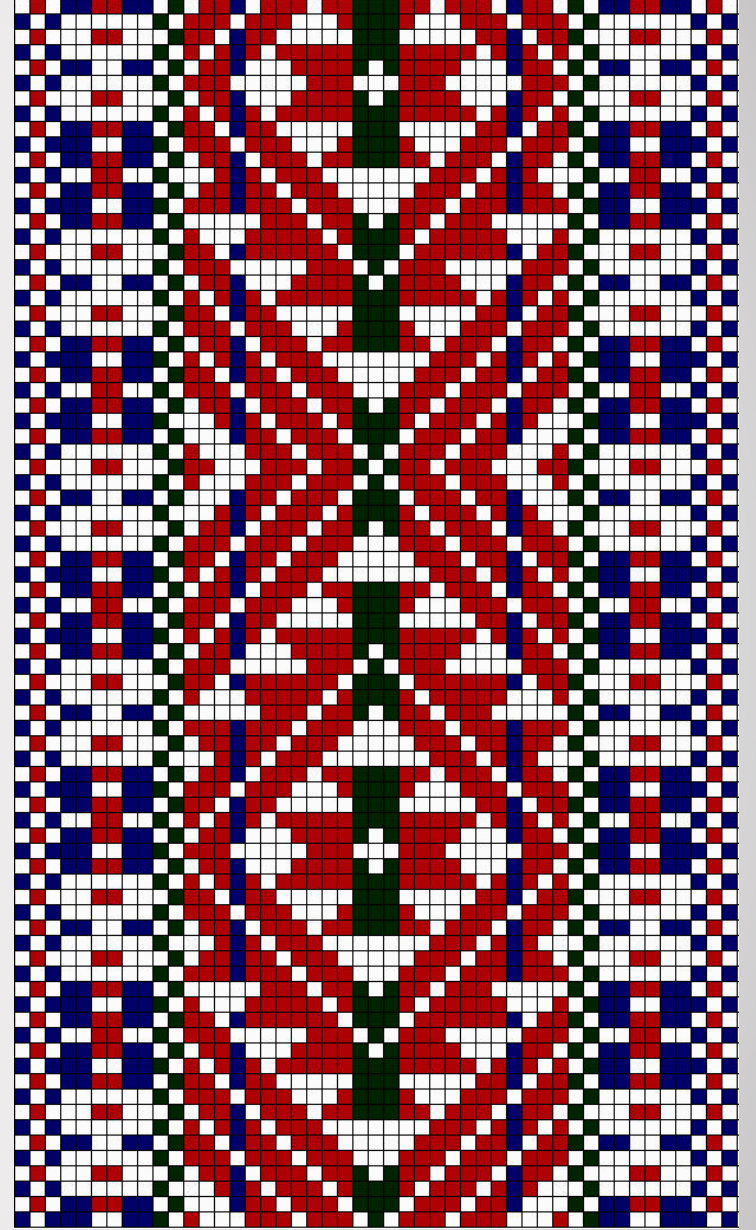
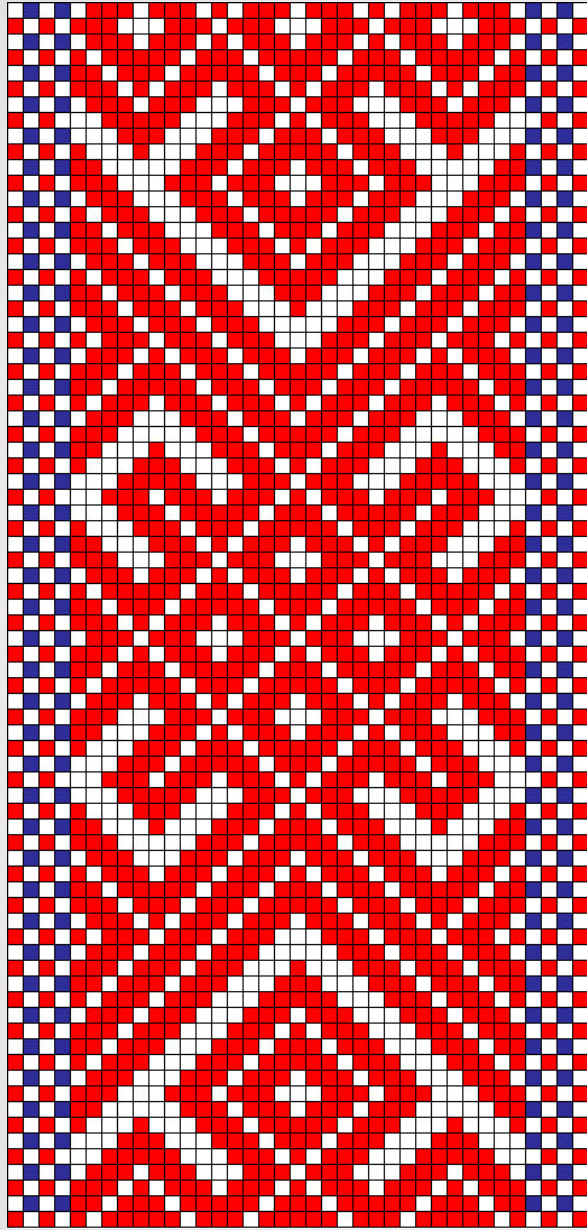
Linase ja villase lõime vahekord

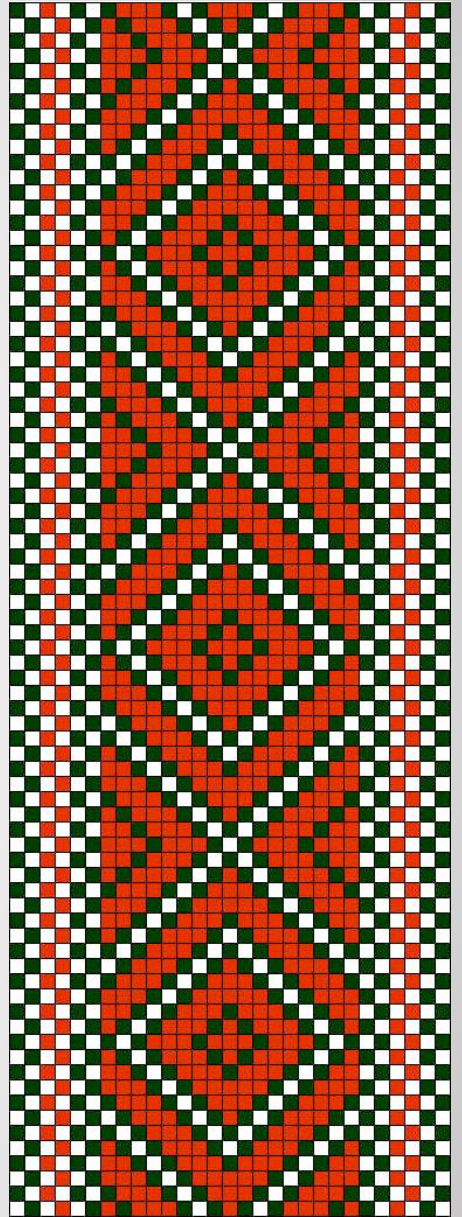
Vöö koekirja moodustavad **linased** (harvem puuvillased ja villased) *põhjalõimed* ning *villased kirjalõimed*. Põhjalõimed ja koelõng peavad olema ühest materjalist e linased. Rakendamisel pane tähele, et **igat kirjalõime** ümbritseb mõlemalt poolt **1 põhjalõim**.

- Seega jääb rakendamisel kahe kirjalõime (villase) vahele 2 põhjalõime (linast).
- Küüsid moodustavate kirjalõimede vahele põhjalõimi ei panda.

Ruudulise (horisontaalsete joontega) ääremustri kirjalõngade vahel on 1 linane, diagonaalse ääremustri kirjalõngade vahel on 2 linast.

HIIUMAA

Hiiumaalt on muuseumi kogudes ka mõned kirivööd, kuid nende kandmistraditsioonidest ei ole teateid. Põhiliselt kanti juba eespool mainitud vaskvööd.

MUHU

Muhu saarel kanti vanema rahvarõivaga kõladega valmistatud vööd, uuema riietusega läikivat nahkrihma, millel oli metallist pannal. Sellist vööd nimetati **HIILERIHMMAKS**.

MEESTE TEKSTIILVÖÖDEST

Meeste tekstiilvööd olid valmistatud mitmesugustes tehnikates:

- kitsad mõõgaga kootud,
- kõladega kootud
- telgedel kootud
- punutud võrkvööd.

Telgedel kootud vööde puhul on iseloomulik, et puuduvad valmistamistechnikaga seotud vöönimetused. Terminoloogia on sarnane teiste sama paikkonna vöödega, Nii on sõna VÖÖ murdeliste variantidena tuntud:

ÖÖ (Mustjala),

ÜÜKE (Halliste),

ÖÖKE (Sangaste),

VÜÜ (Setu).

Levinum nimetus on:

PUSSAKAS, PUSSAK (Muhu, Karuse, Vigala, Tori, Halliste),

PUUDIK (Rannu).

Sama nimetust kandsid nendes paikkondades ka naiste kirivööd, meeste võrk- ja kamlotvööd.

Et neid kanti sagedasti just kasukaga, tunti neid ka KASUKA VÖÖDENA.

- Sidumisviis oli kõigil laiadel tekstiilvöödel ühesugune.
- Vöö mähiti kaks korda ümber, otsad pisteti vöö vahelt läbi ja jäeti külgedele poole rippuma.
- Seetõttu olid kõik need vööd ca 3 meetri pikkused.
- Vöö vahele pisteti tihti kindad.

TELGEDEL KOOTUD MEESTEVÖÖDEST

- Vanimad muuseumi esemetega kaasnevad rahvapärimuse teated telgedel kootud vööde kandmisest on 19. sajandi esimestest aastakümnetest Lääne-Eestist (Karuse, Lihula, Kullamaa, Märjamaa ja Muhu).
- 19. sajandi keskpaika ja teise poolde ulatuvaid teateid on juba kogu Lääne-Eestist ja Lõuna-Pärnumaalt (Saarde, Halliste) ning Viljandimaalt (Kolga-Jaani, Viljandi).
- Suhteliselt hilja, alles alates 19. sajandi 70. aastate lõpust on andmeid Mustjala kihelkonnast.
- Telgedel kootud vööid valmistati nende tehnilise teostuse lihtsuse tõttu arvatavasti igas peres ise.
- Üksikuid andmeid on aga ka nende tegemisest tellimise peale.

Anna, Järvamaa

- Töötasuks oli seejuures näiteks nael villu (ERM 12219 Mustjala).
- Teateid on ka laadalt ostetud vööde kohta.
- Ostuhinnana 1854. aasta paiku nimetatud 3 rubla (ERM 17702 Muhu, ERM A566:484 Vigala).
- Kuna telgedel kootud vööd olid koduse käsitöö tooted, siis on nende puhul jälgitavad paikkondlikud erijooned.
- Viimaste alusel võib vööd jagada nelja põhirühma:

Lääne-Eesti,
Muhu,
Mustjala
Halliste vööd.

Hoopis eriilmelised olid Iisaku kihelkonnas nii meeste kui ka naiste üleriietel kantud linased, kas riidest tehtud või spetsiaalselt kootud vööd. Nimetatud vööd kaunistati punase ja sinise riide ning tikandi ja narmastega (ERM 26399, EA 613 22).

Telgedel kootud vööde narmaid on erinevalt kantud, on lahtiste narmastega lõpetusi, palmitsetud narmastega, keerutatud narmastega, mähitud spiraalidena ja tuttidega, palistatud vööotstega.

Karksi,
Tartumaa,
Kolga-Jaani,
Viljandimaa

VÕRKVÖÖDEST

- Pussaka laiune oli ka võrkvöö, mis tehti palmitsedes.
- Setumaal ja Rõuges nimetati neid VÖÖRÄTTIDEKS.
- Paiguti kandsid ka need pussaka nime.
- Niisuguste laiade vöödega köideti pealisriideid. Kuigi pikkkuuel olid haagid, vöötati see sellest hoolimata (Põlva, Rõngu).
- Vöö seoti isegi kimpvoldiliste kuubede peale, see tuli ainult voldipeadest kõrgemale siduda.

HELMEVÖÖDEST

Eesti vöödest moodustavad ühe väiksema omaette rühma meeste helmevööd. Rahvapärase nimetuse on see vöö saanud kaunistuseks kasutatud klaashelmeste järgi (rahvapäraselt KUDRUSED, HELMED).

Hageri ERM A 624:63

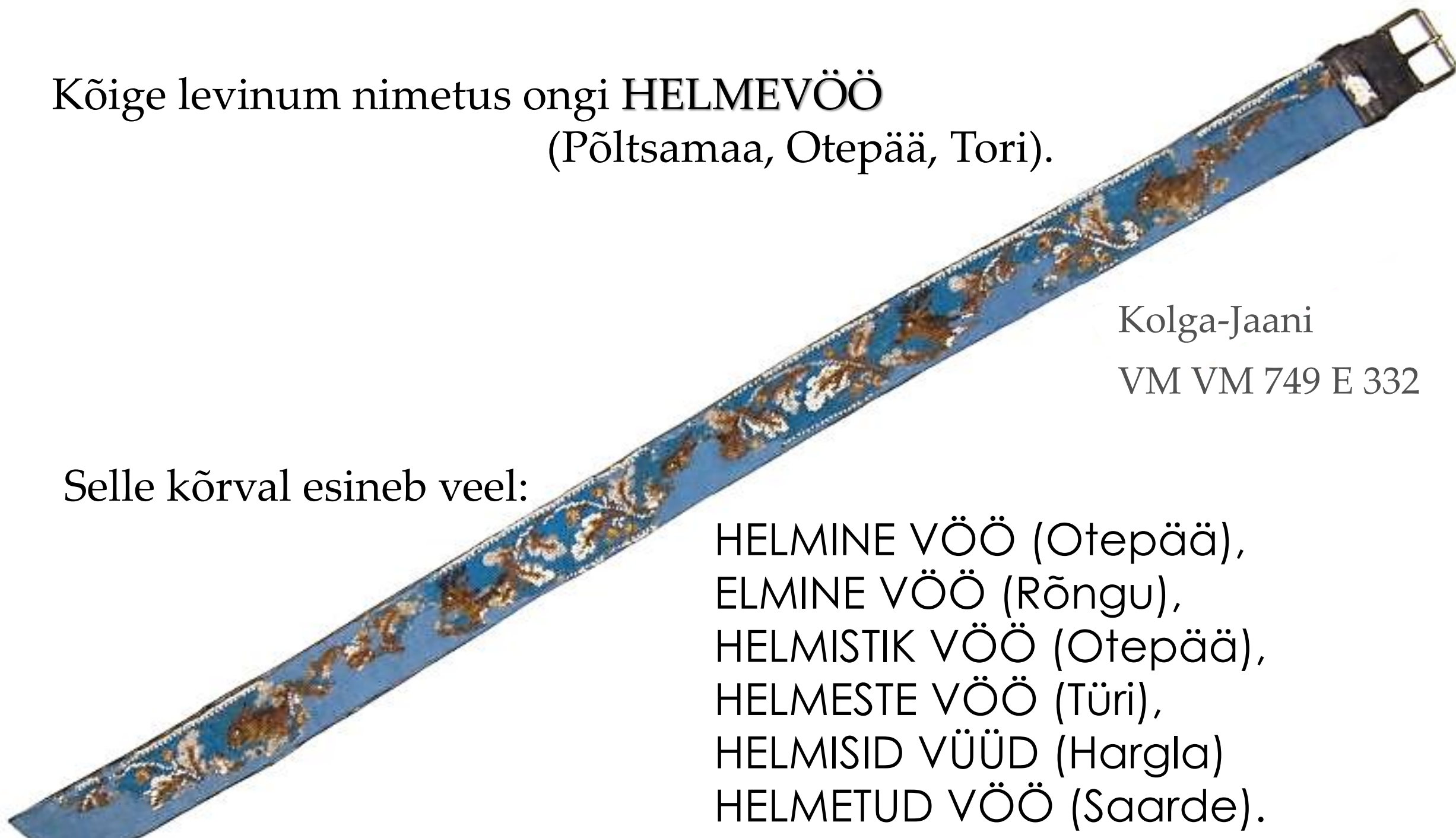
Kõige levinum nimetus ongi HELMEVÖÖ
(Põltsamaa, Otepää, Tori).

Kolga-Jaani

VM VM 749 E 332

Selle kõrval esineb veel:

HELMINE VÖÖ (Otepää),
ELMINE VÖÖ (Rõngu),
HELMISTIK VÖÖ (Otepää),
HELMESTE VÖÖ (Türi),
HELMISID VÜÜD (Hargla)
HELMETUD VÖÖ (Saarde).

Juhuslikuma ilmega on nimetus HELME KURTE (Maarja-Magdaleena)
ja HELMINE RIHM (Rannu).

Vähem tuntud oli:

KUDRUSTEGA VÖÖ (Kadrina, Märjamaa, Audru, Helme),
KUDRUSTE VÖÖ (Põltsamaa),
PARLI VÖÖ (Jõelähtme),
HELMESTEGA VÖÖ (Võnnu).

Kolga-Jaani

Vahel selgub vöö nimetusest tema kasutamine:

VM VM 751 E 331

KASUKA VÖÖ (Kambja),
REISI VÖÖ (Rõngu),
PEIUPOISI VÖÖ (Viljandi),
PEIGMEHE VÖÖ (Äksi).

Kohati on helmevööd nimetatud lihtsalt KURT (Haljala, Türi),
RIHM (Puhja).

- Kui eesti rahvarõivad valdavas osas olid koduse käsitöö tooted, siis helmevööd või nende tegemiseks vajalik materjal olid ühed vähestest ostukaupadest.
- Helmevööde kasutuseletulek Eestis algas rahvapärimuse andmetel 19. sajandi keskel.
- Vanimad teated pärinevad 1840.-1860. aastatest (Tallinn, Kuusalu, Türi, Pärnu-Jaagupi, Audru, Saarde, Viljandi, Põltsamaa, Kambja, Puhja, Hargla).
- Helmevööd on kantud nii traditsioonilise rahvarõivaga kui ka üleminekul linnamoelisele rõivale.
- Neid võid kandsid mehed just üleriietel (pikk-kuub, kasukas, palitu).
- Helmevööde kandmisest on teateid peaaegu kogu Eesti mandrialalt. Saartelt puuduvad vastavad teated täiesti.

- Helmevööde alusmaterjaliks on pruun pargitud nahk, sellel jäme linane riie. Tavaliselt on naha servad tagasi keeratud ja moodustavad vöö pealmise poole ääred.
- Helmed on kinnitatud ühekaupa riidele ja täidavad tihedalt kogu pinna.
- Mitmevärvilisi helmeid kinnitades on õitest, vartest, lehtedest, vahel ka marjadest moodustatud taimornament.
- Ainult kahel muuseumis oleval vööl on ornament geomeetriline.
- Ornamendi foon on valdavalt sinine, harva hall või helelilla.
- Sageli on vöö ääres rida valgeid helmeid.
- Vööde laius on väga erinev, ulatudes 4-9 sentimeetrini.
- Omamoodi ehteks on vöödel erikujulised, vahel ka ornamendiga kaetud vasest või hõbedast pandlad.

NAHKVÖÖDEST

- Nahkvöid nimetati RIHMAKS. (Öeldi ka VÖÖ või NAHKVÖÖ Kodaveres IHIN.
- Huvitavamad olid vaskosadega rihmad. Kihnus olevat sõlg rihma otsas- (VAZEL) olnud vasest, tilguti rauast (ERM A175:32).
- Peale sõlega lukustatavate oli ka niisuguseid rihmu, mille teises otsas oli nõõbitaoline laiend, nn KEEL ehk OTSUS, mis käis VASTUSELE sisse. Selliselt liigestuvaid rihma vaskosi on alles juba eelajaloolisest ajast. Hilisemal rauaajal olid need Eestis üldlevinud.
- Teine lukustamisviis on see, kui suurel pandlal on küljes konks, mis käib rihma teises otsas olevasse VASTUSESSE.
- Niisuguse konstruktsiooniga on näiteks Muhu naistevööd, mille pandlad on profileeritud äärte ning mitmesuguste uuristatud kirjadega. Samasugune lukustamisviis oli ka Mustjala meeste laiadel rihmadel. Vastusosa, mille taga oli pandla konks kinni, moodustas suure nelinurkse MALI. Mali ja naha vahele oli seatud punane kalevlapp.

Kolga-Jaani nahkrihm VM VM 626 E 342

Nahkrihm sirkadega Põltsamaa ERM A 935:5

Nahkrihm sirkadega Pilistvere ERM A 502:58/1-2

- Nahkvöödel olid vasest peale lukustamisosade ka kaunistuslikud osad, mis olid tihti ilma praktilise otstarbeta.
- Näiteks Kodavere ihinad olid nelinurkseid vaskpandlaid ehk **SIRKASID** (SIRK ehk SIRGE-PANNEL) täis lükitud.
- Juuru meesterihmal olid sirgad nurkadest ümardatud.
- Viru- ja Saaremaalt on saadud sirku ja lukustamisosasid, millel on kaunis täpsed vasted Soomes.
- Ka Hiiumaal tuntakse meestevöid, mis olid ehitud külg külje kõrvale lükitud sirkadega.
- Russvurm nimetab niisugust Hiiu meestevööd **RIIAVÖÖKS**.
- See olevat olnud kitsas rihm 40-50 nelinurkse valgest vasest sirgaga.
- Viimased tuli igaks pidupäevaks tuha ja söega läikima hõõruda.
- Riiavöödeks olevat neid nimetatud sellepärast, et need osteti Riias.

NAISTE VASKVÖÖDEST

Ka Hiiu naised kandsid huvitavat VASKVÖÖD, s.o vasknaastudega kaetud nahkrihma, mille juurde kuulusid varem Eestis laiemalt kasutusel olnud vaskkettidest rõhud ning nõelakoda ja nuga tupega. Rõhkude puhul on tegemist Euroopas keskajal üldlevinud moega.

- Komplekt koosnes vaskplekiga kaetud nahkvööst ja rõhkudest.
- Kinnitusrihm lõppes vaskplaadiga, kuhu kinnitusid rõhud.
- Viimased rippusid taga puusadest allpool ning koosnesid kahest rühmast vaskketiridadest ehk lapivahedest. Need olid ühepikkused või erinevad.
- Ühepikkused olid Reigis ja sageli ka Käinas.
- Vasak lapivahe oli tavaliselt pikem Pühalepas.
- Emmastes aga olid lapivahed kas ühepikkused või vasak lapivahe väiksem.
- Range vahetegemine pole alati võimalik.
- Vaskvöö ees rippusid vasakul nõelakoda ja tupega nuga.
- Igasuguste rippuvate asjade vöö külge kinnitamine oli Euroopas uuemal ajal kõigepealt idast pärit nähtus.

- Rõhkudega vaskvööd kandsid nii kõrgema seisuse kui ka lihtrahva naised.
- Rikkamatel olid rõhud tehtud hõbedast, vaesematel vasest.
- Nõelakoda oli lapik, vasest valmistatud PUTK ehk TUPP.
- See kujutas endast rööpkülikut, mis oli pealt ja alt vööga ümbritsetud ja ülevalt kitsenes kaelaks, millest kanderihm vabalt läbi võis liikuda. Ka kaela augu (suu) ümber käis vaskvöö.
- Kanderihm oli harilikult õhukesest nahknöörist palmitsetud, sageli kaaruse moodi, lõppedes üleval aasaga, mis hoidis seda vöö küljes.
- Alumisele, kojast läbi juhitud otsale oli kinnitatud padi. Viimane oli kojast laiem, seetõttu ei libisenud koda kandmest välja.
- Kui taheti nõelu kojast välja võtta või sinna sisse panna, tõsteti koda mööda kanderihma ülespoole ja torgati nõelad kandme külge.
- Koda seega varjas neid.

- Nõelakoda kandsid ka rootslased, soomlased, laplased, samojeedid, giljakid, tunguused, manguunid ja veel mõned väikesed hõimud kaugel idas ning eskimod.
- Hiiu naise noatupp oli valmistatud inglustinast. Esikülg oli kirjatud, tagakülg sile. Sageli uuristati tupe tagaküljele valmistamisaasta. Mõnikord jäädvustati aastaarvu kõrvale omaniku eesnimi. Riputamiseks oli tupel tagumise külje ülaotsas kaks kõrvakest.
- Noa pea oli luust või valgest vasest.
- Rõhtudeks (hiiu keeles rõhkudeks) kutsutakse nahkvöö külge kinnitatud ja puusal ning seljal rippuvate vaskkettidega naisteehet.
- Rõhud kandusid eesti rahvarõivastesse arvatavasti 16. sajandi kohalikust linnamoest. 17.-18. sajandil kanti neid ka siin-seal Põhja- ja Lääne-Eestis, 19. sajandil veel vaid Hiiumaal.
- Rõhuvöö küljes, enamasti vasakul puusal, kanti ka inglise tinast valatud tupega naistenuga ning vaskset nõelakoda.

- Nahkvöö keskk kohta katvat vaskplekist plaati kutsutakse *vaseks ehk vöövaseks*.
- Vöö ühes otsas on *vastel (pannal)*, teine jaguneb kahte harru.
- Haru list, pandlast läbikäivat osa kutsutakse *vastuvõtjaks*, pealmist, mis vastuvõtja ühes pandlaga katab ja mille otsas ripuvad rõhud, *hännaks*.
- *Händ ilustatatakse vasksete neetide, nööpide või nuppudega, mida Käinas ja Emmastes varem käppadeks nimetati. Teine vaskkettide otsarõngas või plaat kinnitatakse vöö külge paela või ketikesega. (ERM EA)*
- Rõhukettide pooli nimetatakse nii *lapivaheks, leheks* kui ka *pooleks*. Näiteks: kahe lapivahega rõhud.
- Ketiridasid kutsutakse: *järgud* (Käina), *korrad* (Emmaste), *lülid* (Reigi).
- Alumise ketirea küljes väikeste kettide otsas rippuvaid kaunistusi on kutsutud: *litrid, lettred, rääspennikud, rakad, naastud, penningad*.

- „Käina rõht(k)udel oli kaks järku. Neist ühes oli tavaliselt 6 korda, teises 5 lühemat.
- 1880. aastate paiku läksid rõhud peenemaks. Seetõttu pandi kordasid rohkem: ühes järgus 15, teise 14 korda.
- Jõukamatel olid alumise korra küljes litrid.
- Rõhud kinnitati paelaga või liiderakuga vaskvöö külge ja kanti nii, et lühem järk oli paremal puusal, rõhtude vahe rõngas seega paremal seljataga.” (ERM EA 50).
- Rõhkusid puhastati hapupiima, taari või liivaga. Ka vaseussidega (kuivatatud osjad) hõõruti rõhud läikima.

- Hiiumaa tüdrukud said rõhud umbes kümneaastaselt, mõned veidi hiljem. Leeris käinutel olid need igatahes olemas.
- Millised rõhud keegi sai, näitas nii kihelkondlikku kuuluvust kui ka perekonna jõukust.
- Parimad rõhumeistrid 19. sajandil elasid Käina ja Emmaste kandis. Neilt osteti mõnikord valmis kette ka mujale Hiiumaale. Materjali hangiti linnast ja hukkunud laevadelt.
- Rõhud olid olulised, et inimene end tõstes ei venitaks, vaskvöö andis kehale kindla tunde.
- Tavatseti öelda, et rõhkudega inimene pole vedel.
- Ka naisterahva ilu ei saa unustada. Mehed väitsid, et rõhukandjatel naistel oli vähemalt keskkocht näha.
- Rõhkusid on kasutatud ka rahvameditsiinis: „*Roosile (roosihaigus) pandi kanepid ümmere, siis rõhud peale. Musta lamba villu pandi ka peale – see aitas.*“ (L. Suuster. Käina)

KÖLATÖÖD

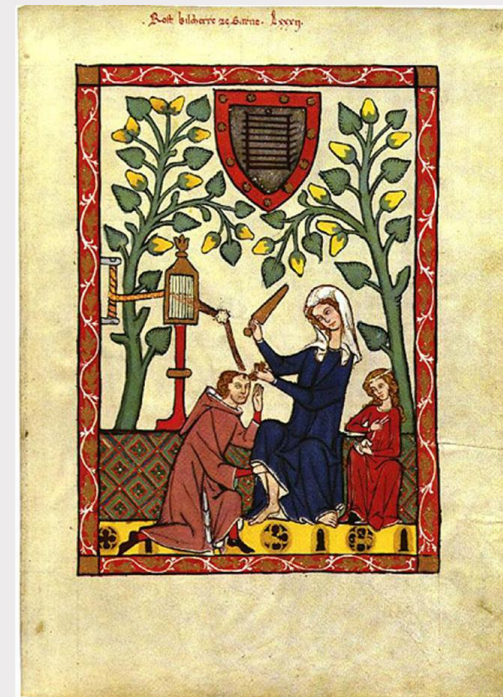

Kõlapaelad on kõladel kootud, tavaliselt villased, poolvilla- sed, poolvilla- sed või siidist vööd ja paelad, mida võib kasu- tada kanga alustuseks ja lõpetuseks, rõivaesemete ääristamiseks ning vööna riiete peal.

- Kõlatööde tekkimist võib üldjoontes seletada järgmiselt: kunagi eelajaloolisel ajal väsisid inimese käed korrutades üksikutest kiududest tugevat nõöri. Konnakarpi löödi mõned augud ja tõmmati nendest kiud läbi. Kui siis mitut kõrvuti asetatud nõöri läbipõimitud kiu abil taheti ühendada tugevaks köieks, kujunes köie asemel pael.
- Veel tänapäevalgi kasutatakse samalaadseid lihtsaid lauakesi kaunite paelte kudumiseks, nagu eesti rahvuslikud seelikupoogad, veerikud ehk äärispaelad seelikute ja hamede allääres ning sõbade ääres, samuti vööd keskkoha ümber kandmiseks, selliselt valmistati ka ohje. Sellest hoolimata ei ole meie sajandil kõlatööd enam laialdaselt kasutusel.

Kõlatööd on tuntud enamiku vanade rahvaste juures. Kõlapaelu on leitud Egiptuse haudadest, mis tõendavad, et juba 2000 aastat eKr. sel moel kooti. Sealt viivad jäljed üle Moskva ja Kaukaasia Babülooniasse. Norrast on leitud kõlatöid 9. aastasajast, kui kooti 52 kõlaga. Seda käsitööala tunti Hiinas, Jaapanis, kogu Aasias, Põhja-Aafrikas, Ida-Euroopas kuni Islandini. Ainult Lõuna-Aafrikas ja Ameerikas ei ole leitud nende jälgi.

Morgan Library.
New York.

Otsime vastuseid järgmistele küsimustele:

- 1) Millest ning milliseid tehnikaid kasutades on kõlapaelad valmistatud ja kelle poolt?
- 2) Milleks kõlapaelu kasutati?
- 3) Kuidas kõladega kootakse?

Morgan
Library.
New York.

Arheoloogilisi esemeid pole võimalik uurida vaid nende materiaalsest küljest, väga oluline on neid siduda ka sotsiaalse aspektiga ning keskenduda rohkem inimestele, asjade valmistajatele, nende omavahelistele suhetele ning erinevate oskuste ja tehnoloogia edasi kandumisele.

Kuidas kuulusid kõlapaelad igapäevaelu juurde, mis staatuses ning mis soost inimesed neid valmistasid, kas neid kasutasid vaid jõukamad inimesed või oli see igäühe pärusmaa?

Nendele küsimustele vastuse leidmine on keeruline ning nõuab laialdasi taustateadmisi perioodist, kuhu käsitletavat leiud kuuluvad ja paljudest erinevatest elualadest, näiteks käsitööst ja kultuurist.

Tekstiilitehnoloogia juures on oluline pöörata tähelepanu valmistamisprotsessile ja erinevate etappide järjekorrale. Mõistmine, kuidas toormaterjale muundati kultuurilisteks toodeteks, aitab siduda muistsete tehnikate materiaalseid jälgi meistritega, kes neid valmistasid, ning teha järeldusi teadmiste, väärtuste, oskuste ja palju muu kohta.

Arheoloogia valdkonnas on kõlapaela tootmisprotsessi, kasutust ja tähtsust võimalik uurida peamiselt hilisemast ajast pärit teadmistele ja konkreetsetele leiukontekstidele tuginedes.

Kõlatööd on tuntud enamiku vanade rahvaste juures. Kõlapaelu on leitud Egiptuse haudadest, mis tõendavad, et juba 2000 aastat eKr. sel moel kooti. Sealt viivad jäljed üle Moskva ja Kaukaasia Babülooniasse. Norrast on leitud kõlatöid 9. aastasajast, kui kooti 52 kõlaga. Seda käsitööala tunti Hiinas, Jaapanis, kogu Aasias, Põhja-Aafrikas, Ida-Euroopas kuni Islandini. Ainult Lõuna-Aafrikas ja Ameerikas ei ole leitud nende jälgi.

Kõladega kudumine on üks vanimaid tekstiilitehnikaid kogu maailmas. Nalchik'ist Põhja-Kaukasusest leitud pronksnõel, mille pinnal on kõlatehnikale iseloomulik keeratud lõngade muster selgelt nähtav, võiks viidata sellele, et kõlatehnikat on tuntud juba 3.at.e.Kr.

Päris kindlalt ei ole võimalik kõladega kudumise alguse aega ja kohta kindlaks määrata. Esimesed Euroopa leiud pärinevad alles 1.at.e.Kr., seega saab seda viia tagasi vähemalt rauaaega.

Kõlapaelte kudumise leviku võib jagada ajalisteks perioodideks:

- Rauaaeg
- Hiline antiikaeg/ rahvaste ränne
- Varane keskaeg
- Kõrge keskaeg
- Hiliskeskaeg

Göttingeni lähedal noorest pronksiajast pärit kihist kondiplaadi avastamine ei tähenda tingimata, et kõladega kudumist oleks osatud juba pronksiajal.

Nööride keerutamiseks võib kasutada ka üksikuid plaate. Ruudukujulisel tahvlil on neli auku ja külje pikkus 3,5 cm.

Mõne tehnika abil on peaaegu võimatu eristada kõlariide kangastruktuuri tavaliste „kangaste” struktuuridest.

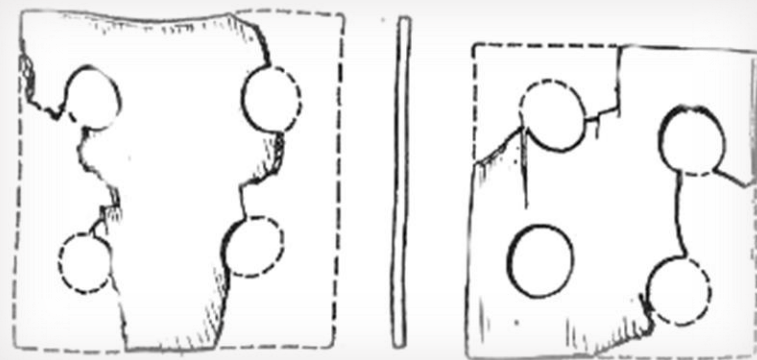
Pikka aega arvati, et Ramsese vöö - alates 12. sajandist eKr - oli kõlatehnikas teostatud. Tänapäevaks on piisavalt tõendeid selle kohta, et tegemist polnud kõladega kudumisega.

Tegelikult võiks arvata, et egiptlased ei osanud kõlatöid. Egiptusest ei leitud kaevetööde ajal kõladega kudumise tarvikuid, samuti pole seinamaalingutel näidatud kõladega kudumise või muu sarnase valmistamist.

Kõlapaelu on leitud Egiptuse hauakambritest ja nooremast kiviajast, mis tõendab, et juba 2000 a. e.m.a. kõlatööde tehnikat tunti ja kasutati.

Vanim Euroopa kõlakangas pärineb 8. sajandist eKr Itaalias Villanova perioodi nekropoli Sasso di Fubara hauast. Kitsas riba, millel on pikisuunas viis erinevat mustritsooni ja mida piiravad lihtsate kõlapaeltega tsoonid. Äärmised lõimelõngad on punased, sisemised lõimed pruunid. Valmistatud kolmeauguliste kõladega.

4.sajandi alguses Hispaanias El Cigarralejost pärit hauas eKr. Lisaks kõlatöö algusäärele leiti ka pukspuust valmistatud laudu. Nende serva pikkus on 3,0 või 3,5 cm ja neil on 4 auku.

Kas Kreekas kooti kõladega?

Siiani pole ühtegi leidu, mis seda tõestaks. Kuid mõned seinamaalingud umbes 1500 eKr muudavad mõtlikuks. Need on pärit Thera saarelt. Akrotiri linn mattus paksu tuha ja pimsskivi kihina massiivse vulkaanipurske ajal umbes 1500 eKr. Väljakaevamiste käigus puhastati paljudes majades seinamaalinguid, mõnes oli suureformaadilisi naiste pilte. Mõnda neist seinamaalidest on kujutatud Anastasia Pekridou-Gorecki raamatus „Režiim Vana-Kreekas”. Ja õlakaunistused maalidel on silmatorkavalt sarnased kõlatöödele.

Keldi Hochdorfi printsi (umbes 520 eKr) haud oli kaunistatud eriti rikkalikult kõladega kootud paeltega. Selles hauas on säilinud ebatavaliselt palju materiaalselt leidu. Leitud pigmendi järgi on ääred tehtud punase ja sinisega.

Praeguste teadmiste kohaselt olid palmikute lõimelõngad nii taimsetest kiududest (kanepist) kui ka loomsetest kiududest (mägra naha peenvill), iga värvi jaoks kasutati tõenäoliselt erinevat materjali.

Arvatakse, et erinev materjal peaks mustrit veelgi rõhutama. Samuti on ebatavaline, et mõnel punutisel kasutati plaadi kohta ainult kahte lõimelõnga.

Kõlakudumid esitavad geomeetrilisi motiive nagu vastandlikud diagonaalstruktuurid, nurgakonksud, keerulisemad looklemismotiivid, krenellitud meandriteemandid, põimitud ribad ja eelistatavalt päikesemotiivid, mis enamasti piirnevad teemandiga. Motiivide paigutus on erinev ja see näitab kõrvuti asetsevaid või üksikuid tsoone koos motiividega, mida korratakse korrapärases järjestuses, ja üksikuid motiive järjest ilma piiride või mustriosadeta lahtises paigutuses. Motiivid näitavad suurel määral lõunast pärit mustrite omaksvõtmist. On kahtlusi, et mõned kõlapaelad on etruskide imporditööd. Kasutatud on erinevaid kudumistehnikaid, näiteks kirjakõladega toimset tehnikat.

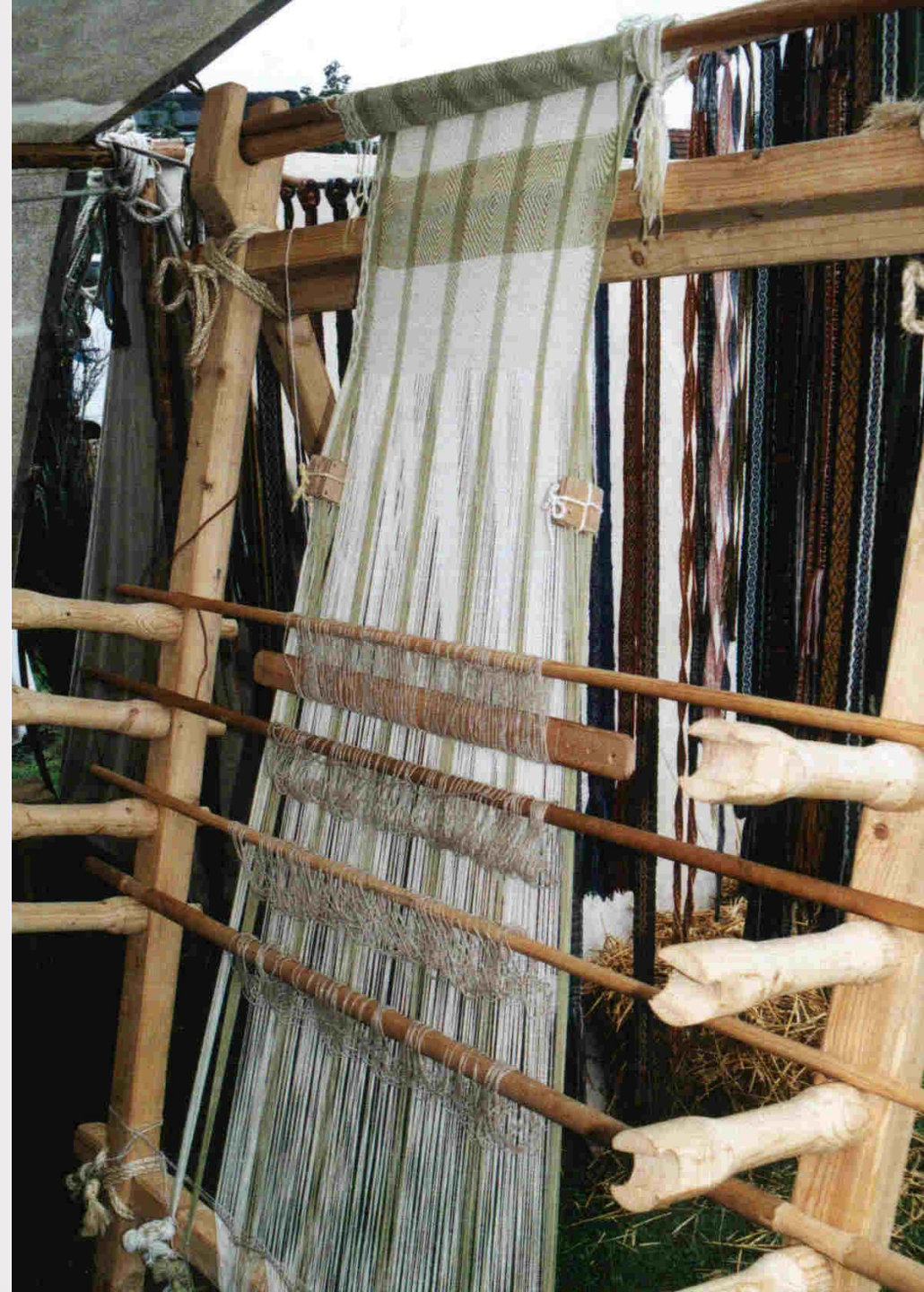
Kreeka-Rooma aladel tehti hilisematel aegadel siiski vaid üksikuid kõlapaelte leide. Suurem osa senistest leidudest pärineb Puuni haudadest ning Rooma piirprovintsidest Germaanias ja Gallias. Näiteks 2. sajandil eKr ruudukujulised nelja auguga kõlad Jüütimaa lähedal Dejbjergis. Kõlade serva pikkus on 4,75 x 5,5 cm ja nende paksus on 3 mm.

Sel ajal kooti kõlapael sageli otse kangasse, mis andis tugevdatud kangaservad. Seda protsessi lihtsustasid tol ajal kasutusel olnud püstteljed, millega ei kootud mitte ainult kangaid mitmesugustes tehnikates. Kuna püsttelgedel kooti kangast ülalt alla, siis oli hea rakendada kanga servadesse kõlad ja kududa kahes süsteemis koos. Püsttelgedel on võimalik kanga kõik neli serva äärisega varustada

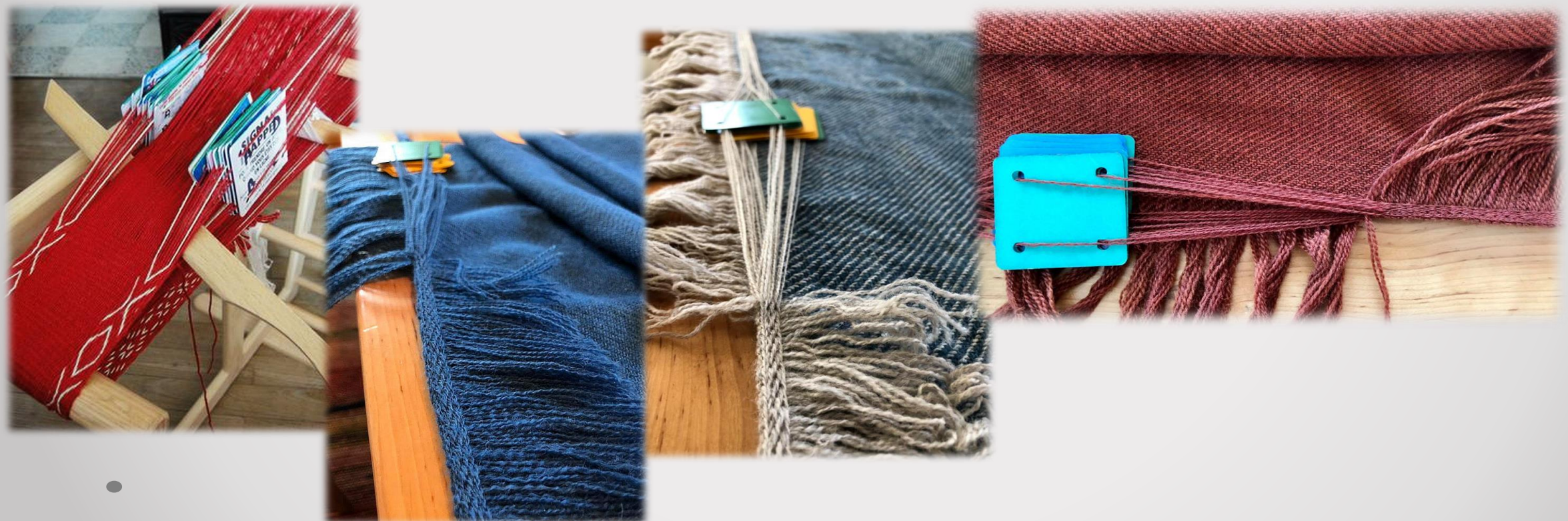
Esimese aastatuhande teisest poolest on Kesk- ja Põhja-Euroopa maadest mitmeid näiteid kõlavöödest ja kangale külge õmmeldud või püsttelgedel koos kangaga kootud kõlaääriseid.

Koos kangaga kootud kõlaäärised olid vaipadel ja ülevisetel ääre tugevdamiseks kui ka kaunistamiseks.

Kõlavööd on üheks vanemaks Põhja-Euroopa tekstiiliornamendi näiteks, leitud vööd viitavad geomeetrilise ornamendi variandirikkusele.

Vanimad esmased kõlapaelad kootigi esemete äärte kindlustamiseks, sest püsttelgedel kangast kududes oli vajadus kanga algus ja lõpp nõ kindlustada ja täitsid seetõttu puhtpraktilist eesmärki. Ajapikku kujunesid kõlavööd aga rohkelt kirjatuteks ja kaunistavateks paelteks.

Vanem rauaaeg - Hallstatti periood (800–457 eKr)

Paljud tekstiiliosade leiud pärinevad Hallstattist ja sellega seotud soolakaevandusest Salzkammergutis (Austria). Muuhulgas on leidude seas esindatud ka kõladega kootud paelad ja äärised, mis on dateeritud 8.-4. sajandisse eKr. Kõlapaelte mustreid on kantud ka keraamikale.

Kesk-Euroopa muinas-Hallstatti kultuuri keldivalitsejate haudadest on leitud rohkesti kõlapaelu.

Hallstatti kultuuris oli kõlatehnika väga kaugele arenenud, mida tõendavad pildilise ülesehitusega paelad.

Hallstatt Textil 123 (NHM Inv. Nr. 89.832)

Hallstatt Textil 186 (NHM Inv. Nr. 90.186)

Hallstatt Textil 152 (NHM Inv. Nr. 89.870)

Saksamaa ja Taani piiräärsest soost on leitud palju tähelepanuväärseid tekstiile.

Need on sirgete servadega ülevisked, millede kõik servad on palistatud kirjaliste kõlapookadega. Tähtsaim leid sealt on lai kõladega kootud ääris, mille valmistamiseks on kasutatud 178 kõlaplaati.

Thorsbergi mantel 3. sajandist oli ristkülikukujuline, 168 cm lai ja 263 cm pikk. Kõigist neljast küljest piirneb see kõlakangaga. Piiri mustriks olid vertikaalsed triibud. Algusserv on kootud 9 kõlaga. Kahel külgserval on 17,8 cm laiune äär, mis kooti **178 kõlaga**. Otsaserva piir koosneb 138 kõlast ja on 14 cm lai. Toimse koega villase kanga keskosa on lõime- ja koelõngade abil täielikult ühendatud kõlakangaga kõigist servadest. Kõladega kudumiseks mõeldud ketrusmaterjal on tähelepanuväärne niitide erakordse sileduse ja peenuse poolest, mis on ainult 0,2 – 0,3 mm paksused ja keerud ei ületa 0,5 mm. Kahel kuduval võis kuluda selle mantli valmistamiseks peaaegu 1 aasta. Teistel sel perioodil leitud mantlitel olid kitsamad kõlakangad max 27 kõlaga.

Uute kaubanduslepetega 8. sajandil Karl Suure ajal elavnes kaubavahetus ja siid saabus Euroopasse 700 aasta lõpul. Ristiusu levides hakati kuduma üha enam siidist kiriku-tekstiilidele ääristuspaelu, lisades nendesse kuld ja hõbelõngu. Näiteks Rootsi viikingiaja Birka ja Taani Mammeni keskuste 900 aastast pärit leidudes esines rohkesti kuld- ja hõbeniitidega siidist brokaatvõid.

Kõlatööde kudumisel kasutatigi nüüd lisaks varem kasutatud villa- ja linakiududele ka siidi.

Kuldseid ja hõbedasi niite ei rakendatud lõimelõngadena üles, vaid neid kasutati täiendavate koelõngadena, mis moodustasid mustri (prossitehnika).

Kõlapaelu on kinnitatud paljude liturgiliste rõivaste külge. Sageli kasutati neid ainult sisemiste õmbluste tugevdamiseks või kaelasidemetena. Nendesse paeltesse kooti sageli pühenduskirju ja liturgilisi tekste.

Veel kooti kõlatöödesse mitmesuguseid dekoratiivmotive: loomakujusid, müütilisi olendeid, punusmotive, taim- ja geomeetrilisi struktuuri-
mustreid.

Kuninganna Äsan 900 aastast pärit loomamotiividega toimse koega vöö.

- Varakeskaja ja keskaja Euroopas olid kõlatööd väga levinud tekstiilid.
- 400. – 1200. aastad oli kõlatööde õitseae.
- Lihtsate tarbepaelte kõrvale kooti rõivastuse kaunistamiseks ka rikkalikult kirjatud võid ja paelu.
- Kohe kanga servadesse kootud kõlapaelttega paralleelselt olid kasutusel ka rõivaste servadele õmmeldud/kinnitatud kõlapoogad.
- Ülikkond kandis uhkelt kirjatud kõlapaelu pidulikel koosviibimistel.
- Kõlatöid kasutati veel põlleda võötamiseks, mõõgakandmetena ja soengutesse kinnitatud kaunistustena.

Mammeni prints.

National Museum of Denmark.

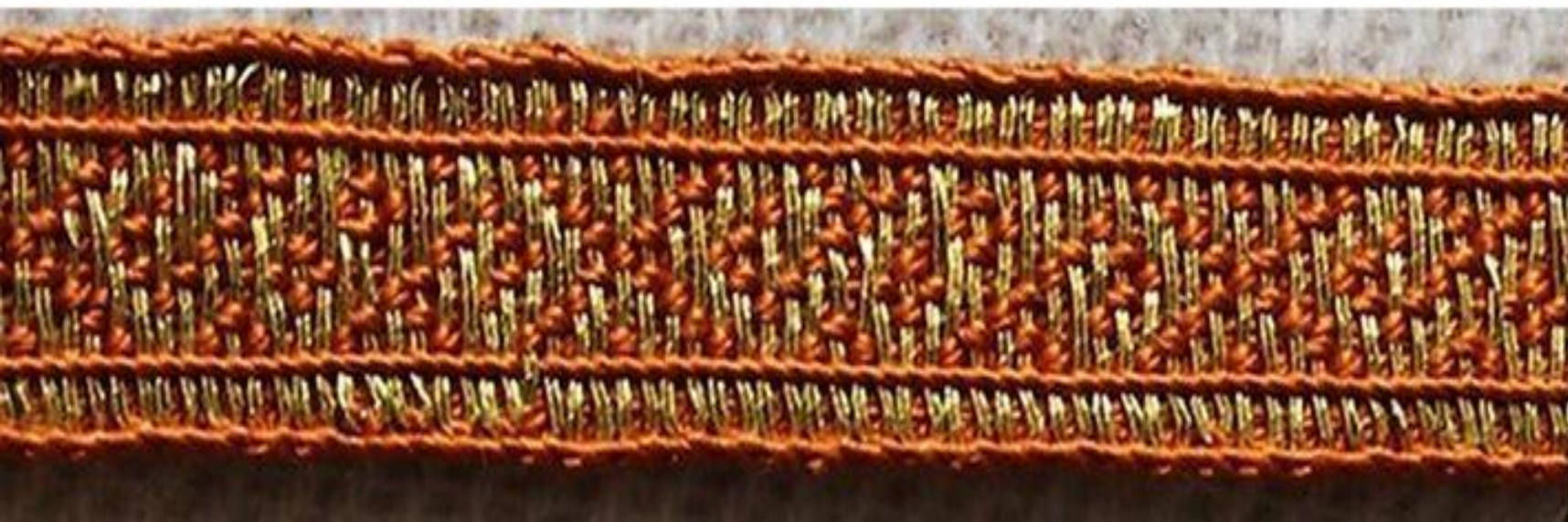
<https://en.natmus.dk/historical-knowledge/denmark/prehistoric-period-until-1050-ad/the-viking-age/the-grave-from-mammen/the-costume/>

Järgmine suur samm oli brokaadi kasutuselevõtt, eriti kullaga, mis tekkis tõenäoliselt 6. sajandil Frangi kangatöökodades. Tundub, et need töötoad jätkasid katkematu traditsioonina Rooma impeeriumist kõrgkeskajani korraldatud töötubadena, kus naised valmistasid tekstiile riigi-, sõjaväe- ja kodukasutuseks.

Peen tekstiilitöö kõlapaelte kudumises oli aadlinaiste ajaviite-tegevus. Ehkki siidist ja väärismetallist niidid pärinesid Vahemere idaosast, näib, et kõladega kudumist pole väljaspool Euroopat laialdaselt harrastatud: luksuslikud paelad kooti Euroopas.

Metallniitidega kõlapael Ukrainast Tšernigovi
Šestovica kalmistu leiust. (Foto K. Mikhailov)

Tekstiil oli tohutult väärtuslik, sh kõladega kudumid. Seetõttu reguleeriti seisuste vahesid mitmesuguste eeskirjadega, mis puudutasid nii rõivaste kandmist kui nende valmistamist.

Lihtrahvast kuduja:

- Väiksem arv mustrikõlasid (nt 5–10).
- Jämedam lõng.
- Villane lõng (kuid kudumiseks siiski suhteliselt peen ja kedratud).
- Lihtsam lõimelõngaga muster.
- Vähem värve, nt. sinine ja valge, punane ja kollane.

Aadlidaamist kuduja:

- Suurem arv mustrikõlasid (nt 20–40).
- Peenem lõng.
- Lina-, siidi-, kuld- ja hõbeniidi ning peenvilla kasutamine.
- Keerulised mustrid ja arenenumad tehnikad.
- Tehnikate kombineerimine.
- Rohkem värve ühes paelas, nt. punane, kollane, sinine, roheline.

HALLSTATT

BIRKA

TIIBET

PÄRSIA

Skandinaavias said kõlatööde traditsioonid alguse 400 a. e.m.a. Soome vanim näide pärineb 500 a. m.a.j. See on ühevärviline ja silmuselise pinnaga. Ristiretkede ajast on leitud kahevärviline geomeetrilise ornamendiga vöö, mis on 27 cm lai, see leid tõendab, et kõlatööd olid juba siis väga kõrgel tasemel.

Viikingite kõladega kudumisel on mitmeid näiteid erinevatest tehnikatest ja motiividest, kuid üldiselt:

- Kõik mustrikõlad on rakendatud samasuunaliselt.
- Motiivid on konstrueeritud diagonaaljoontest ja need on loodud kas kõlade individuaalsel pööramisel või koekujulisel kaunistamisel.
- Mõlemal küljel on ääris, mis on valmistatud kahe või enama kõlaga, kusjuures iga äärekõla on rakendatud ühevärvilisena ja pöörarud samas suunas. Ääred paela külgedel võivad olla identsed või mitte.

Levinumate motiivide hulka kuuluvad:

- võtmemustrid
- S- ja Z-kujud
- ristid
- teemandid
- diagonaaljooned

Brokaadi levik ja muud näited hõlmavad Birka kaheksanda kuni kümnennda sajandi brokaatpaelu, mis on märkimisväärsed rohke hõbeda kasutamisel, mis oli viikingite seas väga populaarne ja 9.-10. sajandil Wessexist pärit kuld-punase-siidi brokaatkudumid.

Näib, et brokaatpaelad on olnud kõige tavalisem kõladega kudumise tehnika. 7. sajandil kasutati kulda õhukeste fooliumribade kujul. Birkas kaunistati rõivaid paeltega, millele olid kinnitatud kuld- ja hõbemetallbrokaadi koelõngad, mis koosnesid siidist või hobusejõhvist südamiku ümber mähitud õhukestest kullast või kullatud hõbedast ribadest, et saavutada painduv niit. Kedratud hõbe oli tuntud nii Skandinaavias kui Iirimaaal. 8. sajandist alates on aga levinum metallniidi jäljend.

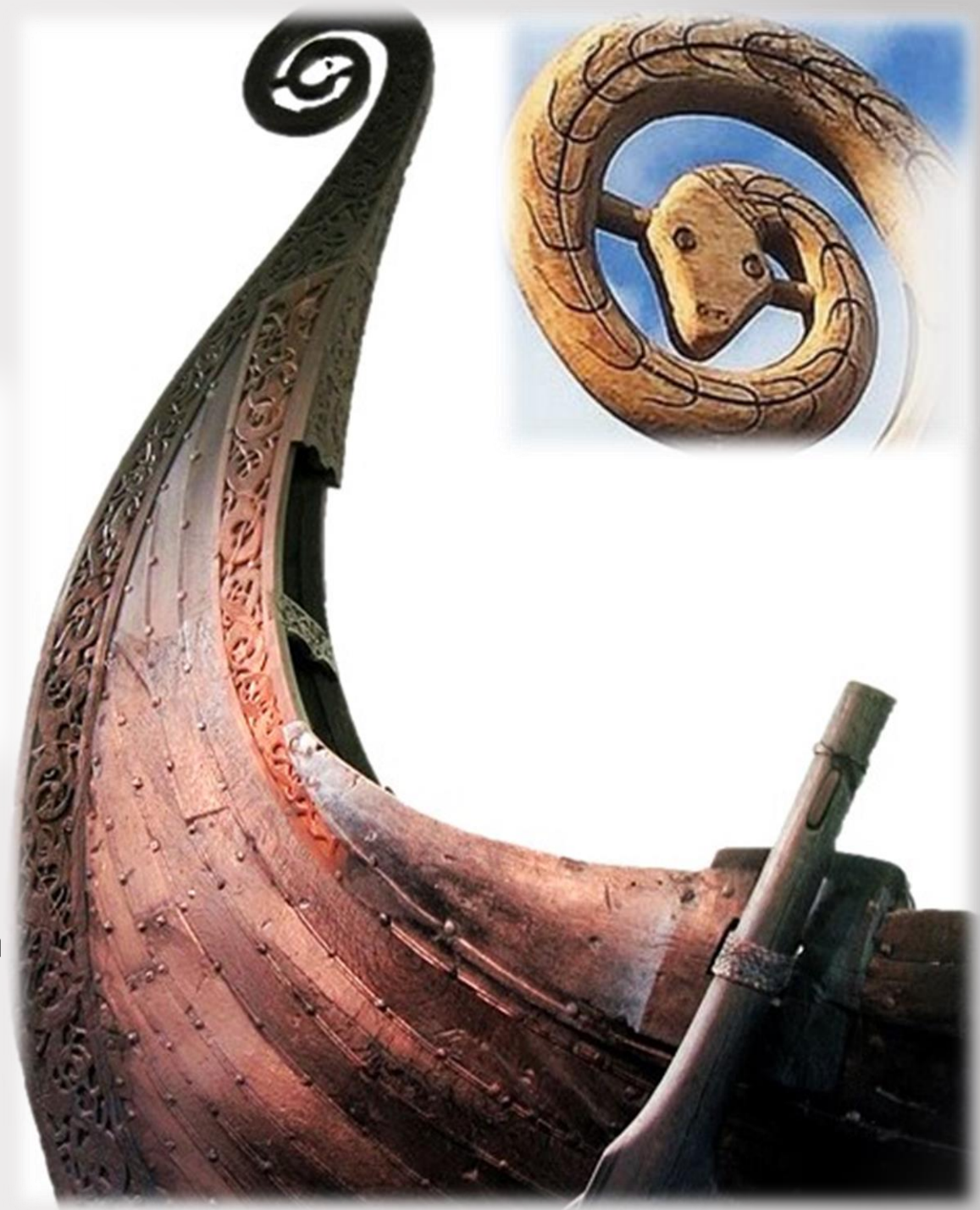
Kõrge staatusega kõladega kudumine jäi Euroopas naiste pärusmaaks kuni 12.-15. sajandini, kui üha enam kujunesid meestest professionaalsed kangakudujad ja järk-järgult keelati naistel tekstiilitootmine, mis on tõenäoliselt seotud nunnade rangema kloostrikorraga.

13. sajandi Pariisis anti välja eeskirju, milles öeldakse, et igasugune naise kootud siid on „vale ja halb; ja kui see leitakse, tuleks see põletada”. Kuid varases keskajas oli kõladega kuduvad naised oma oskuste poolest hästi tuntud ja austatud.

Alates 19. sajandist on etnoloogide ja arheoloogide huvi äratanud paljud kõlatöid sisaldavad leiud. Põhiosa leidudest on pärit viikingiaegsest Skandinaaviast – Björköst, Birkast, Lundist ja Osebergi laevalt.

Daderot. (2024). Oseberg ship, Kulturhistorisk Museum (Viking Ship Museum), Oslo, Norway.

https://et.wikipedia.org/wiki/Osebergi_laevmatus#/media/Fail:Oseberg_ship_-_IMG_9140.jpg

Vähemalt kümme kõlapaela leiti suurest matmiskünkast, mis avastati 1904. aastal Norras Vestfoldi maakonnas Tønsbergi lähedal asuvast Osebergi talust.

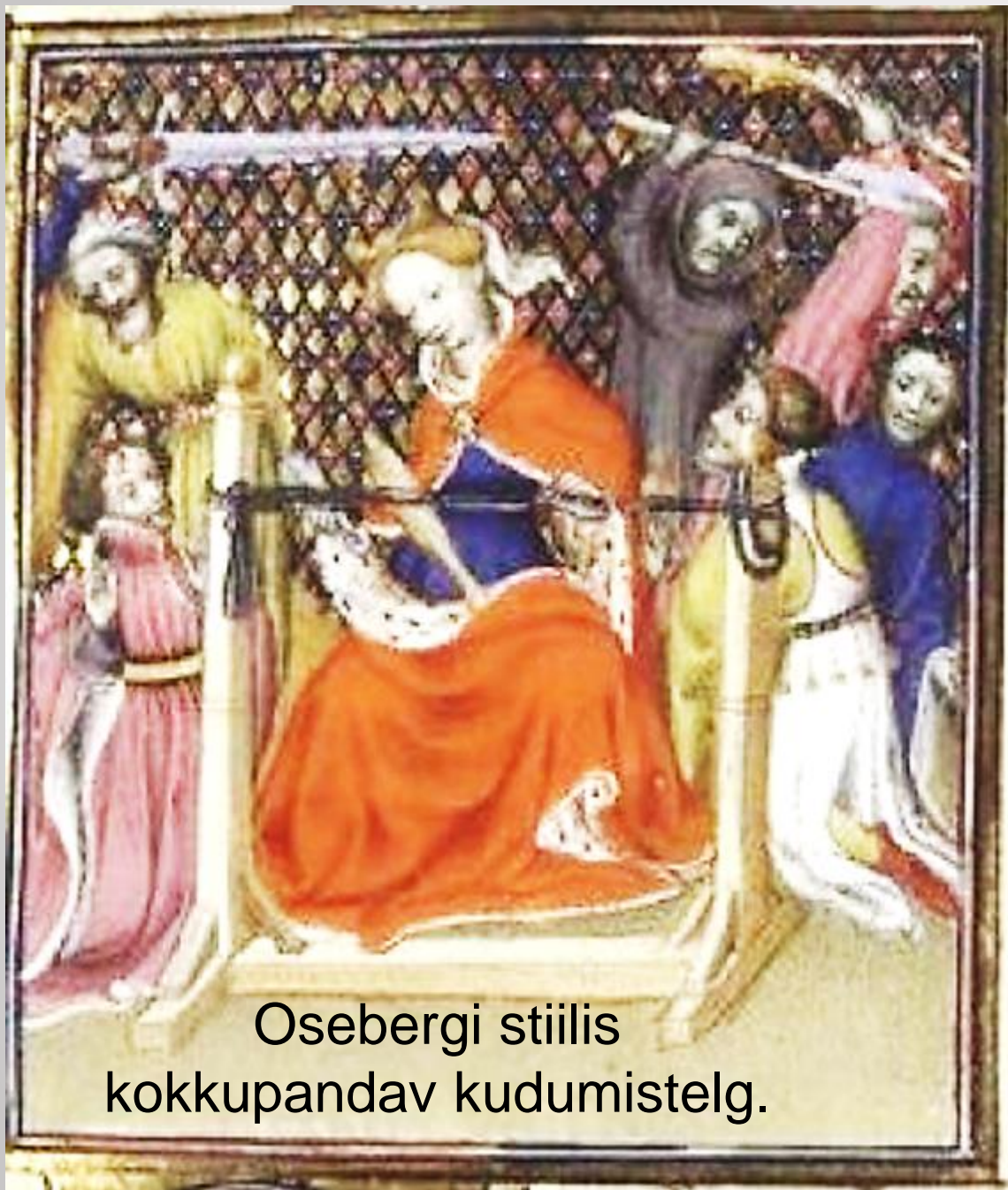
Osebergi kaevamise käigus ilmnesid leiud, mis pärinevad umbes aastast 834 pKr.

Laev ja osa selle sisust on välja pandud Oslos Bygdøy viikingilaeva muuseumis, teised asuvad lähedal asuvas ajaloomuuseumis.

Leidude hulgas olid nn Osebergi kangasteljed (raam), kõlaplaadid, mitmed kitsad vööpaelad, puidust käru, villane tekstiil, imporditud siidid ja kitsad seinavaibad.

Varasemad huaröövlid olid varem ära viinud väärtuslikke asju, kuid samas jätsid nad hea kraami maha!

Osebergi stillis
kokkupandav kudumistelg.

Osebergi leiud

Viikingiaegse kuninganna Osebergi laevamatuses oli terve kõlatehnika komplekt, mis sisaldas pooleldi kootud brokaatkõlapaela, oli seatud 52 kõlale, millest iga kõla mõõtmed olid $4,3 \times 4,3$ cm.

Oseberg 12L1 nime all tuntud kõlapael oli valmistatud siidist (või siidist & linasest) ja selle laius oli vaid 5 mm. Siidi kasutati Skandinaavias kõladega kudumisel nii palju, kuid piirkonda imporditi palju Kesk-Aasiast ja Lähis-Idast, eriti Birkasse, mis on umbes 540 km kaugusel tuntud kaubanduskeskus.

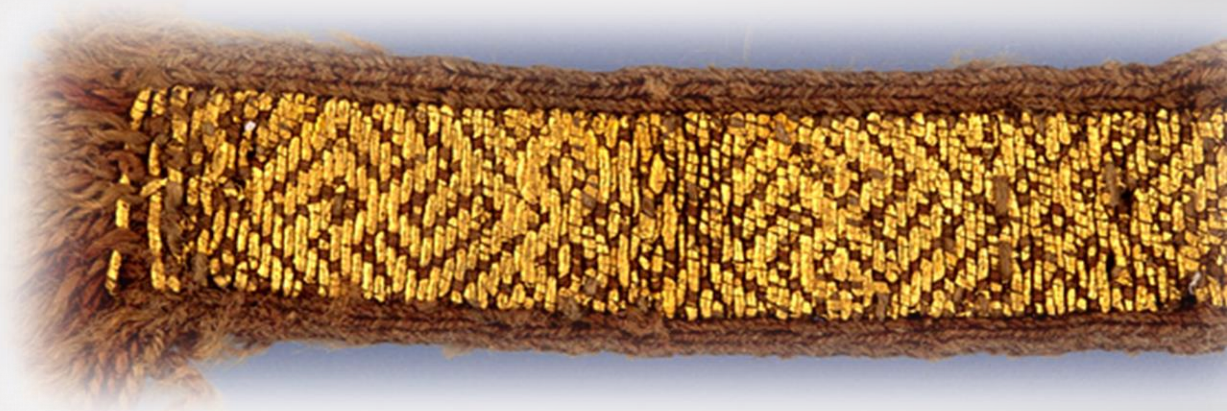
Lähivaade Osebergile 12L1, 834 AD

Birka tegutses kaubanduslinnana aastatel 750–960 pKr, tuues kaupu saamide kaugetest põhjapoolsetest piirkondadest Bütsantsi impeeriumisse ja kaugemalegi. Bütsantslased olid siidikasvatusega tegelenud paarsada aastat, enne kui Birka äri avas.

Siiditee kulgemine viikingiajal

- Euroopas hakati kõladega kuduma umbes meie ajaarvamise alguses.
- Skandinaavias said need traditsioonid alguse aastal 400 eKr.
- Soome vanim leid selles tehnikas on pärit 5. sajandist.
- Ristiretkede ajal on leitud kahevärviline geomeetrilise ornamendiga kõlavöö, mis on 27 mm lai. See leid tõendab, et selleks ajaks olid kõlatööd saavutanud väga kõrge taseme.
- Viikingiaegsetes kõlatöödes kasutati kuld- ja hõbelõngu.
- Tol ajal oli see naiste hulgas soosituim käsitööliik.
- Baltimaades on kõlatööd eelajaloolise päritoluga.
- Soomlaste esivanemad viisid kõlatööskuse kaasa Eestist.
- Eestis võib kõlatööd lugeda üheks vanemaks käsitööalaks, see pärineb peamiselt Lõuna-Eestist ning Saare- ja Muhumaalt.

Imporditud siidi võidi värvida enne Skandinaaviasse jõudmist, kuid samas oli ka viikingitel kasutada rohkesti värvaineid:

- madar punasele,
- sinerõigas ja indigo sinisele,
- luud kollasele
- ning värvid, mis saadi kanarbiku, kaselehtede, pohla, peenra, pähklite ja samblikega värvides.

Ilmselgelt oli viikingitel ka muid imporditud värvaineid, kuna on tõendeid, et esemeid on värvitud kermesi ja košenilliga, mis pärinevad lõunapoolsematest piirkondadest.

Siidiusside aretamise alguse õiget vanust on raske kindlaks teha: tundub, et kõik sai alguse Hiinast 2500/3000 eKr või Indiast 600 eKr. Kuid hiinlased hoidsid siidiniidi valmistamise saladust aegade jooksul, müües tooteid väga kõrge hinnaga.

Rooma impeerium tundis siidi, kuigi nad hakkasid seda tootma alles umbes 550 AC. Näib, et keisri Justinianuse mungad peitsid Konstantinoopolist pärit siidiusside mune mõnda pilliroogu. Vaid 1000 või 1100 AC levis siid üle Vahemere. Siiditootmine laienes Sitsiliast (Itaalia) teistesse Põhja-Itaalia ja Prantsusmaa provintssidesse.

Keskaegsete kultuurivormide allakäiguga 13. ja 14. sajandil muutusid keerukad ja värvikad kudumid üha haruldasemaks. Kõlatöid kasutati ainult ühevärvilise alusena kujundlike tikandimustrite ja hoolikalt kujundatud metallkaunistuste jaoks. Paljudel juhtudel kooti paelad kuue auguga tehnikas, kuna see tehnika loob äärmiselt stabiilsed paelad.

Hiliskeskajal minetas kõlatöö Euroopas oma tähtsuse. Paelad kooti vaid tarbeesemetena, enam mitte kaunistustena. Ka mustrid taandusid.

Kõlapaelu kooti 1500. aasta paiku veel Euroopa äärealadel rahvusliku käsitööna.

1800. aasta paiku rahvusteaduste uurijad huvitusid vanade tekstiilide algupära väljaselgitamisest. Selleks ajaks oli kõlatehnoloogia täiesti unustatud. Teati vaid, et muuseumides on täiesti tundmatud paelatehnoloogia esindajad.

Sakslanna Margarethe Lehmann-Filhesi eestvedamisel uuriti 1896. a. alates tehnoloogiaid põhjalikult ja tõsteti kõlatöö taas ausse.

Vanimad esmased kõlapaelad kooti esemete äärte kindlustamiseks, sest püsttelgedel kangast kududes oli vajadus kanga algus ja lõpp nõ kindlustada ja täitsid seetõttu puhtpraktiist eesmärki. Ajapikku kujunesid kõlavööd aga ka rohkelt kirjututeks kaunistuspaelteks. Kõiki vanimaid kõlade leide ei saa otseselt seostada kõladega kudumite valmistamisega. Nähtavasti paljud vanemad leiud viitavad eelkõige muudele kõlade kasutusviisidele, näiteks lõngade korrutamisele.

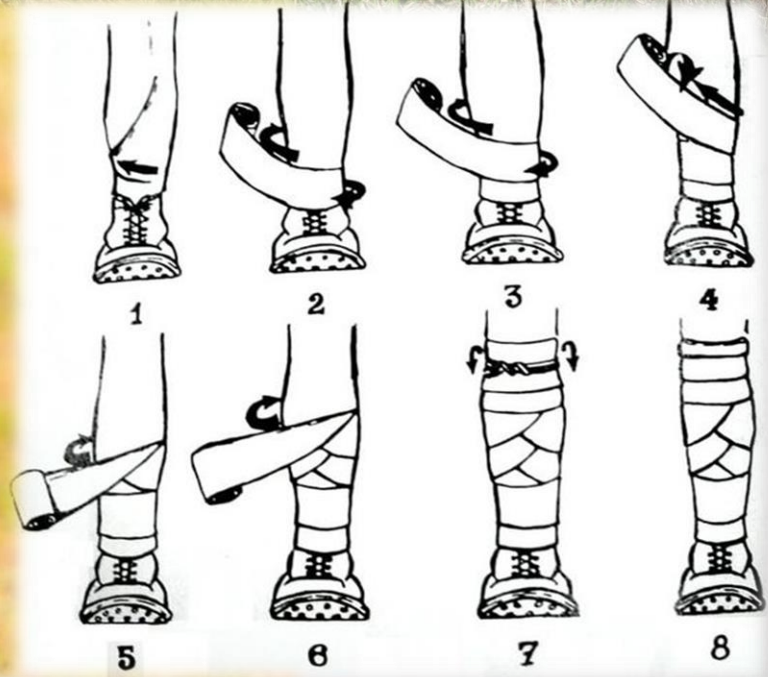
Kõlapaelte kasutamise kohta – kas nad olid eraldiseisvad kinnitusvööd või rõivaeset kaunistavad servapoogad – võib infot saada eelkõige leidude kontekstist.

Kõlapaelal võisid olla nii praktilised kui ka ilufunktsioonid, neid võidi kasutada paljudeks toiminguteks.

Tõenäoliselt oli rõivastel ja nende osadel ka kaitsemaagiline aspekt – riided ning ehted võisid kaitsta pahasoovijate, kurja ja ülekohtu eest.

Ilmselt olid kõlapaelad laialt levinud. Uhkeid paelu kandev inimene võis olla ühiskonnas tähtsal positsioonil, sest ilmselt kõik ei saanud endale lubada kallite vahenditega siniseks või punaseks värvitud lõngadest kootud paelkaunistusi.

Siiski olid kõlapaelad tõenäoliselt veidi odavamad ja kättesaadavamad kui suured värvitud villased riideesemed.

Kuna tekstiilitöid on läbi aegade erinevates piirkondades peetud naiste pärusmaaks, võib eeldada, et ka kõlapaelte valmistamine kuulus naiste tööde hulka. Otseseid märke kõlapaelte valmistajate sotsiaalsest staatusesest pole meieni jõudnud, kuid osavad meistrid võisid ühiskonnas ilmselt omandada võrdlemisi kõrge positsiooni.

Kuidas üldse eristada arheoloogilises materjalis erinevaid kõlapaelte valmistajaid?

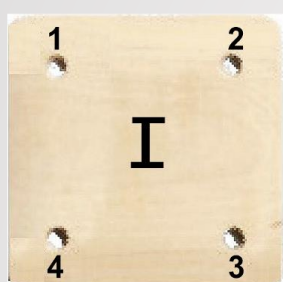
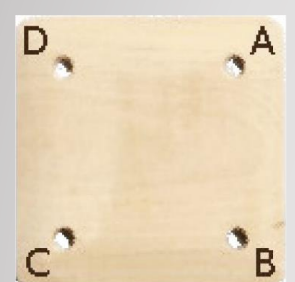
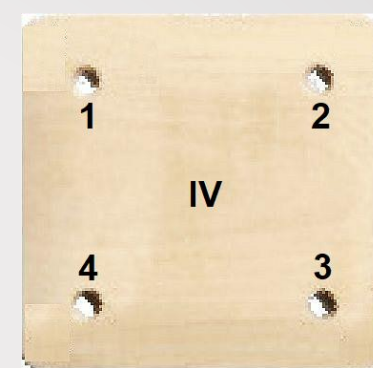
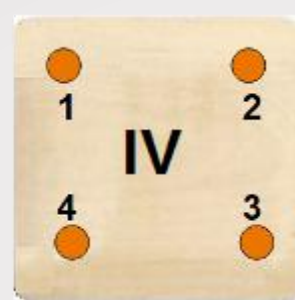
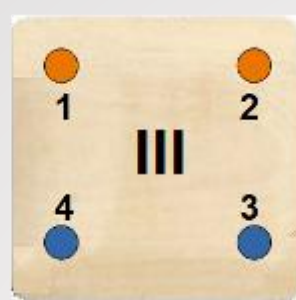
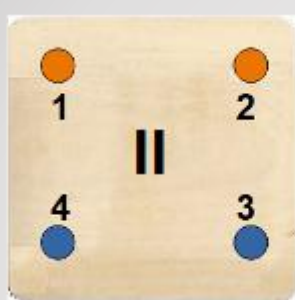
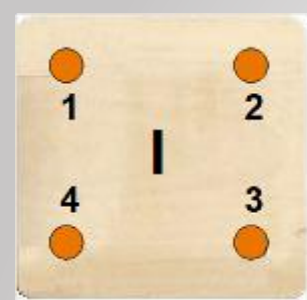
Kas kõlapaeltega kaunistatud rõivastes maetuid saaks pidada näiteks kas meistriteks selle tehnika alal või on nende rõivad kaunistatud kellelgi teise poolt valmistatud paeltega ning need peaks näitama eelkõige kandja jõukust ja staatust?

Kas oleks võimalik eristada käekirju? Teadmiste edasi andmist meistritl meistrile või vanemalt lapsele on võimalik tuvastada sarnaste mustrite ning tehnikate alusel, mis kanduvad edasi läbi aja või erinevate piirkondade vahel.

Kõlatehnika eeliseks on kindlasti see, et väheste vahenditega on võimalik teha väga erineva mustri ning välimusega paelu. Võimalus kõrvuti olevaid kõlasid ühekaupa keerata ja lõngadega manipuleerida loob pea lõputu mustrite varieerimise võimaluse.

Samas on see ka miinuseks, kuna paneb paika kõlade võimaliku arvu, sest väga suurt hulka lauakesi pole võimalik korraga käes hoida ja edukalt keerata. Seega on kõlatehnika hoolimata paljudest eelistest siiski sobilik kitsaste kangaste tegemiseks ning kuulub pigem vööde ja paelte valmistamise juurde.

KÕLATEHNIKA

OLEMUS

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
1	■		■		■		■		■
2		■		■		■		■	
3	■		■		■		■		■
4		■		■		■		■	
	\	/	\	/	\	/	\	/	\

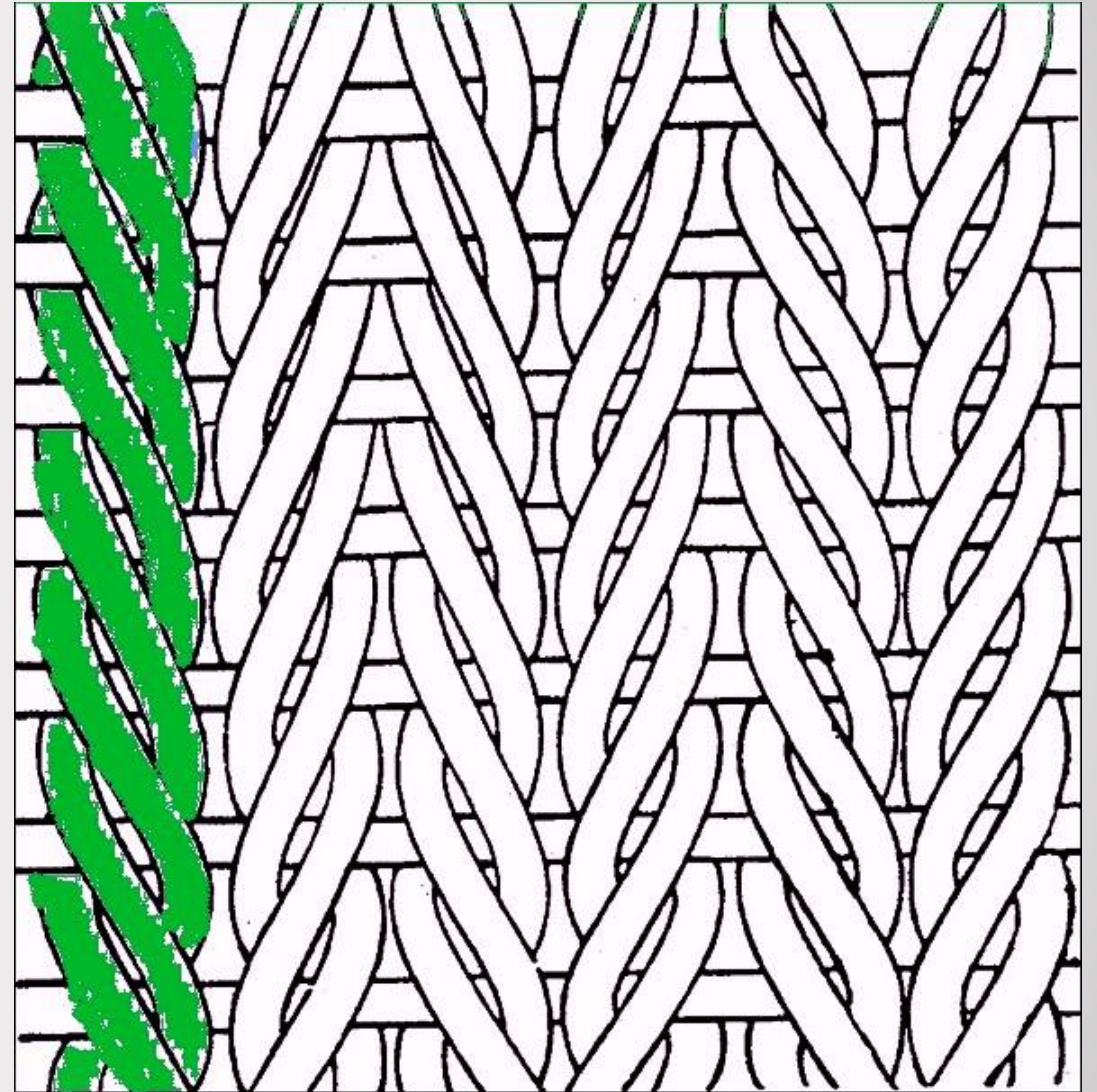
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
1	■	■	■			■	■	■	■
2		■		■		■		■	
3	■		■		■		■		■
4		■		■		■		■	
	\	/	\	/	\	/	\	/	\

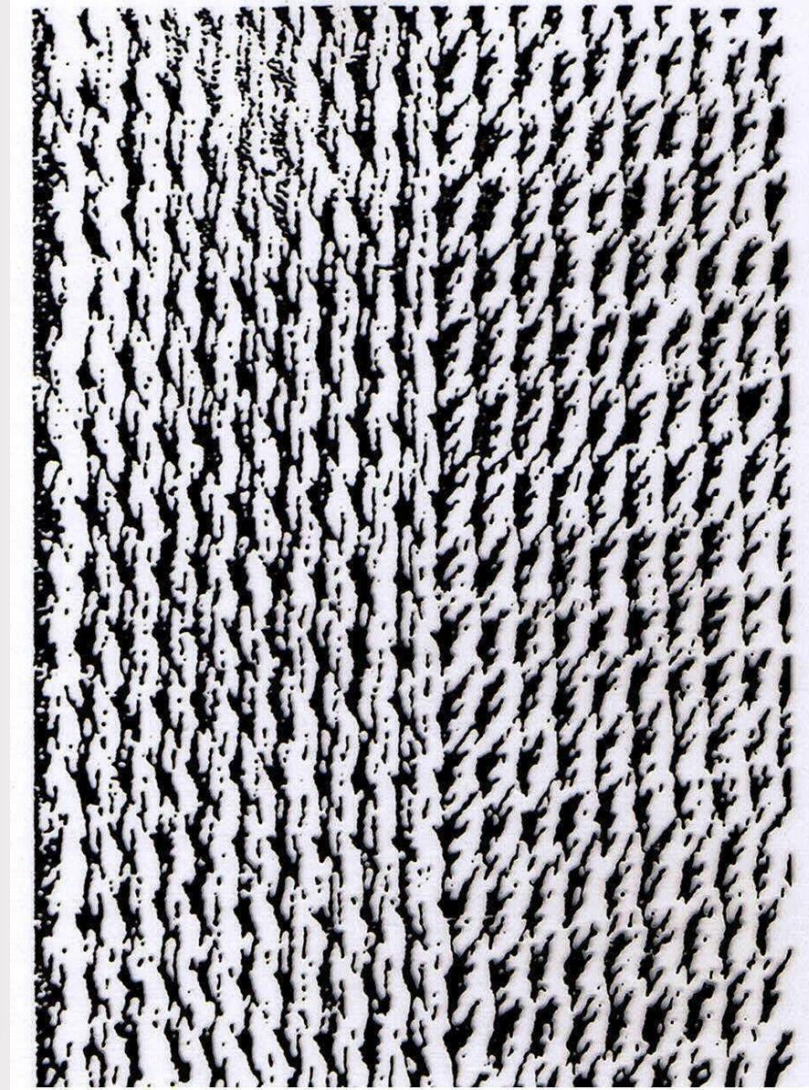
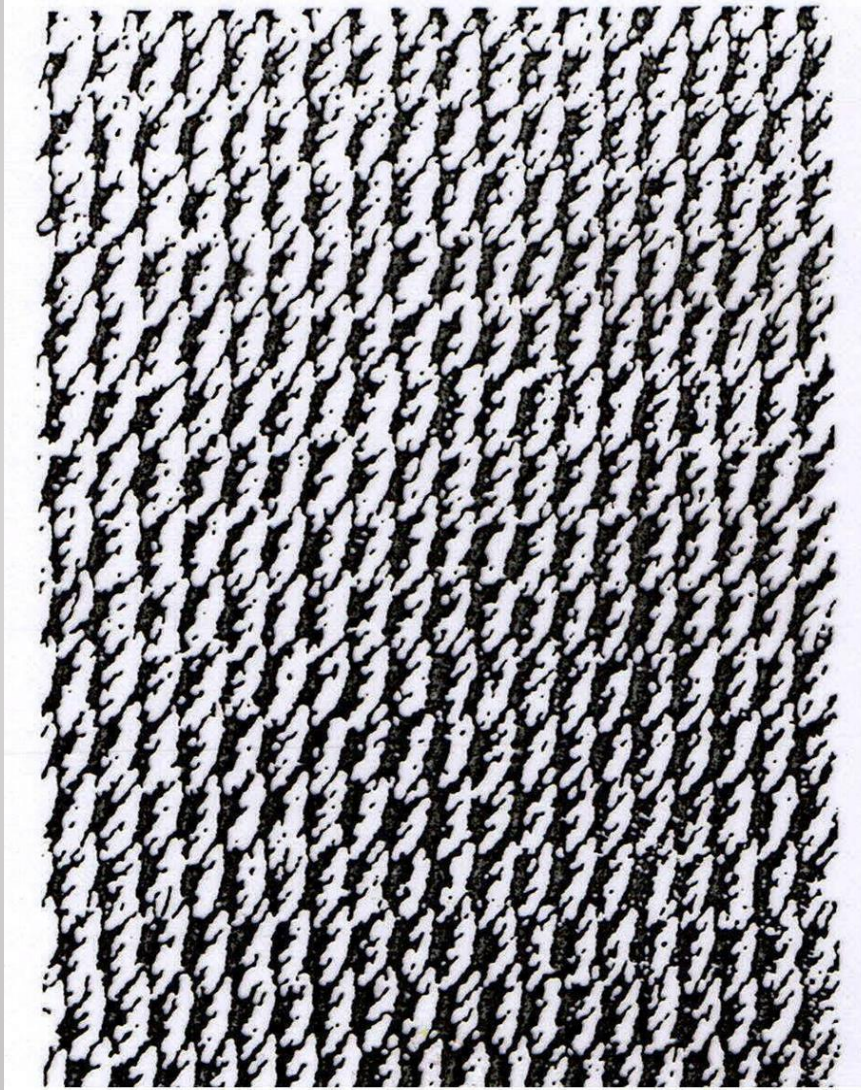

Kõlatehnikat on suhteliselt lihtne tuvastada ainulaadse keerdus faktuuri alusel.

Kõlatehnika tuvastamisel on oluline tähele panna kolme tunnust: kõlade olemasolu, keerdus pinnafaktuuri ning kõlade keeramise suuna muutuse korral tekkivaid jooni.

NB!

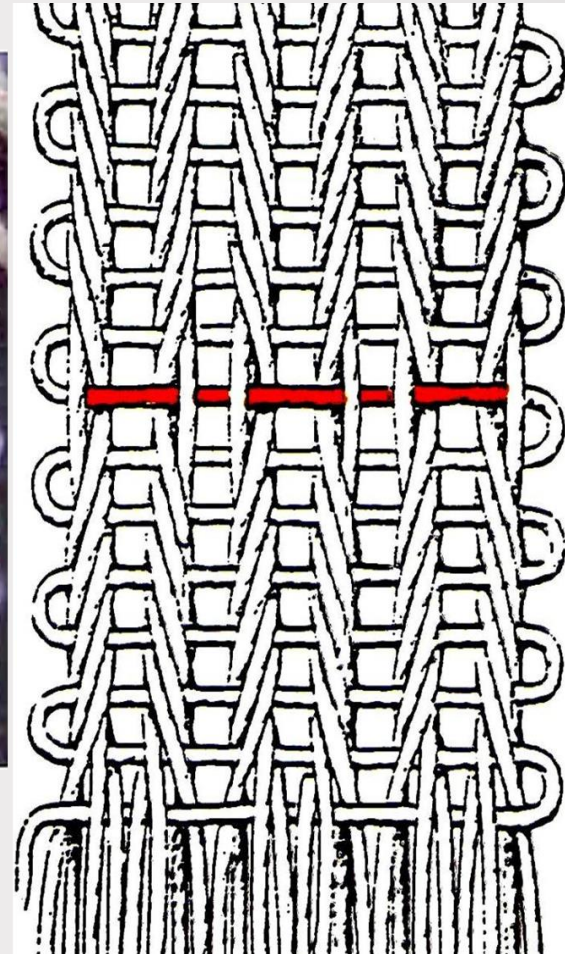
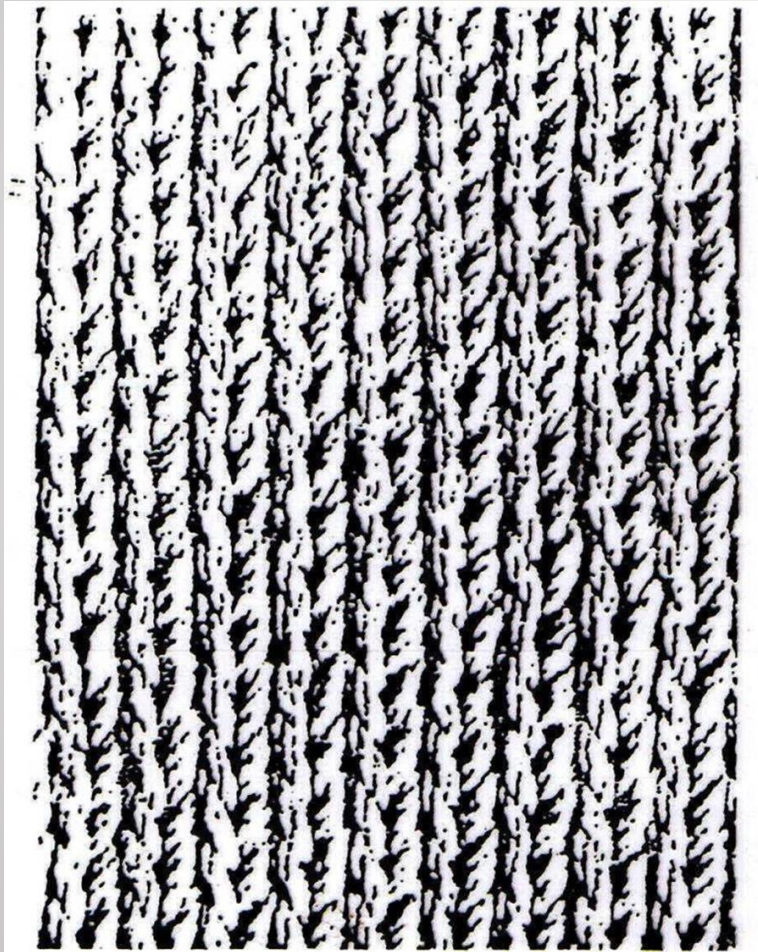
Kui kõikides kõlades on
lõnga rakendussuund sama,
siis kipub valmiv pael
spiraalsena keerduma!

\\ \\ \\ \\

KARSAS

Palmikpael

(risti üle tõstetud
kõlaplokkidega)

EESTI KÕLATÖÖD

Seni on kõlatehnikast kirjutatud ülevaatlikult. Kõlapaelad on Eestis kajastamist leidnud Helmi Kurriku artiklis „Kõlavöö Eestis“ (ERM-i Ar VII, 1932).

Eevi Asteli poolt 1998. aastal ilmunud raamatus „Eesti vööd“ on ülevaatlik kirjeldav ja analüüsiv peatükk kõlavööde ja – paelte ajaloost.

2010. aastal ilmunud raamatus “Meite Muhu mustrid” on peatükk Muhu kõlavöödest ja –pookadest + tegemisjuhend.

Raamat “Seto lavvaguvüü” tutvustab 17 setu vööd ja annab kudumisõpetuse.

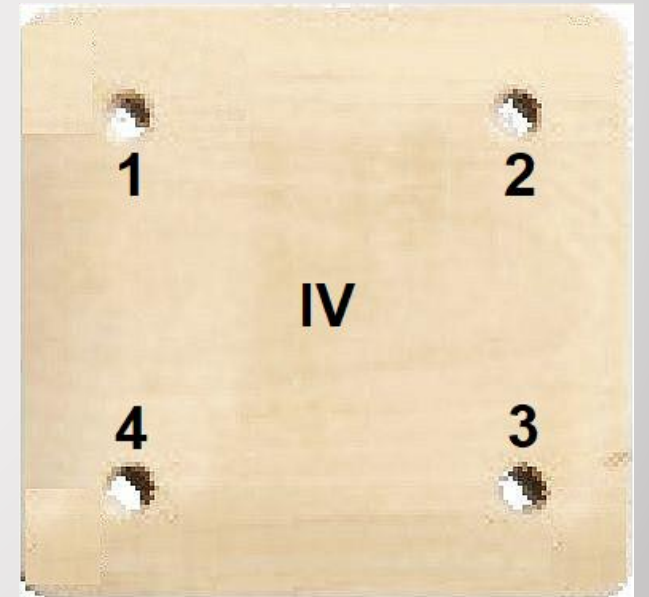
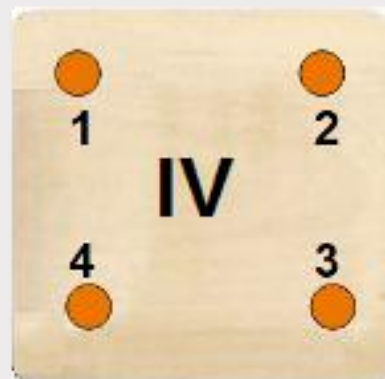
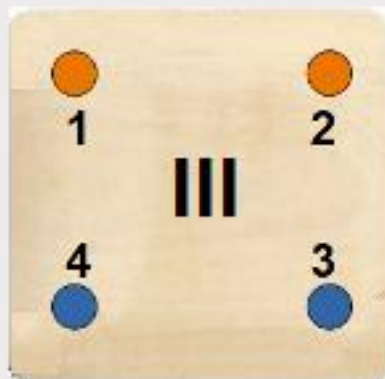
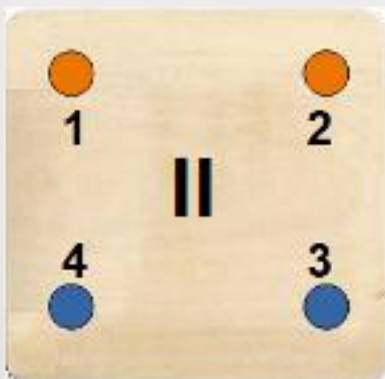
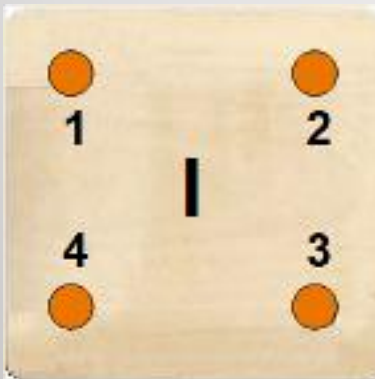
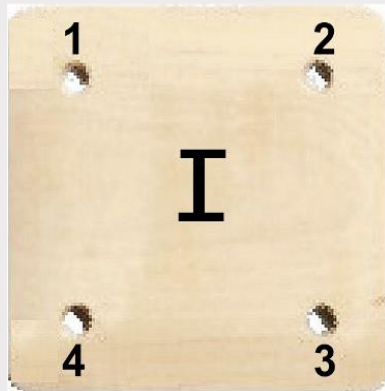
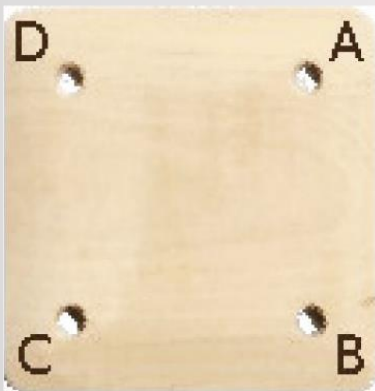

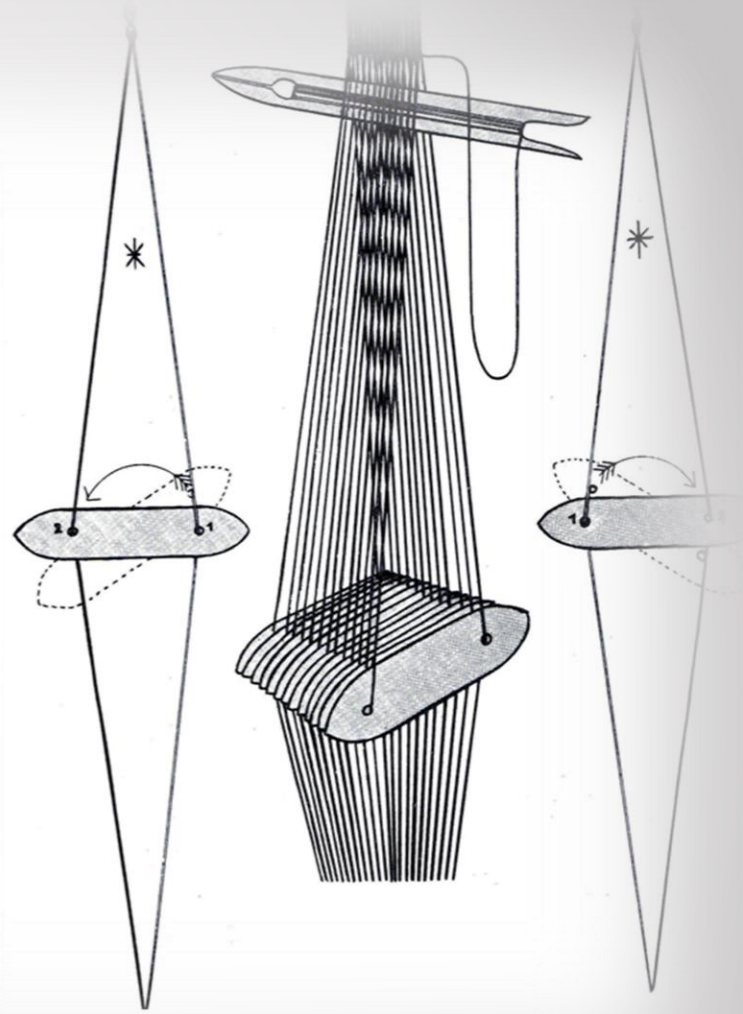
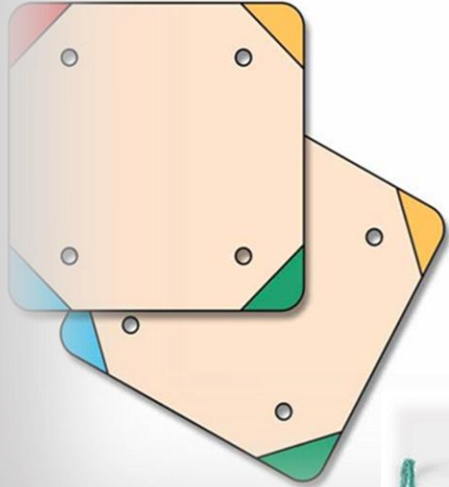
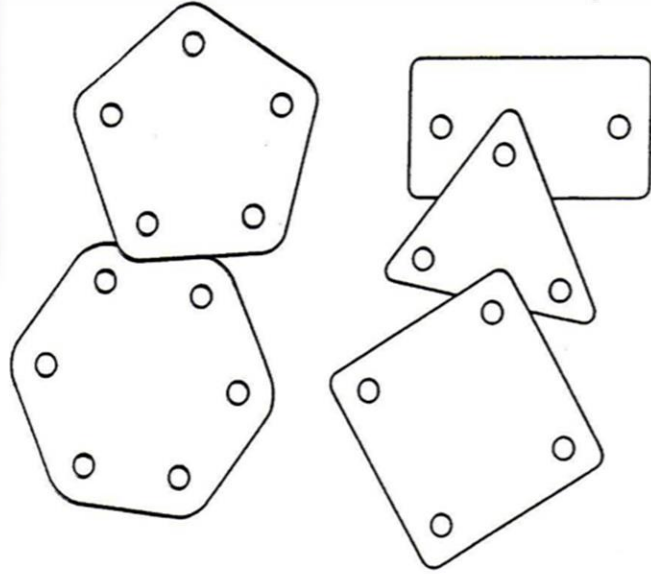
Eesti ala kõlatehnikat iseloomustav etnograafiline aines pärineb peamiselt 18. sajandi teisest poolest ja 19. sajandist. Kõladega kooti ülevisete ja seelikute ääriseid, võid ning ohje.

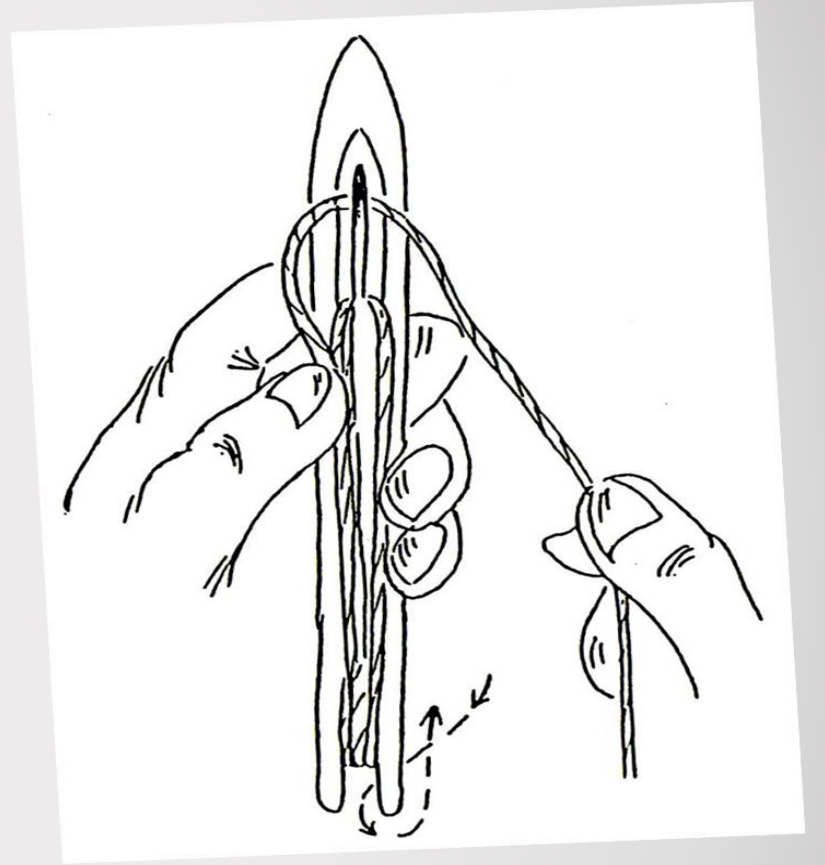
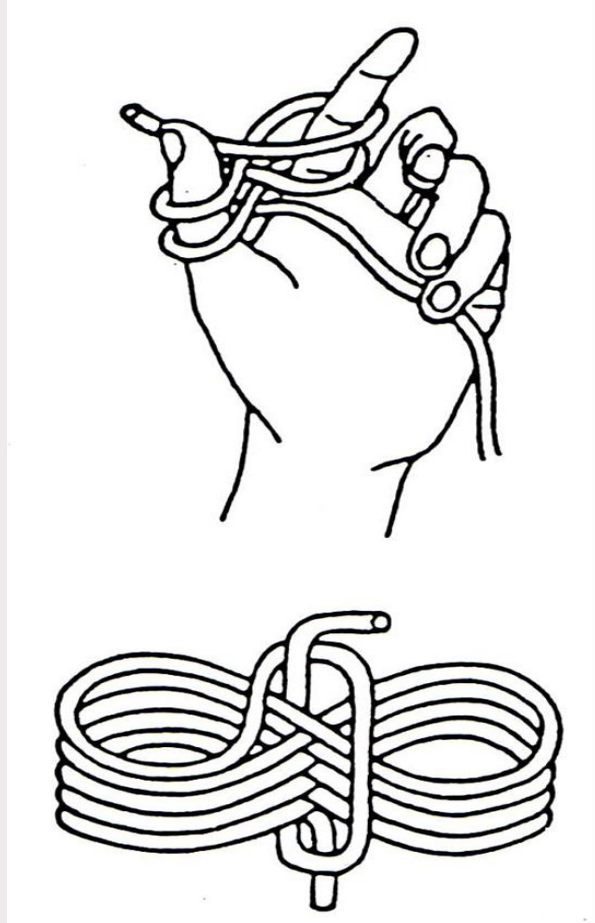
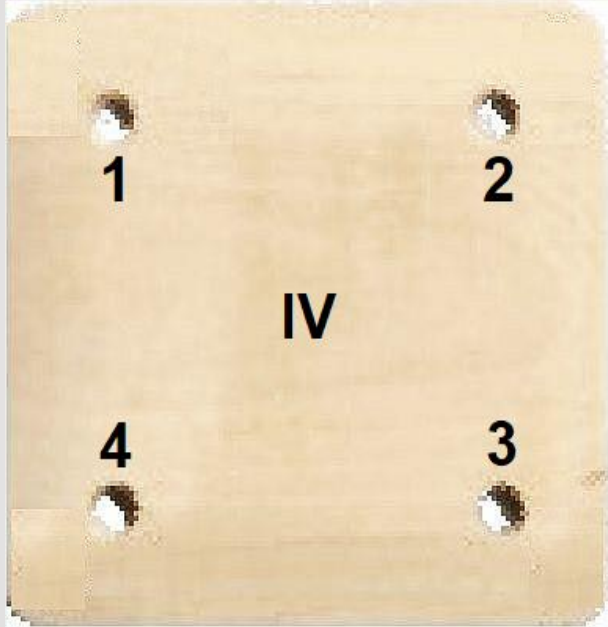
TÖÖVAHENDID

- Kõlad on väikesed, 5 x 5 cm suurused ja keskelt 3-5 mm paksused, äärtelt õhenevad lauad, mille igas nurgas on 4 mm läbimõõduga auk. Ümmarguste nurkadega kõlad on kasutusel olnud Muhus, äralõigatud nurkadega kõlad Hallistes ja Karksis. Augud on kõladesse lõigatud või põletatud. Ohjade kõlad on suuremad – 8 x 8 cm, aukude läbimõõt 1 cm. Kõlalaudade pind ja augud töödeldakse hästi libedaks. Kõlad valmistatakse tavaliselt kõvast siledast puust nagu lepp, saar, vaher, sarapuu jne.
- Nimetust KÕLA tarvitatakse mandril, Kodaveres on KLOPPNHED, Muhus ja läänerannikul (Karuse, Hanila) aga LAOSED ja Setumaal LAVVAKU.
- Koelõng on väikeses vihis, nn NUKK või NUKUKE, kui see lõpeb, siis sõlmitakse lõng "netsmete sõlmega".

- Umbes 1-1,5 küünra tagant seotakse kõlad kinni, et nad segi ei läheks, "*sest kidal ei tohi olla riket sees*", ja harutatakse sõrmedega tagumised otsad lähti. "*Siis saab vöö tasane ja ilus*" (Karksi).
- Baltimaades on kasutatud tavaliselt eelpool kirjeldatud nelja auguga kõlasid. Mujal on kasutatud ka viie-, kuue- ja kaheksakandilisi kõlasid. Kasutusel on olnud ka piklikud kahe auguga kõlad.

Kõigepealt mõõta paraja pikkusega lõimelõngad. See sõltub sellest, kui pikka kõlapaela soovitakse saada. Lõimed tuleb võtta soovitud vööpikkusest vähemalt 30 % pikemad, kuna kudumisel tõmbab lõim kokku. Igat värvi lõngu läheb vaja nii palju, kui on mustriskeemil seda värvi ruute.

Nii Muhus kui Läänemaal käsitleti kõlasid paarina. Muhus nimetati ühesuunaliste lõngadega kõlapaari *laikorraks* ning erinevate lõngasuundadega kõlapaari *keeruks*.

Tänapäeval tuleb lõngade kõladesse rakendamisel jälgida mustriskeemil olevat kõlade järjekorda, kõlaaukude numbrilist järjestust, lõngade värvi ja lõngade suunda kõlas.

Materjalid

töövahendid

Kõlapaelte puhul on väga oluliseks paela kvaliteedi ning välimuse määrajaks lõngad. Mida kvaliteetsem ja peenem lõng, seda parem ning ilusam tuleb pael. Lisaks villastele ja linastele materjalidele on kõlapaeltes kasutatud ka **siidi**, mida eksporditi Euroopasse vähemalt 6. sajandil e.Kr., sest seda on leitud Hallstatti rauaaegsetest matustest.

Inglismaal kasutati paelte kudumisel linast ja villast lõnga, kuid mustrit võidi paelale tekitada ka teisi kiude kasutades – näiteks hobuse sabajõhve ja metalli brokaatpaelte puhul.

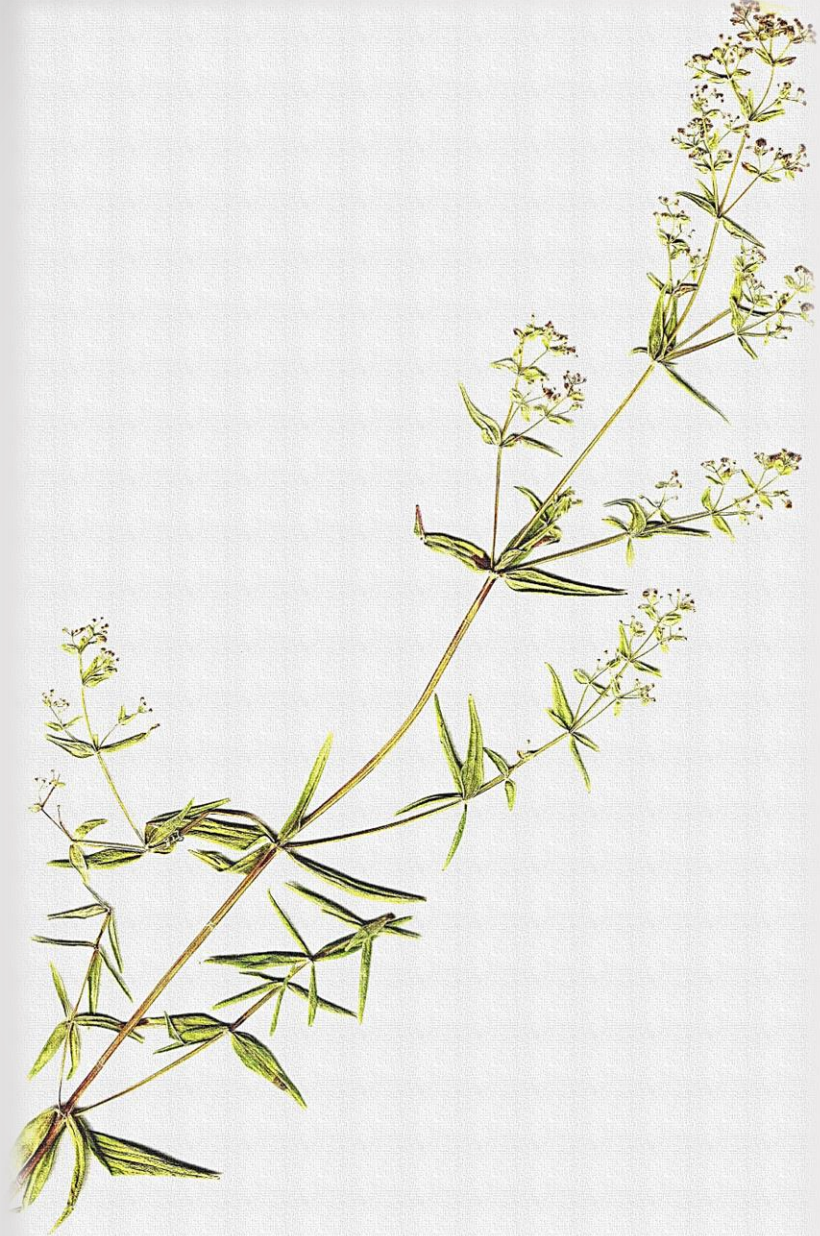
Lõimelõngad, mis läbivad kõlades olevaid auke ja millest moodustub kõlade keeramisel muster, peavad olema tugevad ning ei tohi katkeda. Lõimelõngad on Eesti leidude puhul enamasti erivärvilised ja villased, koelõng on tavaliselt ühevärviline. Enamjaolt on kude samuti villane, kuid võib esineda ka taimsest materjalist (näiteks linane) lõngu.

Koelõng viiakse kõlade keeramise abil tekitatud lõimelõngade vahelikust läbi ja see kinnitab lõimelõngadega tekitatud mustri. Tavaliselt kõlapaelas koelõnga märgata ei ole, kui just pole muudetud kõlade keeramise suunda ja sellega seoses koelõng vöö teatud osades esile toodud. Samas on üksikute paelte puhul koelõng mänginud mustri moodustumisel olulist osa.

On tõenäoline, et kõlapaeltes kasutatud lõngad olid sageli värvitud, mis andis võimaluse jätta mulje värvikirevast riietusest hoolimata sellest, et ülejäänud rõivastus oli naturaalses toonides.

Eesti muinasaegsete haualeidude põhjal võib arvata, et kõige hinnatum rõivaesemetes kasutatud värv oli ilmselt sinine, mida saadi lõuna poolt sisse ostetud ja eelnevalt töödeldud sinerõikast.

Kõrgelt austatud oli kindlasti punane värvitoon, mida näiteks muinasajal saadi värvimadarast (*Galium Boreale*). Samas on madaraga töötlemine väga tooraine- ning ajakulukas ja seega oli punane kangas üsna kallis.

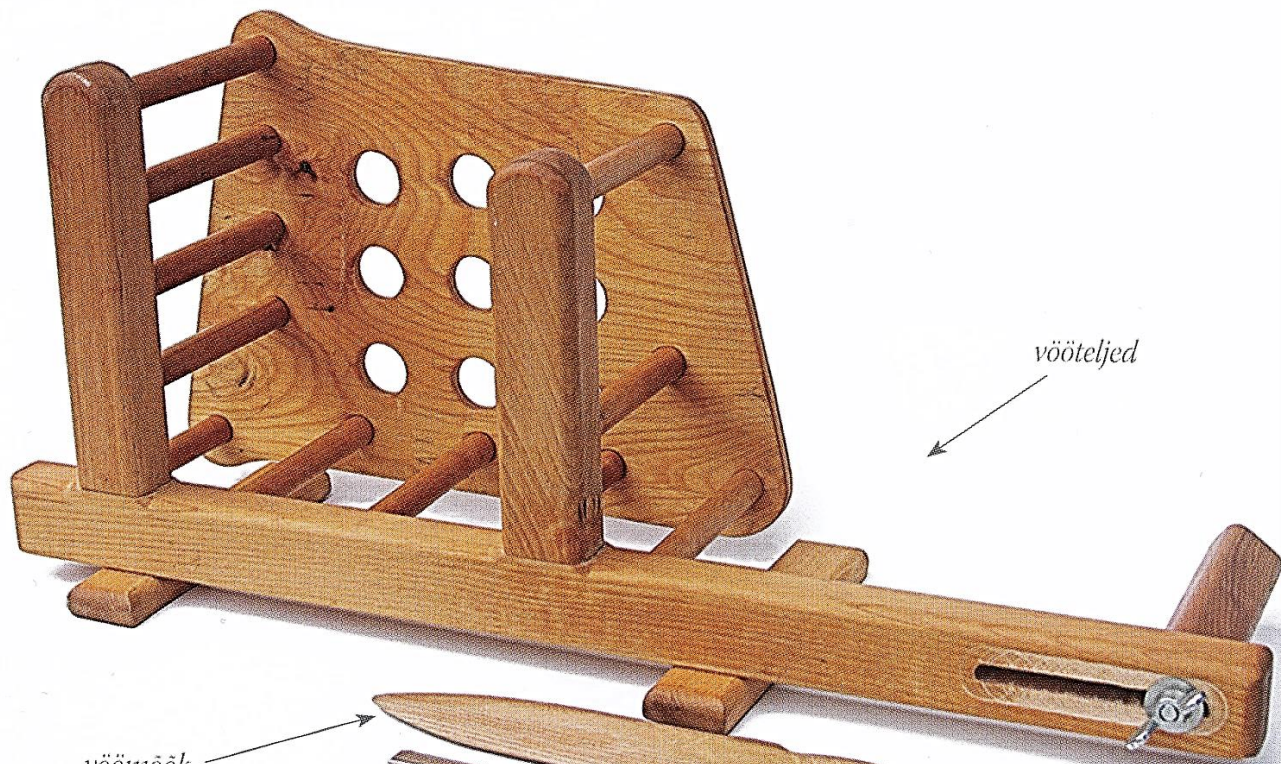

vöoteljed

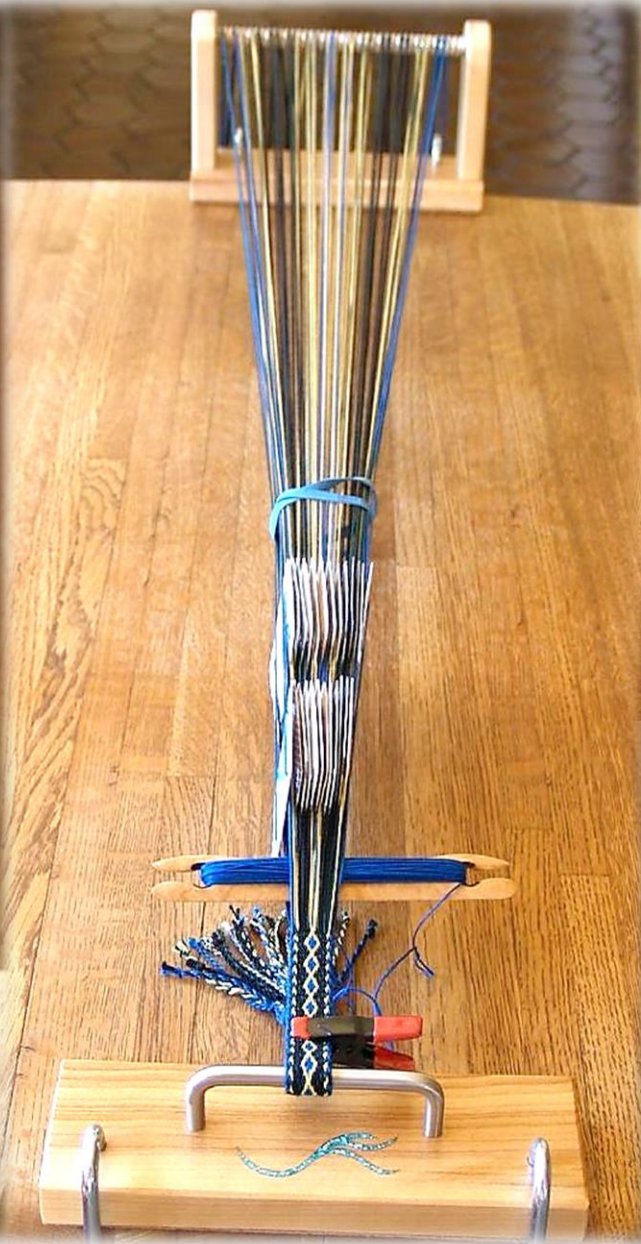
vöömök

pitskruvi laua külge
kinnitamiseks

EESTI

Eesti alal pärinevad kõladega kootud ääraste ja vööde esimesed leiud 12.-13. sajandist. Alates 12. sajandist muutuvad kitsad ühe- või kahevärvilised äärised nii Ida-Lätis kui ka Lõuna-Eestis geomeetrilise ornamendiga laiadeks vöödeks. Vanimaks näiteks on Rõuge Virunuka külakalmistult pärinevad kõlavöö tükid 12. – 14. sajandist, vööd kasutati tagapõlle ülalhoidmiseks.

Lõuna-Eesti happeline pinnas on aidanud säilitada eelkõige villast materjali, lisaks on nii villast kui ka linast tekstiili meie ajani hoidnud metallehete või -kaunistuste konserveerivad omadused. Üldjuhul keskaegsed paelad enam metalli ei sisalda, välja arvatud Siksälä kalmistu leiud.

Vastseliina Siksälä kalmistult
AI 5104:IV 29

Kõlatehnikat tunti üle kogu Eesti.

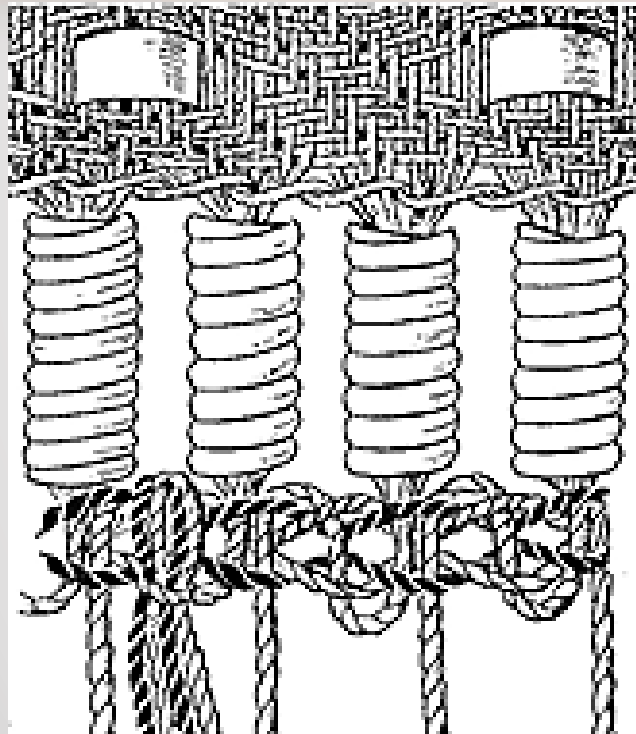

Ave Matsin.
Siksälä kalme leidude
põhjal taastatud sõba.

I at. teisel poolel ja II at. alguses kujunes Läänemere idakaldal ja Soome lahe ümbruses välja komme kinnitada väikestest pronksspiraalidest ja -rõngakestest mustrid rõivale või põimida need kangasse kudumise käigus.

Seda on peetud iseloomulikuks just läänemeresoomlastele – eestlastele, soomlastele, karjalastele, vadjalastele ja liivlastele. Skandinaavlased ja slaavlased taolist kaunistusviisi ei tundnud.

Spiraalide ilmumine Eesti arheoloogilisse materjali on dateeritud üldjoontes 3. sajandisse ehk siis nooremasse rooma rauaaega, mil nad levivad ka meie lõunapoolsete naabrite balti hõimude hulgas.

Spiraale on leitud tarandkalmetest üle Eesti ning ilmselt on neid kasutatud kaelakeedes koos helmeste ja ripatsitega lükituna nöörile või pronkstraadile.

Muinasaegsete paelte puhul on tunnuslikuks jooneks pronksspiraalid, mida leidub Kaberla ja Küti paeltes ning lihtsam ornament.

Küti AI 2731: 14a (üleväl), AI 2731: 14b

Kaberla AI 5104:IV 29

Eesti esimesed rõivafragmendid, mis on kaunistatud spiraalidega, pärinevad 11. sajandi algusest.

Kõige pilkupüüdvamad ja rikkalikumad pronkskaunistused on dateeritud peamiselt 12. sajandi lõppu ja 13. sajandi algusesse.

Peale sakslaste vallutusi ja ristiusu vastuvõtmist on hakanud komme vähehaaval hääbuma ning spiraalid üha enam asenduma tinuliste ja helmestikandi ehk kudrustükiga.

Lõuna-Eestis on see protsess toimunud aeglasemalt.

Peamiselt kaunistasid oma riideid pronksiga naised. Kõige rohem on teada pronksspiraalkaunistustest põlledes ja sõbades servades ning erinevatel peakatetel. Vähem on andmeid teiste ülerõivaste, nt umbkuubede või seeliku servades, kuuekaeluste või kätiseavade ilustuste kohta. Samuti on spiraale lükitud nii kaelakeedesse kui kasutaud neid vööehetes ja -otstes. Meeste haudade kõige iseloomulikumaks leiuks on mõned spiraalid jalgade piirkonnas, mis pärinevad ilmselt erinevatest vööehetest või paelaotstest.

Kukruse naine

Pole teada, millal sõba siinmail kasutusele tuli. Siiski võib oletada, et sõbataolist riidetükki tarvitati ammu enne seda, kui see arheoloogilises materjalis nähtavaks saab.

Kõige varasemad pronksspiraalidega kaunistatud sõbaleiud Läänemere idaregioonis pärinevad latgalite aladelt ja on dateeritud 7.–8. sajandi vahetusse. Sealsetel aladel on see olnud peamiseks pronksiga kaunistatud naiserõivastuse osaks.

Ornamendi moodustavad balti hõimudele omased pronksklambrid ning spiraale põimiti tavaliselt vaid lõimelõngadesse otstes ja nurkades.

Pronksspiraalid ehk
vaselised

Setu peavöö

Pronksspiraalidega sarnanevaid kaunistusi võib veel tänapäeval kohata seto naiste peavööde otstes – narmad on spiraalselt üle mähitud ja mõnikord võretaoliselt kokku köidetud.

Sarnane spiraalne mähkimisviis ilustab ka mitmeid 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alul kootud seto kõlavööid.

Muinasaegsed rõivad tegid kauniks
kõladega kootud äärispaelad ja vööd.
Kõlapaelad on ääristanud peaaegu kõigi
uhkemade pealisrõivaste ning sõbade ääri.
Need on kas kohe kanga külge kootud või
hiljem peale õmmeldud.

Konkreetne tõestus kõlatehnika levikule siinkandis on ainukesed muinasaegsed kõlad Lõhavere linnamäelt, mis on dateeritud 13. sajandi algusesse (AI 4133:2274:76) ja paelajäänused, mida on leitud kõige enam Jõugalt, sh kaks geomeetrilise ornamendiga kõlapaela fragmenti (AI 3713 VII: 27; 5100: 81).

Nendest esimene, 12. sajandi algusesse dateeritav leid on vanimaid selles tehnikas valmistatud paelakatkeid Eestis.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI
1	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
2	■	■	■	□	□	■	□	□	■	■	■
3	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
4	■	■	■	□	□	■	□	□	■	■	■
	\\	\\	\\	\\	/	\\	\\	/	\\	\\	\\

PÄRNU-JAAGUPI
Parisselja 14. saj.

Kõlatehnikat harrastati üle-Eestiliselt, kuid nende paikkondlik levik oli üsna erinev.

Seelikute ja ülevisete ääraste nimetuseks on pook ehk veerik. Hallistest ja Setumaalt on teateid, et meestevööd kootakse kõladega, naistevööd tihvaga; Muhus kooti kõladega naiste vöösid.

Peamiselt Lõuna-Eestis kasutati pulma- ja kirikusõitudel punasepõhjalisi, tumeda äärejoone ja kirjaga kõlaohje.

18. sajandi teisel poolel ja 19. sajandil kasutati kõlatehnikat vööde kudumiseks vaid mõnedes paikkondades:

Lõuna-Viljandimaal, Lõuna-Pärnumaal, Setumaal ja Muhus.

Sõbade ja kõrikute poogad

Kagu-Eestis palistasid vanemate ühevärviliste sõbade servi kõladega kootud poogad ehk veerikud, mis on kas kangalõimesse seatud kõlade abil vahetult sõba külge kootud või eraldi valmistatuna äärde kinnitatud.

Eestist on tuntud üht üsna haruldast kõlapaela varianti, mida Põhjamaade kirjanduses tuntakse sõba äärtesse õõskanga kudumise tehnikana.

Selleks on “voolikuna” kootud kõlapael. Selle juures jääb kas pool, või terve kõlapael seest õõnsaks.

Voolik ehk õõnes kõlapael on 0,5 – 0,7 cm laiune ja enamasti kootud 4 – 5 kõlaga. Sageli on vooliku üks külg punane, teine sinine, või on ainult 2 – 3 äärjoont punased.

Kõlatööd kuuluvad eesti käsitöö vanima vara hulka, pärinedes peaaesjalikult Lõuna-Eestist ja Saare- ning Muhumaalt. Eestis tuntud kõlatöid võib tehnika ja mustri järgi jagada kolme rühma:

- **Esimesse rühma** kuuluvad õõnesvööd, mis esinevad Lõuna-Eesti sõbade pikikülgedel äärispaelana.

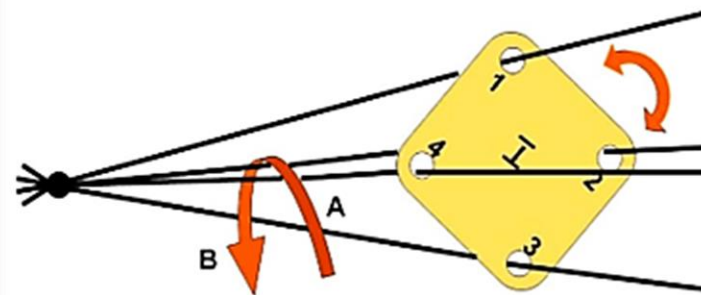
Rannu, Hargla ja Helme piirkonnas on nad juba telgedel sõba äärte külge kootud.

Setumaal on nad aga külge õmmeldud ja õõnes on ainult väline äär, kuna seesmine on ühekordne nn poolõõnes pael.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII
1	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	○	○	○	○	■	○
2	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	○
3	■	■	■	■	■	■	■	○	○	○	○	■	○	○	○	○	■	○
4	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	○

õõnes

SETU
poolõõnes sõba pikikülje pook

Petseri poolõõnes pook ERM A295:31

Lisaks õõnes kõlapoogale on Lõuna-Eesti sõbade ja kõrikute servades ka selliseid pookasid, mille kudumisel on igas kõlas 4 lõnga või 2 lõnga. Sellised poogad on enamasti sinise ja valge triibulised või ruudulised.

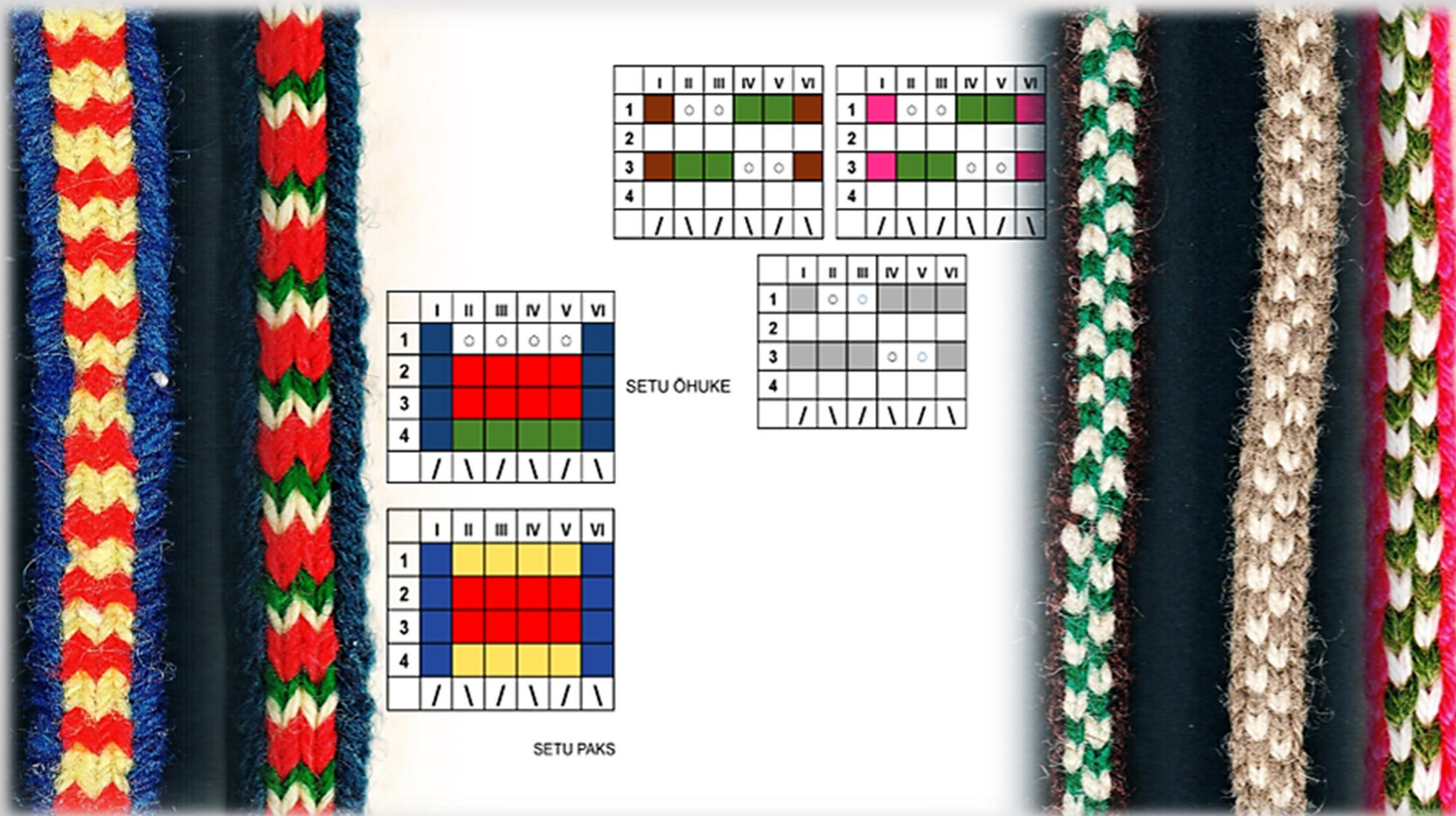

Setumaal kandsid kõlavöösid mehed pükstel kantava särgi peal. Seda vööd nimetati poissa vüöks ehk lavvakutega vüöks. Kombeks oli, et abielumees jättis vööotsad rippuma paremale küljele, poiss ehk *tsura* vasakule küljele.

Vööd on kitsad, harilikult 0,8 – 1,2 cm laiused ja 150 – 227 cm pikkused. Vöö otstes on lühikesed lahtised narmad või tutid. Mustri poolest on vööd sarnased, keskosa on põikitriibuline ning mõlemas servas on üks ühevärviline pikitriip. Harvem on vöö üleni pikitriibuline või on pikitriibulise vöö keskosas peenike kalasabakiri. Kasutatud on paljusid erinevaid värve.

Setu vööd jagunevad kudumise viisi järgi paksuks ja õhukeseks. Paksu vöö kudumisel on igas kõlas 4 lõnga, õhukesel 2.

- Teise rühma moodustavad setu meestevööd, nn paksud ja õhukesed.

Poogad Hallistest, Karksist, Kõpust ja Viljandist on ühed vanimad kõladega kootud esemed. Poogad on õmmeldud sõukese, sõpu äärde või musta kõrdi ehk seeliku alla.

Poogad on kootud väga peenest ja keerdus villasest kahekordsest lõngast ning kahekordsest linasest koelõngast. Varemalt kasutati taimedega, hiljem aniliinvärvidega värvitud lõngu.

Vanema pooga kiri koosneb kolmest osast:

- keskmine osa on kirjaga,
- alumine laiem,
- ülemine kitsam ääreosa üht või mitut värvi juttidega.

Kirja osas on looklev joon. Enamasti on poogad kootud 8 kõlaga. Loogeline kiri keskel on kootud 3 – 4 kõlaga, igas kõlas 2 lõnga. Kiri on valge või värviline.

Uuematel musta kõrdi äärde õmmeldud pookadel kiri puudub. Need on kas üleni punased ühe sinise äärejoonega allservas, vahel ka keskel või üleni sinised. Uuemad poogad on kootud nelja lõngaga kõlas.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
1	■	■	■	■	■	■	■	■
2	■	■	■	■	■	■	■	■
3	■	■	■	■	■	■	■	■
4	■	■	■	■	■	■	■	■
	\\	/	\\	/	/	/	\\	/
	■	■	■	■	■	■	■	■
	■	■	■	■	■	■	■	■
	■	■	■	■	■	■	■	■
	■	■	■	■	■	■	■	■

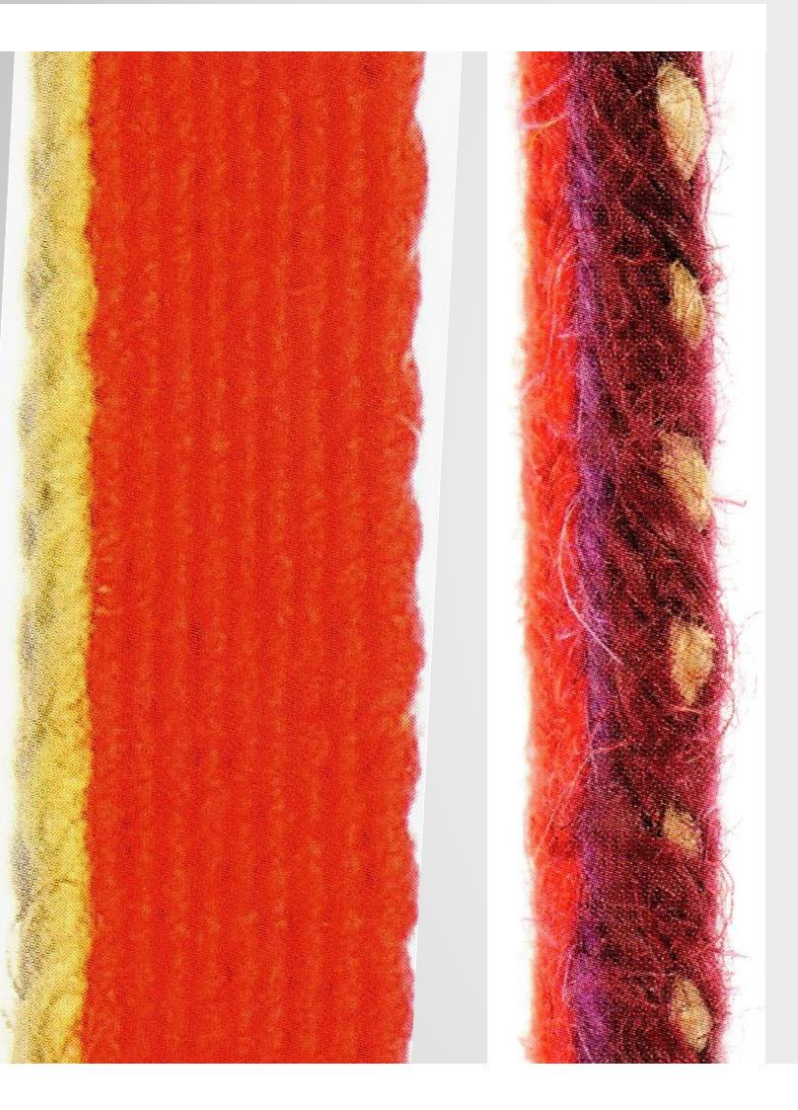
PAISTU
pook

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
1	■	■	■	■	■	■	■	■
2	■	■	■	■	■	■	■	■
3	■	■	■	■	■	■	■	■
4	■	■	■	■	■	■	■	■
	\\	\\	\\	\\	\\	\\	\\	\\
	■	■	■	■	■	■	■	■
	■	■	■	■	■	■	■	■
	■	■	■	■	■	■	■	■
	■	■	■	■	■	■	■	■

HALLISTE ERM 2078
alus ehk alumine pook

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
1	Yellow	Red	Red	Red	Red	Red	Red	Red	Red	Red
2	Yellow	Red	Red	Red	Red	Red	Red	Red	Red	Red
3	Yellow	Red	Red	Red	Red	Red	Red	Red	Red	Red
4	Yellow	Red	Red	Red	Red	Red	Red	Red	Red	Red
	\	\	\	\	\	\	\	\	\	\

	I	II	III	IV	V	VI	VII
1	Purple	Red	Red	Red	Red	Red	Red
2	Purple	Red	Red	Red	Red	Red	Red
3	Purple	Red	Red	Red	Red	Red	Red
4	Purple	Red	Red	Red	Red	Red	Red
	/	\	/	\	/	\	/

	I	II	III	IV
1	Red	Red	Dark Red	Dark Red
2	Red	Red	Dark Red	Dark Red
3	Red	Red	Dark Red	Dark Red
4	Red	Red	Dark Red	Dark Red
	\	/	\	/

HALLISTE VM 9037
pook

VILJANDI ERM 4159
UNDRUKU aluspael

KARKSI ERM 4158
puuk kõrdi veere alla

Halliste ja Karksi kihelkondades kandsid mehed kitsast 1 – 2 cm laiust kõlavööd talvel valge kasuka, suvel pikk- kuue peal. Kõlavöö kohalik nimetus oli *ööke*, *üüke* või *puidik*. Kui vöö rahvarõiva osana kadus, kooti neid 19. ja 20. sajandi vahetusel veel veimedeks. Neist kihelkondadest on ilmselt kõlavöö levinud ka Saarde, Helme, Paistu, Viljandi, Põltsamaa, Rõngu, Karula ja Võnnu kihelkonda. Paistus nimetati sellist vööd mulgi vööks.

Vööde pikkus on 150 – 170 cm, Viljandis leidub ka 240 – 270 cm pikkusi. Pikemad on meeste, lühemad poiste vööd. Vööd on kootud 2 – 5 värvis 12 – 21 kõlaga ning kiri on sümmeetriline. Vööde otstes on tutid.

Tulenevalt tehnikast, saab Eesti alade vööd jaotada kolmeks:

1. Esimene tüüp: kõlas 4 lõnga, kõlasid keeratakse ühes suunas.
2. Teine tüüp: osades kõlades 4 lõnga, kirjaosas 2 lõnga, kõlasid keeratakse ühes suunas.
3. Kolmas tüüp: kõlas 4 lõnga, kirja moodustamiseks keeratakse kõlasid vaheldumisi ette- ja tahapoole.

Kolmandasse rühma kuuluvad mitmesugusel teel kirjatud kõlapaelad. Kasutatud on neid seeliku ja särgi pookadeks, naiste ja meeste vöödeks ning ohjadeks. Tehnikate järgi võib neid jaotada kolme alaliiki.

1. Lihtsamad.

Neli lõnga igas kõlas, keskmine kõlapaar moodustab kalasabakirja pikitriipude vahel. Kasutati meeste vöödeks Karksis, Hallistes, Saardes, Helmes, Paistus, mujal harva.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV
1	red	blue	blue	blue	red	red	green	green	red	red	blue	blue	blue	red
2	red	blue	red	red	red	red	green	green	red	red	red	red	red	red
3	red	blue	red	red	green	green	yellow	yellow	green	green	red	red	blue	red
4	red	blue	red	red	red	red	green	green	red	red	red	red	blue	red
	/ \	/ \	/ \	/ \	/ \	/ \	/ \	/ \	/ \	/ \	/ \	/ \	/ \	/ \

KARKSI ERM 4159
meeste ÜÜKE

Esimest tüüpi vööde kiri on kas täpiline, triibuline või kalasabataoline. Vöö põhivärv on enamasti punane, triibud äärtel ja keskel erinevat värvi (kollased, rohelised, roosad jne)

Teist tüüpi vöödel on kas ainult keskel või ka äärtes looklev motiiv, mis oli ka mulgimaa pookadel. Loogad on seatud paralleelselt ritta või sümmeetriliselt vastamisi.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV
1	Blue	Red	White	Green	White	Red	White	Yellow	White	Red	White	Green	White	Red	Blue
2	Blue	White	Red	White	Red	White	Yellow	White	Red	White	Green	White	Green	White	Blue
3	Red	Red	White	Green	White	Red	White	Yellow	White	Red	White	Green	White	Red	Red
4	Red	White	Green	White	Green	White	Red	White	Yellow	White	Red	White	Red	White	Red
	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	\
	Blue	Red	Green	Blue	Green	Red	Red	Yellow	Yellow	Red	Red	Green	Red	Red	Blue
	Blue	Red	Red	Blue	Red	Red	Yellow	Yellow	Red	Red	Green	Green	Green	Red	Blue
	Red	Red	Red	Blue	Red	Red	Yellow	Yellow	Red	Red	Green	Green	Green	Red	Red
	Red	Red	Green	Blue	Green	Red	Red	Yellow	Yellow	Red	Red	Green	Red	Red	Red

SAARDE ERM A 120:33
pükste pael

Kolmanda tüübi

puhul tuleneb muster
kõlade keeramisest
vaheldumisi teatud
arv ühes suunas ning
sama arv

vastupidises suunas.

Nii moodustuvad
ristid ja/või rombid.

Sellel vöötüübil
erinevad vöö parem
ja pahem külg.

Põhiliselt Karksis, kuid ka mujal tuntud ristirombi-
kirjalised vööd.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
2	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
3	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
4	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘
	↙	↙	↙	↙	↙	↙	↙	↙	↙	↙	↙	↙
	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘
	↙	↙	↙	↙	↙	↙	↙	↙	↙	↙	↙	↙
	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘
	↙	↙	↙	↙	↙	↙	↙	↙	↙	↙	↙	↙

Pöörata kõiki kõlasid 5-6x ühes ja 5-6x teises suunas
KARKSI RISTI-ROMBI KIRI ERM 3421

Saaremaal kooti kõladega seelikupooki Püha, Mustjala, Valjala ja Karja kihelkonnas. Poogad kooti seeliku triipude värvides ja Püha igas kihelkonnas on oma iseloomulik värvi- ja kirjakompositsioon. Pookades eraldub keskmine kirjaosa, ülemine kitsam ja alumine laiem äär.

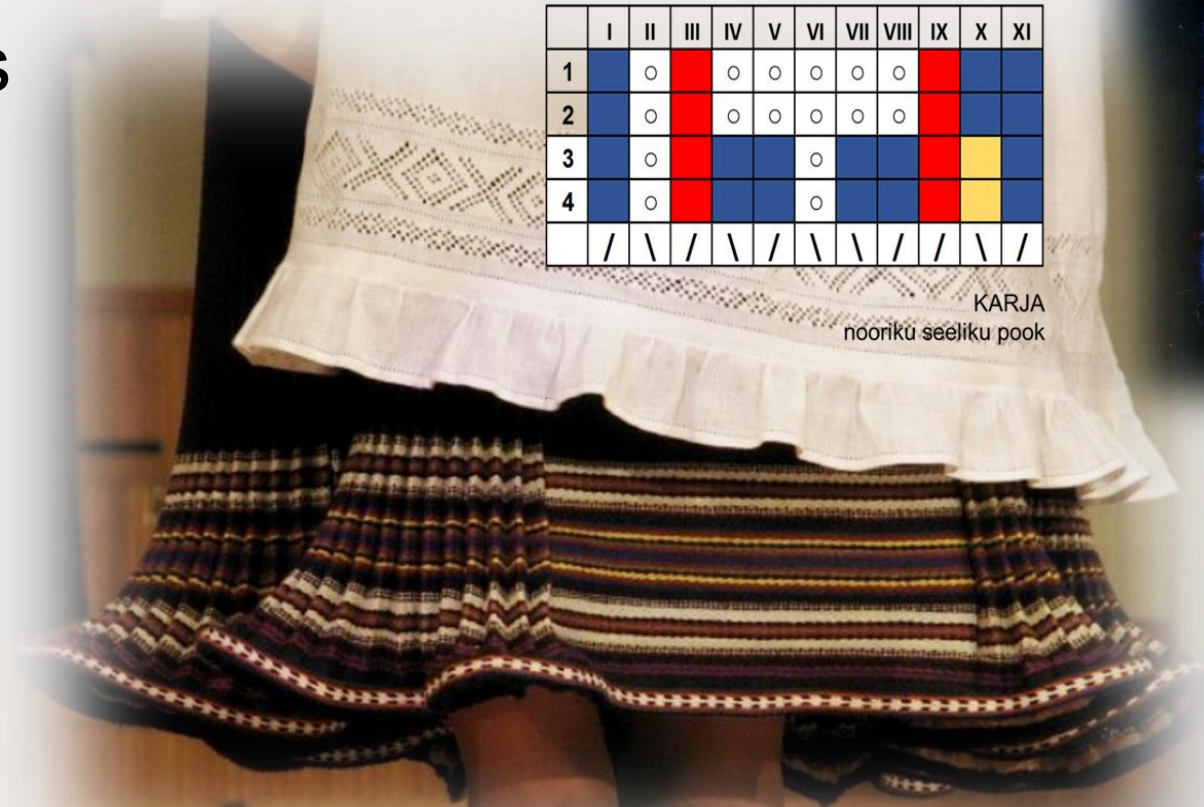
ERM A291:331 Püha

ERM A509:2010 Mustjala

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI
1	■	○	■	○	○	○	○	○	■	■	■
2	■	○	■	○	○	○	○	○	■	■	■
3	■	○	■	■	■	○	■	■	■	■	■
4	■	○	■	■	○	■	■	■	■	■	■
	/	\	/	\	/	\	\	/	/	\	/

KARJA
nooriku seeliku pook

Muhus on kõladega kootud naiste võid ja seelikupooki. Teatavasti on muhu seelikute ja põlledede puhul varasemalt domineerinud tumepunane värv ning aja jooksul on see muutunud järjest heledamaks, oranžist kollaseni. Samades toonides on ka vööd ja poogad.

Vööd nimetatakse ka *vööpaelaks* ning pooga kohalik nimetus on *ai*.

Vööde laius on 1,2 – 2 cm, enamasti 2 cm ning pikkus kuni 10 m. Lõimeks on vanematel vöödel jämedam, uuematel peenem villane lõng ja koeks linane niit. Kiri on vöödel sama ning selle nimetus on *hark ja hanesilm*.

3. Neljalõngaliste kõlade kõrval esinevad kahelõngalised kõlad, mida siin tuleb nimetada kirjakõladeks. Tüüpiline näide selles tehnikas on Muhu vöö.

b) Risti-rombipael.

Muhus ja Mulgimaal esinenud vööde kudumisel moodustavad keskmised kõlad ristide ja rombidega kirja. Muhus oli selle nimetuseks

„ark ja anisilm”

(hark ja muster hanesilm). Selle paela puhul jagunevad kõlad servakõladeks (I – IV ja XI – XIV) ja kirjakõladeks (V – X).

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1	orange	yellow	orange	orange	orange	black	black	orange	orange	orange	yellow	orange
2	orange	yellow	orange	white	white	white	white	white	white	orange	yellow	orange
3	orange	yellow	orange	black	black	orange	orange	black	black	orange	yellow	orange
4	orange	yellow	orange	white	white	white	white	white	white	orange	yellow	orange
	\	/	\	\	/	\	/	\	/	/	\	/
	orange	yellow	orange	black	black	orange	orange	black	black	orange	yellow	orange
	orange	yellow	orange	orange	orange	black	black	orange	orange	orange	yellow	orange
	orange	yellow	orange	black	black	orange	orange	black	black	orange	yellow	orange
	orange	yellow	orange	orange	orange	black	black	orange	orange	orange	yellow	orange
	orange	yellow	orange	black	black	orange	orange	black	black	orange	yellow	orange
	orange	yellow	orange	orange	orange	black	black	orange	orange	orange	yellow	orange
	orange	yellow	orange	black	black	orange	orange	black	black	orange	yellow	orange

MUHU ERM 4820
vöö

Muhu vööde otsad on omapäraselt viimistletud. Kõlapinna lõppemisele järgneb labane põiming (naritsetud öö ots), sellele omakorda lõngaga ümbermähitud osa (seotis), mis lõppeb tutiga (tutt).

Vanemad aiad jagunevad tavaliselt 3 ossa: keskmine kirjaosa, ülemine ja alumine äär tumedate (must v pruun) põikijoontega ja alumisel real veel lisaks 2-realine 2 – 4 värvist kalasaba- ehk kalarookiri. Keskmisele kirjaosale on muutumatult üle võetud vöökirj, kuid musta asemel on roosa või kollakas kirj kootud kollasele põhjale, mistõttu on kirj vähemärgatav.

ERM A290:1142 Muhu ai

Uuemate aiade
laius on 1,2 – 2
cm. Aiadel kadus
keskelt vöökiri,
asemele tulid
värvilised
(roosad,
rohelised,
punased) jutid ja
täpid ning 2 – 4
värvis
kalasabatriibud.
Allääres on kahe
reas kalasabakiri

Kõige hilisemad aiad on
2,5 – 3,5 cm laiused ning
ilma kirjata.

Kogu pind on ühevärviline,
vaid alumises servas on
kaks erinevat värvi triipu.
Sellised aiad roositakse
ehk tikitakse villase
lõngaga lilltikandit.

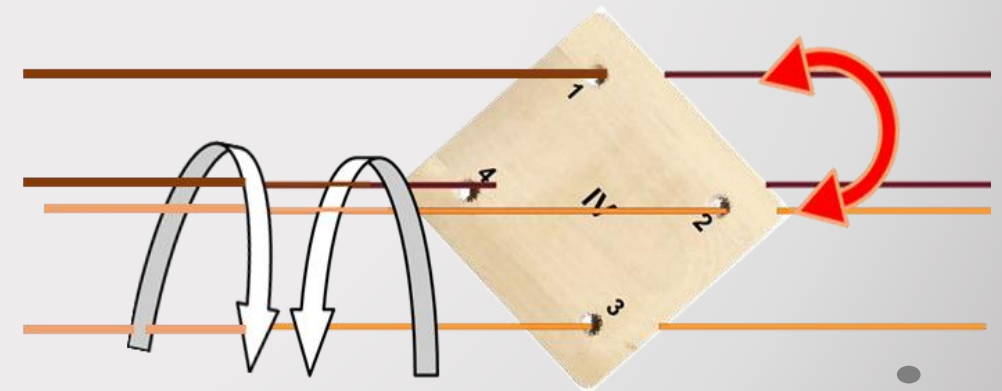
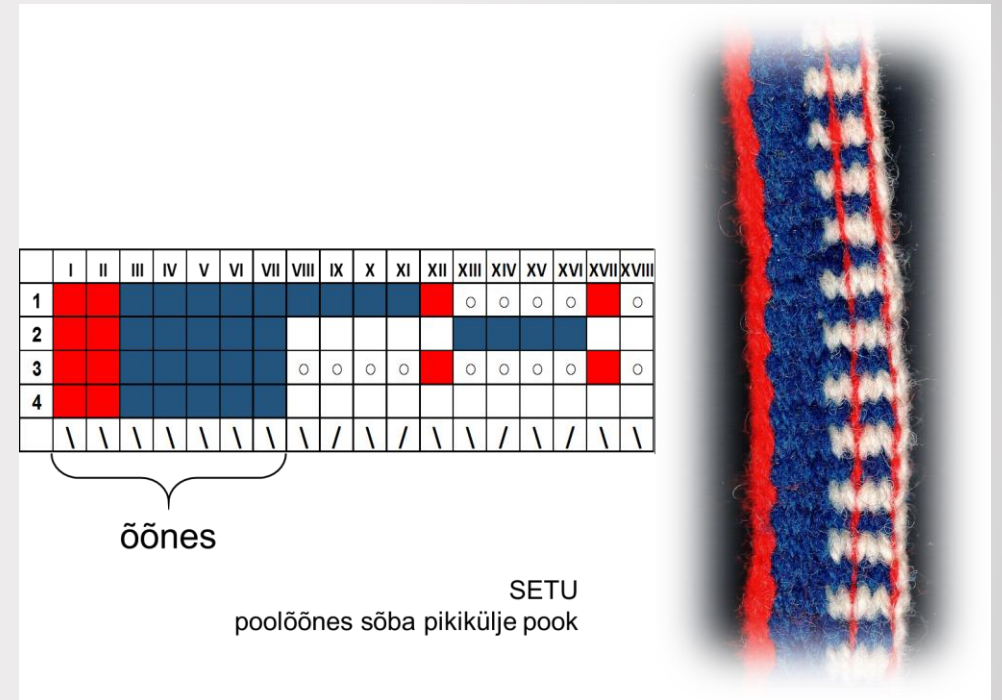
Poolõõnes ja õõnes kõlapael.

Poolõõnes kõlapaela puhul jagunevad kõlad kahte plokki: I–IX ja X–XIII.

Esimene plokk kõlasid on külje peal ja neid keeratakse poole ringi kaupa kord enda poole ja kord endast eemale.

Teine plokk seisab ühel nurgal, tekitades lõimelõngadest kaks vahelikku, ning neid kõlasid keeratakse veerand ringi kaupa kord enda poole ja kord endast eemale.

Koelõng alustab sealtpoolt, kus on vähem lõimelõngu, läheb läbi ülemise vaheliku ning tuleb kohe alumisest tagasi.

Setumaal on kõladega kudumist kirjeldatud järgmiselt:

„Kõlade kohalik nimi on „**lavvagu**“. Nendega võib vööd kahte viisi kududa:

1) „**patjuga**“ ja 2) „**ohkaistega**“.

„Ku patjuga kuda, sis tsuska lang läbi nelä augu (läbi nurga aukude), sis pööra üts kõrd lavak, sis viska lang, sis jälle pööra üts kõrd lavak; ku ohkaistega kuda, sis tsuska lang läbi kate (2) kesmätse augu ja pööra lavak kats kõrra, sis saa ohkane vöö“. (ERM A291:67)

Ohjad on mõnevõrra laiema ruumilise levikuga, kui vööd, mistõttu võib oletada, et kõladega kudumine Eestis oli varem laialdasemalt levinud. Mitmete ohjade puhul on märgitud, et neid kasutati kosja-, pulma- ja kirikusõitudel.

ERM-i kogudes on tervenisti tekstiilsed ning nahaga kombineeritud ohjad. Neljad tekstiilist ohjad koosnevad kahest harust, mis omavahel on ühendatud lõngast tuti või mõnes muus tehnikas ribaga. Ohjaotsad on kas palmitsetud ja/või tutiga või lahtiste narmastega.

Nahkrihmadega ohjasid on ERM-is 4. Ohjad koosnevad kõladega kootud keskosast, mille otstesse on õmmeldud pargitud nahast rihmad.

Kõlaohjad on enamasti linase jämeda niidiga õmmeldud kahe nahakihi vahele ning ühenduskoht on omakorda tugevdatud nahariba või metallklambriga.

Ohjad on kootud nelja lõngaga kõlas ning enamasti 2 – 3 värvis, kuid on ka rohkemate värvidega. Kõige rohkem on punase põhivärvi ja musta kirjaga ohje.

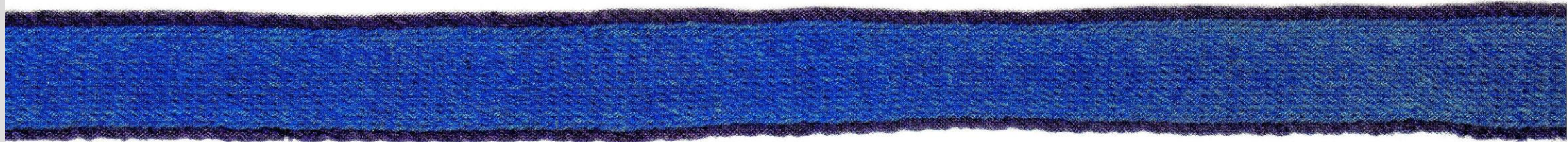
Ohjad on kootud jämedamast ja karedamast, kahe- või kolmekordsest lõngast. Hallistest ja Abjast on teated, et juba lammaste pügamise ajal eraldati karmimad, *kalled* villad ohjalõngade jaoks.

Koeks on kasutatud mitmekordset linast või villast lõnga.

On ka teade selle kohta, et ohje on kootud kahest otsast korraga, s. t. kaks inimest koovad otstes ning kolmas keerab keskel kõlasid.

Ohjad. Äksi. „Ohjad kinkis Aliide Lomp vennapojale abiellumise puhul 1949. a.”
Driving reins. Äksi. "Aliide Lomp gave these reins to her nephew as a wedding gift in 1949." ERM A 603:3

Ohjad. Nissi. Tegija ja tegemise aeg teadmata.
Driving reins. Nissi. Maker and time of making unknown. ERM A 509:1519

Ohjad. Hageri. Pärinevad umbes 1860. aastast. „*Vanaisaagsed pulmaohjad*“. Heegeldatud villasest lõngast nööri peale.

Driving reins. Hageri. Originate approximately from 1860. "*Wedding reins from my grandfather's time.*" Crocheted string from woollen yarn. ERM A 565:798.

Ohjad. Saarde. Tehtud umbes 1860.

Driving reins. Saarde. Made approximately in 1860. ERM A 565:576

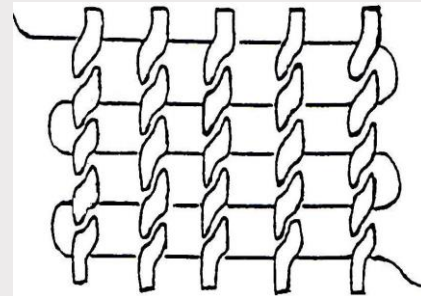
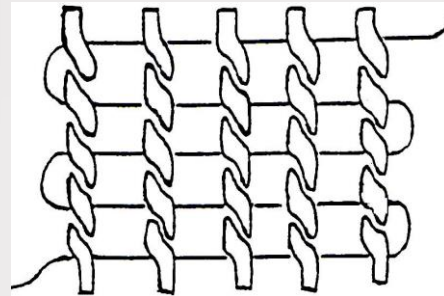
Kõigepealt mõõta paraja pikkusega lõimelõngad. See sõltub sellest, kui pikka kõlapaela soovitakse saada. Lõimed tuleb võtta soovitud vööpikkusest vähemalt 30 % pikemad, kuna kudumisel tõmbab lõim kokku. Igat värvi lõngu läheb vaja nii palju, kui on mustriskeemil seda värvi ruute.

Nii Muhus kui Läänemaal käsitleti kõlasid paarina. Muhus nimetati ühesuunaliste lõngadega kõlapaari *laikorraks* ning erinevate lõngasuundadega kõlapaari *keeruks*.

Tänapäeval tuleb lõngade kõladesse rakendamisel jälgida mustriskeemil olevat kõlade järjekorda, kõlaaukude numbrilist järjestust, lõngade värvi ja lõngade suunda kõlas.

SKEEM JA RAKENDUS

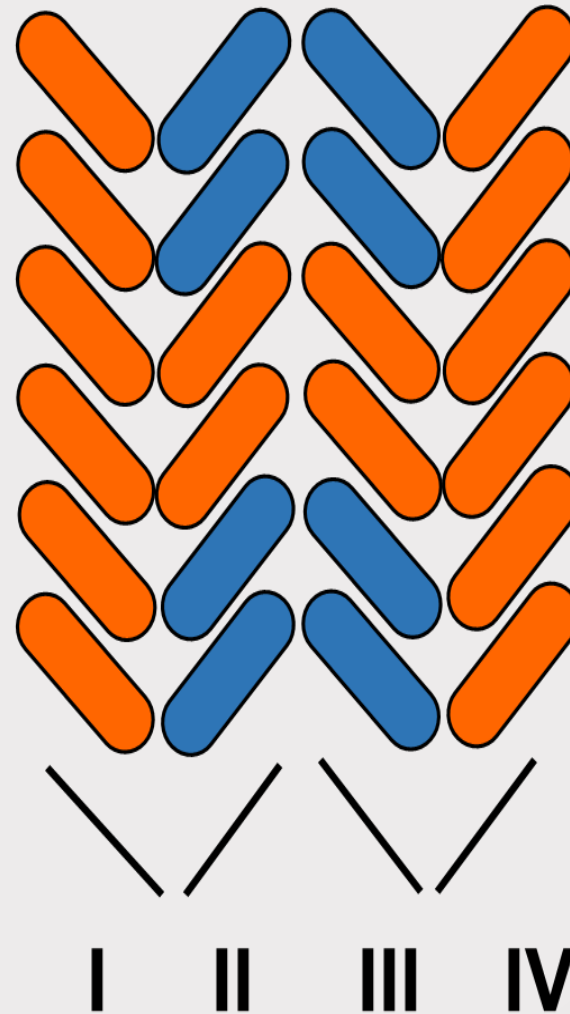
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1	Red	Blue	Blue	Light Blue	Light Blue	Blue	Blue	Light Blue	Light Blue	Blue	Blue	Red
2	Red	Light Blue	Blue	Blue	Light Blue	Light Blue	Light Blue	Blue	Blue	Light Blue	Light Blue	Red
3	Red	Light Blue	Light Blue	Blue	Blue	Light Blue	Light Blue	Blue	Blue	Light Blue	Light Blue	Red
4	Red	Blue	Light Blue	Light Blue	Blue	Blue	Blue	Light Blue	Light Blue	Blue	Blue	Red
	\	\	\	\	\	\	/	/	/	/	/	/

Kõlade pööramise suund

	I	II	III	IV
1	Orange	Orange	Orange	Orange
2	Orange	Orange	Orange	Orange
3	Orange	Blue	Blue	Orange
4	Orange	Blue	Blue	Orange
	\	/	\	/

Kirjakord
ehk raport

Hall taust
– kõlad pöörata
tagasisuunas

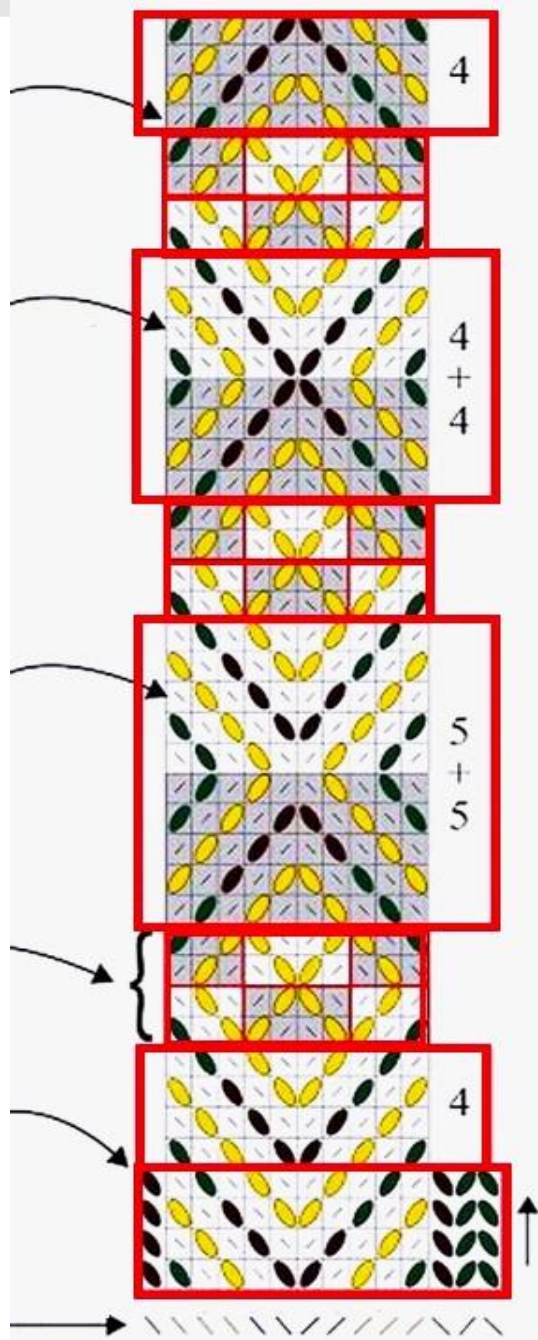
Valge taust
– kõlad pöörata edasi

Tühjad augud kõlas

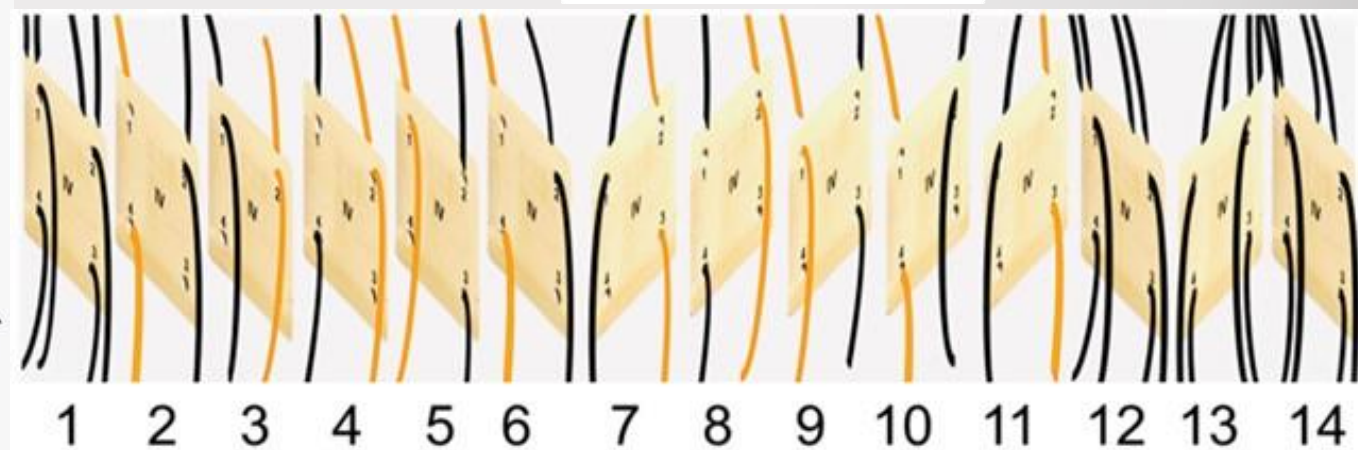
Tagasipöörde koht
- karsas

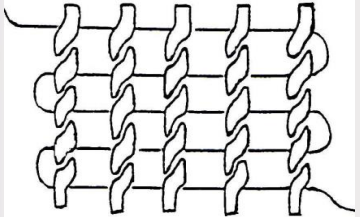
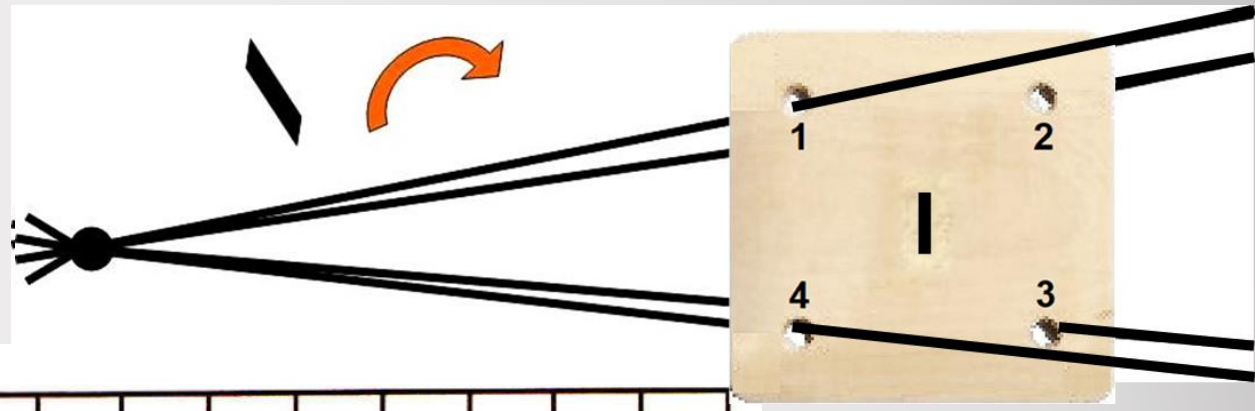
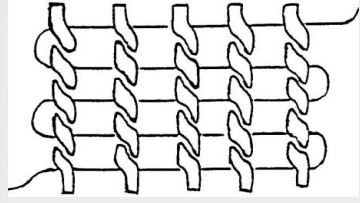
Rakendusekohane
kõlade pööramine

Kõlade rakenduse
suunad

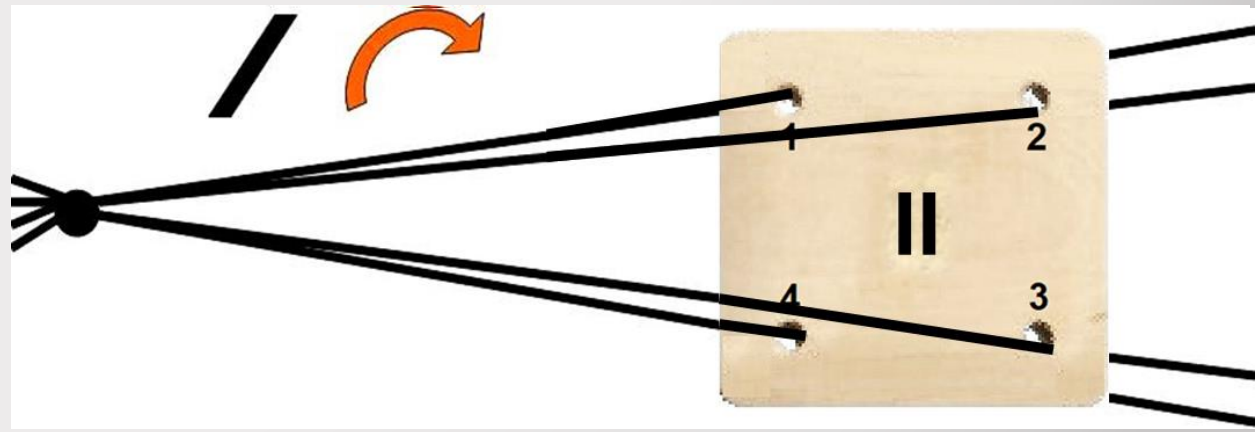

Pöörete arv

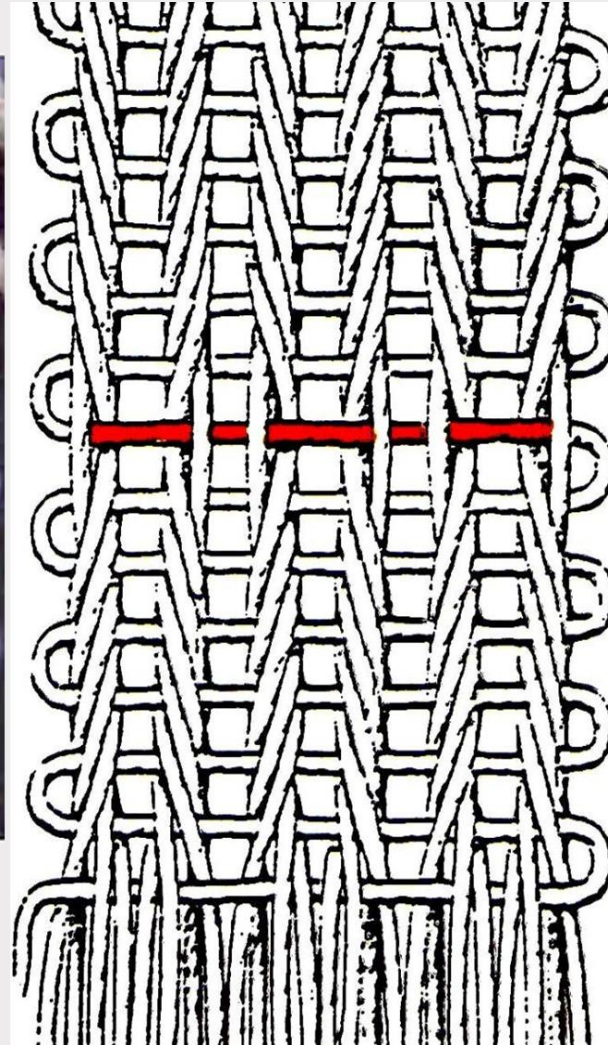

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1	Red	Blue	Blue	Light Blue	Light Blue	Blue	Blue	Light Blue	Light Blue	Blue	Blue	Red
2	Red	Light Blue	Blue	Blue	Light Blue	Light Blue	Light Blue	Light Blue	Blue	Blue	Light Blue	Red
3	Red	Light Blue	Light Blue	Blue	Blue	Light Blue	Light Blue	Blue	Blue	Light Blue	Light Blue	Red
4	Red	Blue	Light Blue	Light Blue	Blue	Blue	Blue	Light Blue	Light Blue	Blue	Blue	Red
	\	\	\	\	\	/	/	/	/	/	/	/

KARSAS

Kõlagrupi pööramise suund

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
1	Red	Red	White	White	Blue	Blue	White	White	Red	Red
2	Red	White	White	Blue	Red	Red	Blue	White	White	Red
3	Red	White	Blue	Red	White	White	Red	Blue	White	Red
4	Red	Blue	Red	White	Green	Green	White	Red	Blue	Red
	/	/	/	/	/	\	\	\	\	\

Pöörates kõlasid erineva arvu kordi ühes ja teises suunas, saad tulemuseks veidi erinevate mustritega paelad.

4x

5x

6x

7x

8x

Keerdude eemaldamine

Kõlade keeramisel tekivad keerud nii kõladest ettepoole kui tahapoole. Neid keerde saab kudumise ajal sõrmega lahutada ja tahapoole nihutada. Mõningase kudumise järel on keerde nii palju, et neid ei ole võimalik tahapoole lükata, ja need takistavad edasist kudumist.

Keerdude välja ajamiseks on neli võimalust:

1) Vöö keeratake koos kõladega ümber, see pool, mis oli enne all, on nüüd peal. Seejärel jätkatakse kudumist. Keerud lähevad järjest vähehaaval välja ja siis tekivad uuesti. Vastavalt vajadusele tuleb seda ümberkeeramist vöö jooksul korrata. Umbes iga 3 küünra tagant. Selles kohas, kus vöö on ümber keeratud, jääb koelõng lõimelõngade vahelt veidi paistma. Muhus oli selle koha nimetuseks *karsas*. Karsas kordub umbes 3 küünra (1 küünar = 33 cm) tagant. ●

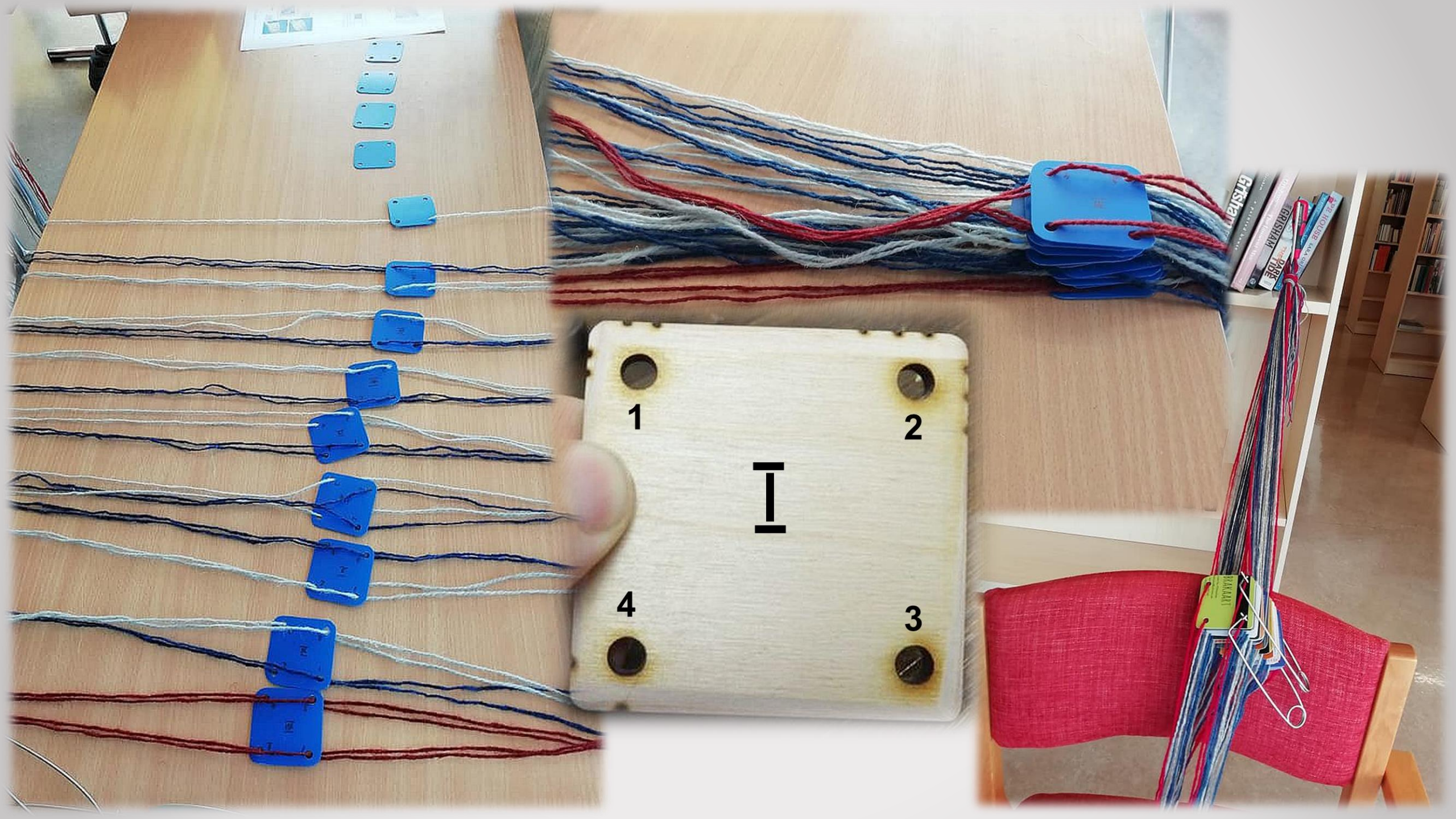
2) Kõlad keeratakse ühekaupa ümber: esimene kõla paremal äärel keeratakse 180 kraadi vasakule, s.o. ülemine äär alla, järgmine kõla keeratakse paremale, kolmas jälle vasakule, neljas paremale jne, kuni kõik kõlad on ümber keeratud. Tulemus on sama kui korraga ümberkeeramisel. Ka sedasi tekib karsas.

3) Kõlasid hakatakse keerama vastupidises suunas. Kõlasid keeratakse mingi aeg enda poole ja siis endast eemale. Tekib karsas.

4) Kõlad kinnitatakse omavahel punkti, et need sassi ei läheks. Lõimeotsad lastakse sõlmest lahti ja keerud (jooksevad ise välja) tõmmatakse kõla haaval sõrmega lahti. Seejärel kinnitatakse lõimeotsad uuesti ja jätkatakse kudumist samas suunas nagu ennegi.

5) Kasutada kalanduspoest soetatavaid pöörasid.

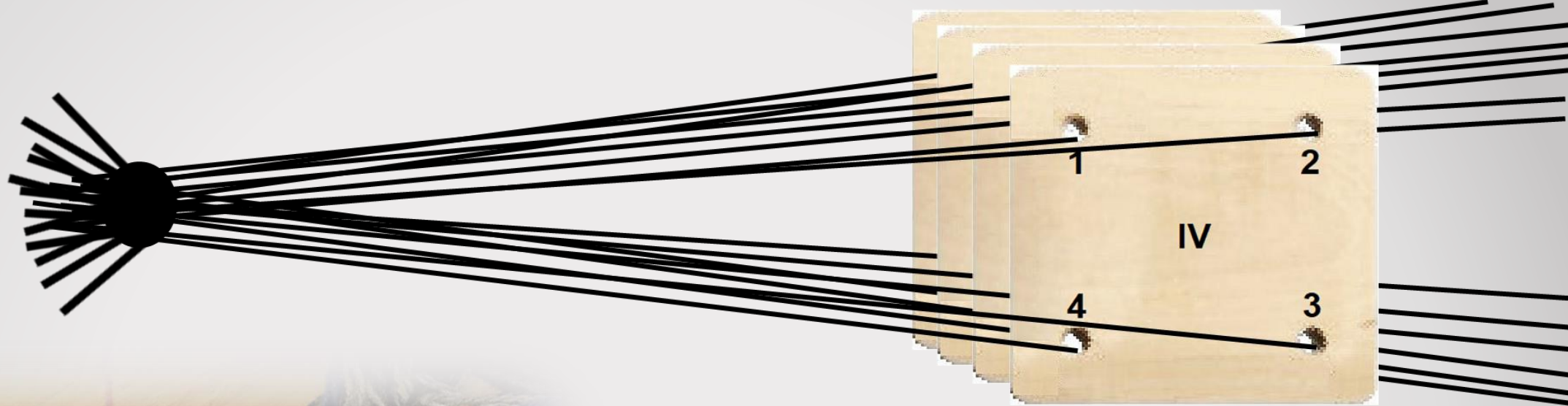
1

2

I

4

3

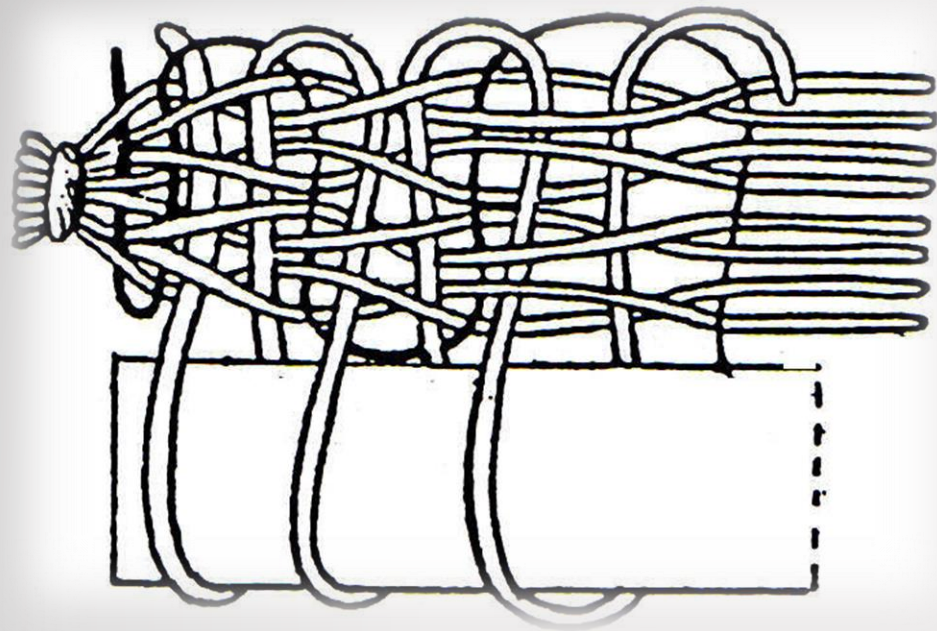

NB!

Kõlapael peab olema tihedalt kootud nii, et koelõng lõimede vahelt ei paista ja keeruread asetsevad tihedalt üksteise kõrval.

Vastasel korral saate tulemuseks kiiresti kuluva ja ebaühtlase struktuuriga paela, mis ei kaunista lõpptulemust, vaid jätab pigem lohaka töö ja kehva viimistlemise mulje.

Narmastega paelad

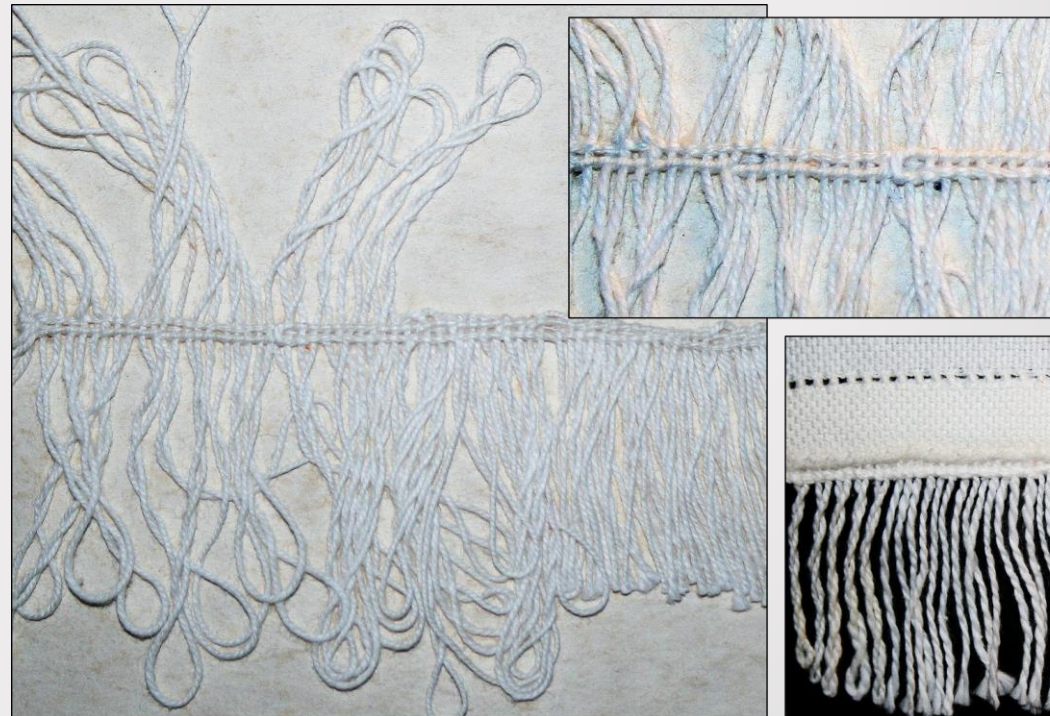
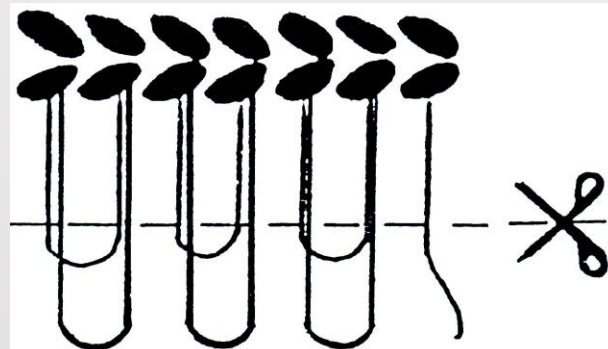
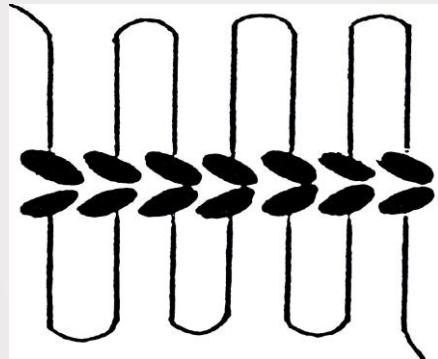

Pärnu-Jaagupi põllenarmad

- Koelõnga sissekudumisel jäetakse kahele poole umbes 3 cm pikkused aasad.
- Valmis narmalint murtakse pooleks nii, et lindi keskel olev kalasaba peale jääb ning õmmeldakse seejärel põlle külge.
- Aasad lõigatakse lahti ja tasandatakse.

	I	II
1	□	□
2		
3	□	□
4		
	\	/

JÄTKU!

ALLIKAD

- **Astel, Eevi.** 1981. Vöö eestlaste rahvatraditsioonis. Rmt: Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXII, Tallinn, Valgus. lk. 136-145.
- **Astel, Eevi.** 1998, 2017. Eesti vööd. Tartu: Ilmamaa.
- **Belitser, V., Habicht, T., Moora, A., Moora, H., Rebane, M., Trees, L.** 1957. Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- **Bruce-Mitford, M.** 1997. Kogu maailma märgid ja sümbolid. Tallinn: Varrak.
- Eesti käsitöö raamat 2016 Pegasus, lk 142-146.
- Eesti rahvarõivaid XIX sajandi lõpust ja XX sajandi algult. 1957, lk 227-228.

- **Freienthal, Merike ja Västriik, Veinika** 2012. Lapilised vööd, Türi: Saara kirjastus.
- **Kaarma, M., Voolmaa, A.** 1981. Eesti rahvarõivad. Tallinn: Eesti Raamat.
- **Kalits, V.** 1988 .Eesti pulmad: traditsioon ja nüüdisaeg. Tallinn: Eesti Raamat.
- **Karu, A.** 1997. Väike pulmaraamat. Tallinna Raamatutrükikoda.
- **Kurrik, Helmi.** 1938. Eesti rahvarõivad, lk 3-7, Tartu: Eesti Rahva Muuseumi kirjastus.
- Käsitööalbum 22. 1987. Tallinn, lk 126-129.
- Käsitööalbum 23. 1988, lk 24-25 – tihvaga kudumine.
- **Manninen, Ilmari.** 2009. Eesti rahvariiete ajalugu. Uustrükk. Rmt. Tartu: Eesti Rahva Muuseumi kirjastus.

- Netileht 1
http://www.folk.ee/kultuurilaegas/et/aa_index/rr_rahvar6ivad/rr_valmistamine/rr_varvimine
- Netileht 2
http://www.estonica.org/est/lugu.html?menyy_id=175&kateg=5&alam=19&leht=5
- Netileht 3 (<http://www.ms.ut.ee/mart/raamat/hiis5.htm#VANAD>)
- • **Orav, L.** 2011. Valgamaa kultuuripärand tekstiilis – Helme kihelkonna kirivööd. TLÜ, bakalaureusetöö.
- • **Press, Ü.** Vööd ja paelad. Käsikiri.
- • **Põllu, K.** 1977. Geotsentrilise maailmapildi kajastumine eesti rahvakunstis. Eesti Loodus, 04.
- • **Põllu, K.** 1978. Eesti rahvaornamendi algkujundid. Eesti Loodus, 12.

- Rahva Muuseumi Aastaraamat, I (XV). Tartu.
- **Rand, P.** 2013, 2016 .Eesti kirivööd. Türi: Saara kirjastus.
- **Reemann, V.** 2009. Kiri, muster, ornament. Eesti Rahva Muuseum 100, Eesti käsitöö. Tartu – Tallinn.
- **Rullingo, A.** 2001. “Muhumaa, loodus aeg inimene.” Tallinn: Eesti Entsoklüpeediakirjastus (Tallinna raamatutrükikoda).
- **Tearu, K.** Rahvariided. [WWW].
<https://rahvariidejutt.blogspot.com/2011/05/> (23.02.2024)
- UT.S. Kafvelbräden i Åbo stads historiska museum. 1906. Åbo stads historiska museum. Kulturhistoriska bilder. Helsingfors, 218.
- **Vahelaid, E.** 1987. Käsitöö album 22 Tehnikad ja töövõtted. Tallinn: Kunst.
- **Viidalepp, R.** 1947. Külviabinõud. ERM. Ar.1. Tartu.
- **Viires, A. Vunder, E.** 1998. “Eesti rahvakultuur”. Tallinn: Eesti Entsoklüpeediakirjastus.

- Viires, A. 2001 "Kultuur ja traditsioon." Tartu: Ilmamaa.
- Vunder, E. 1992. Eesti rahvapärane taimornament tikandis. Tallinn: Kunst.
- Ärma, R. 2009. Elumõnu. Pärnu: As Pajo.
- Üprus, H. 1975. Rahvakunst. Eesti kunsti ajalugu. 1 kd. 1 osa. Tallinn.
- Õunapuu, P. 2003 "Eesti pulm". Tänapäev.
- Kirivöö Eesti Muuseumide Infosüsteemis.
- Fotod: Pinterest, Interneti otsingumootor, Facebook, algallikad, juhendi koostaja Tiia Artla.

Välislingid

- Kirivöö Eesti Muuseumide Infosüsteemis.
- Vöökuduja Maria Pähnapuu [1]. Vaadatud 14.01.2018
- Vöökuduja Maria Pähnapuu". Vaadatud 14.01.2018

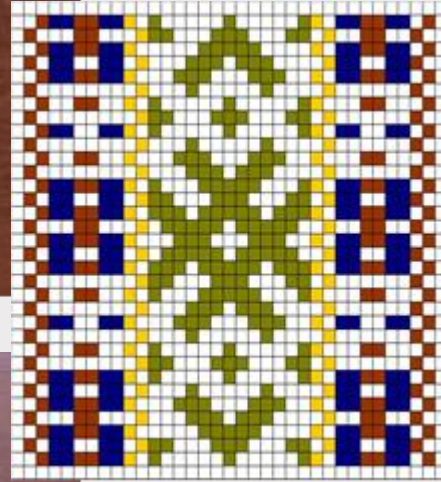
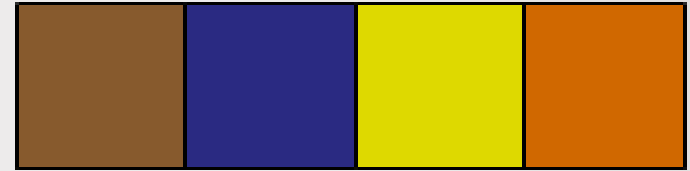
- [https://folkloorinoukogu.ee/harjumaa-pulmakombestik-xx-sajandi-
alguseni/](https://folkloorinoukogu.ee/harjumaa-pulmakombestik-xx-sajandi-alguseni/)
- [https://rahvakultuur.ee/2020/04/15/parimuslike-pulmakommete-
kaasaegne-kasutamine/](https://rahvakultuur.ee/2020/04/15/parimuslike-pulmakommete-kaasaegne-kasutamine/)

Fotod:

- Internet (Neti)
- Pinterest
- Tiia Artla

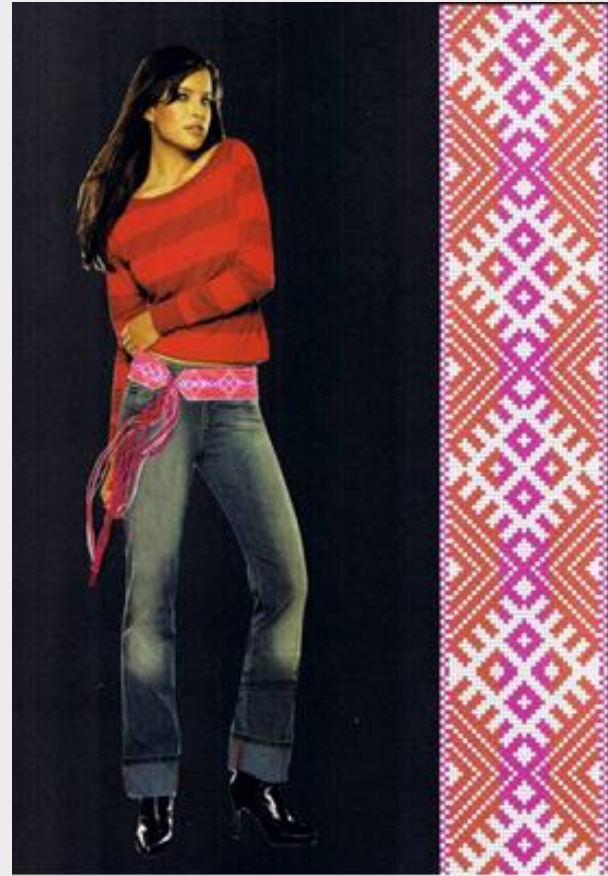
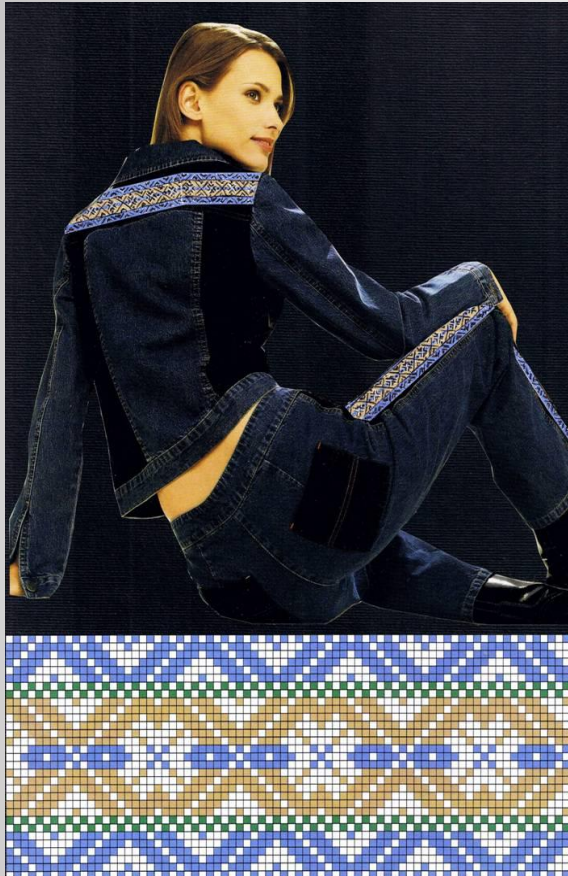

Õppetöö TLÜ metoodilisest fondist.

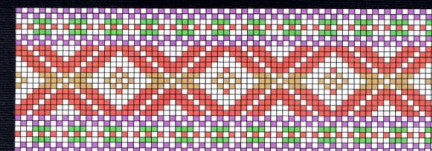
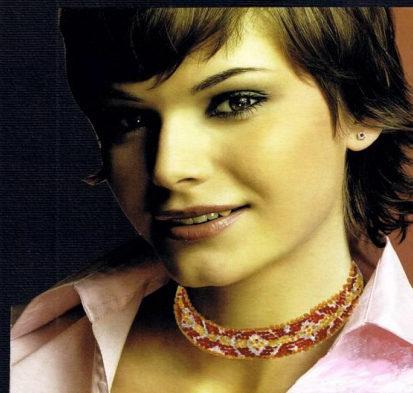
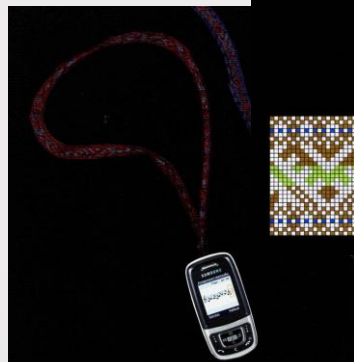
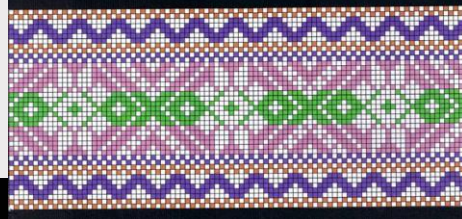
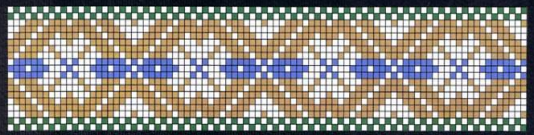
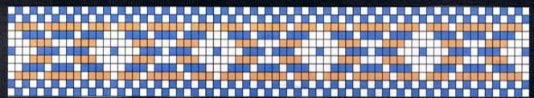
KUDUMID Peetri kirivöö
ainetel.

Anneli Minn

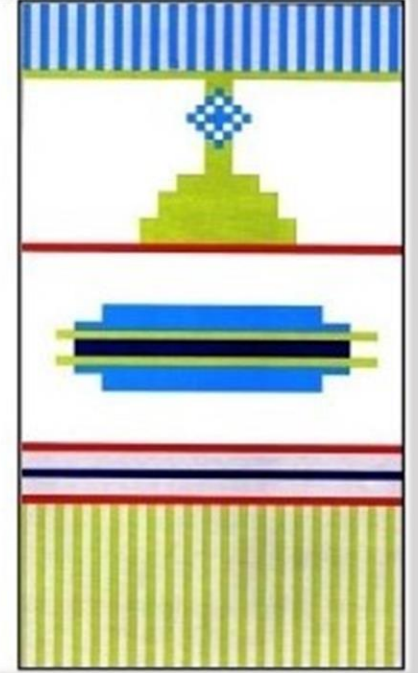
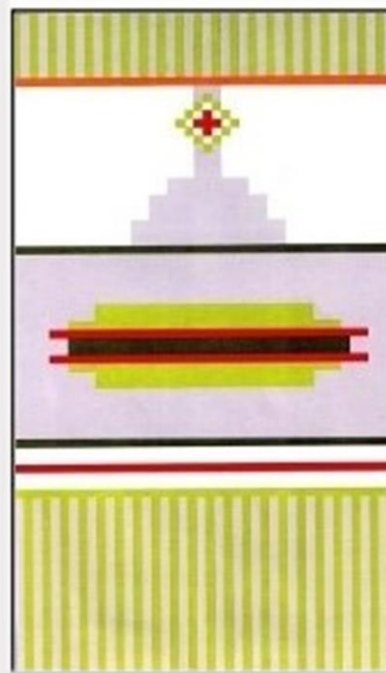
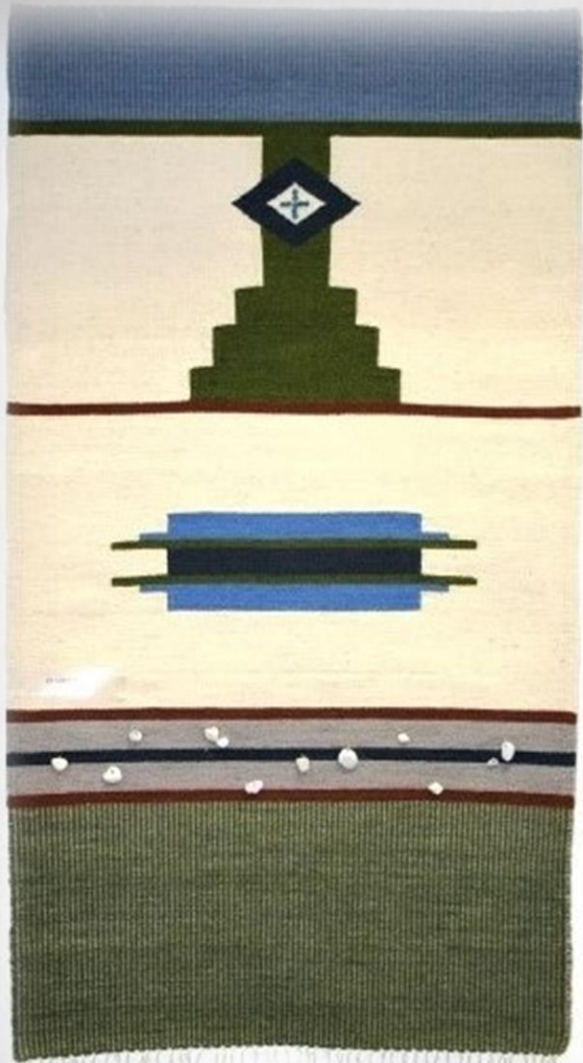
IDEID ja KAVANDEID kirivöö
ainetel.

Piret Urtson

IDEID ja KAVANDEID
kirivöö ainetel.
Piret Urtson

VAIP seelikutribustike ja kirivöö ainetel.
Eva Reinberk

Suure-Jaani
ruumikujunduses,
Aliis Allmere

